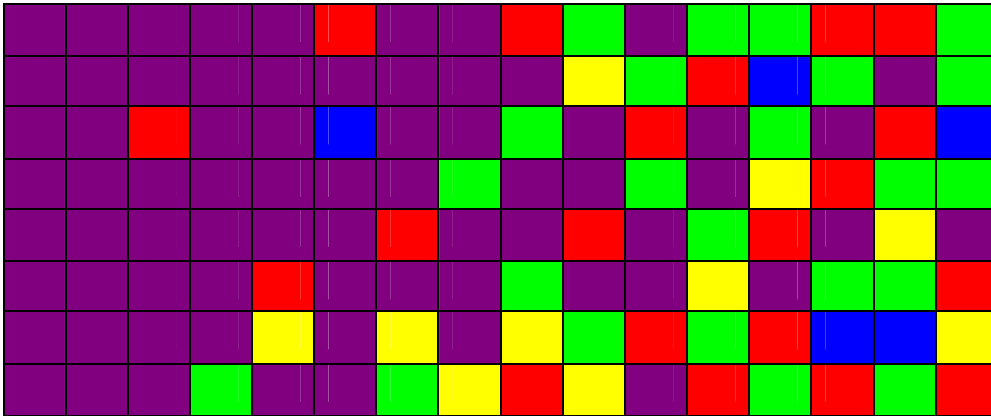

Verkleuren en Verschieten

Functieverandering in Groningen

Rijksuniversiteit Groningen

Verkleuren en Verschieten

Functieverandering in Groningen

Datum 15-05-2007

Kenmerk	BSc. C. K. Bos	s1396684
	BSc. G. P. Dragt	s1357263
	Ing. C. J. Munneke	s1583166
	MSc. M. van Schoonhoven	s1337599
	BSc. J. A. B. de Vries	s1338595

RuG

Voorwoord

Voor u ligt het rapport voortvloeiend uit het onderzoek naar functieverandering in de stad Groningen. Dit onderzoek is uitgevoerd in opdracht van de gemeente Groningen, dienst Ruimtelijke Ordening/Economische Zaken (RO/EZ). Het onderzoek is uitgevoerd door vijf studenten Master Planologie van de Faculteit der Ruimtelijke Wetenschappen van de Rijksuniversiteit te Groningen (RuG). Dit project is begeleid vanuit de dienst RO/EZ door MSc. R. Luimes en vanuit de faculteit door ir. G.H. Heins. Het Kadaster Groningen heeft meegeholpen in het onderzoek voor de levering van de benodigde data. We willen allen hiervoor hartelijk danken. Tevens willen wij drs. H.A. Oosterhoff bedanken voor het beschikbaar stellen van Gisprogrammatuur en de benodigde data.

Het onderzoek is weliswaar een onderzoek naar functieverandering in de stad Groningen, er is echter wel een beperking in het onderzoeksgebied. De analyse is toegepast op vooral het Boterdiep en in mindere mate op de Westerhaven. De benodigde data was moeilijk te verkrijgen en kon binnen de gestelde doorlooptijd van het project niet allemaal worden geanalyseerd. Voor een compleet overzicht van de functieverandering in de stad Groningen bevelen wij een vervolgonderzoek aan. Om een vervolgonderzoek te ondersteunen hebben wij in dit rapport veel aandacht besteed aan de verslaglegging van onze onderzoeksmethoden en het zoekproces naar de juiste data. Daarnaast willen we benadrukken dat de hier genoemde oorzaken van functieverandering slechts *aannames* zijn. Een toetsing van deze aannames, door bijvoorbeeld de pandeigenaren te ondervragen, is ook uitermate geschikt voor een vervolgonderzoek.

We zouden u als lezer willen aanbevelen dit rapport te lezen als zijnde een verkennend onderzoek naar de functieverandering in de stad Groningen. Mocht u na afloop nog vragen hebben, kunt u contact opnemen met één van de projectmedewerkers of de opdrachtgever.

Christiaan Bos, Gerjan Dragt, Chris Munneke, Marjolein van Schoonhoven en Jacob de Vries.

Inhoudsopgave

1	Probleem-, doel- en vraagstelling	8
1.1	Aanleiding	8
1.2	Probleemstelling	10
1.3	Doelstelling	10
1.4	Vraagstelling	10
1.5	Methodologie	12
2	Beleidskader	15
2.1	Beleid gemeente Groningen	15
2.2	Theorieën over de ontwikkeling van steden	25
2.3	Autonome ontwikkelingen	30
3	Funcieverkleuring Westerhaven	33
3.1	Ontwikkeling van het gebied	33
3.2	Verkleuring	36
3.3	Conclusie	38
4	Funcieverkleuring Boterdiep	40
4.1	Historie	40
4.2	Verkleuring	42
4.3	Oorzaken	45
4.4	Conclusie	46
5	Toekomstvisie Boterdiep	47
5.1	Leefstijlen en woonmilieus	47
5.2	CiBoGa	49
5.3	Creatieve stad	50
5.4	Toekomstvisie	52
6	Conclusies en aanbevelingen	55
6.1	Conclusies	55
6.2	Aanbevelingen	57
7	Literatuurlijst	59
	BIJLAGEN	62
	Bijlage 1: Onderzoeksproces van het onderzoek ‘Verkleuren en Verschieten’	63
	Bijlage 2: Grafieken Boterdiep per functie	68

Bijlage 3: Cirkeldiagrammen Boterdiep per jaartal	73
Bijlage 4: GIS kaarten Boterdiep	80
Bijlage 5: Grafieken en data Westerhaven	84
Bijlage 5: Grafieken en data Westerhaven	85
Bijlage 5: Grafieken en data Westerhaven	86
Bijlage 5: Grafieken en data Westerhaven	87
Bijlage 6: GIS kaarten Westerhaven	93

1 Probleem-, doel- en vraagstelling

Dit hoofdstuk begint met de aanleiding voor het onderzoek, waarna de term functieverkleuring uitgelegd zal worden met enkele voorbeelden. Vervolgens zal de probleem-, doel- en vraagstelling behandeld worden. Als laatste komt in dit hoofdstuk de methodologie aan bod.

1.1 Aanleiding

De stad Groningen is dynamisch in vele opzichten. De functies in een stad veranderen met de tijd. De eisen die aan een stad gesteld worden zijn afhankelijk per tijdsperiode. Door de groei van de stad verschuiven de functies in de stad. Zo zijn bijvoorbeeld (overslag-) havens en grachten (in het Gronings vaak aangeduid als ‘diep’) nabij de rand van het centrum gedempt. Hierdoor verdwijnt de functie van de nabijgelegen pakhuizen en worden deze tegenwoordig veelal gebruikt voor huisvesting. Industriegebieden nabij het centrum verhuizen naar de stadsrand of verdwijnen in hun geheel doordat bedrijven hun productie verplaatsen naar lagelonenlanden.

De functie van de Eemskanaalhaven verdwijnt bijvoorbeeld doordat er geen vraag meer is naar een zeehaven in de stad Groningen. De haven wordt nu deels getransformeerd naar woonfunctie (Kop van Oost). Zo zijn er nog vele andere voorbeelden te geven waarbij de oorspronkelijke functie verandert in een nieuwe functie.

Verkleuring

De *functieverandering* wordt *verkleuring* van de stad genoemd. Deze term is ontstaan doordat de verschillende functies in een stad met een kleur op de kaart worden weergegeven. Als functies veranderen, veranderen tevens de kleuren, waardoor er verkleuring waar te nemen is. Waar vroeger een duidelijke scheiding in functies waarneembaar was, is deze functiescheiding tegenwoordig minder eenduidig. Combinaties van wonen en werken op dezelfde locatie zijn geen uitzondering meer en worden, bijvoorbeeld op het bedrijvenpark Europapark, expliciet gepropagandeerd (*Gemeente Groningen, 2006*).

In de presentatie van RO/EZ tijdens de introductieweek van de masteropleiding Planologie (2006) over functieverkleuring en -verschiëting zijn enkele voorbeelden genoemd wat oorzaken van functieverandering kunnen zijn:

- Het aandeel ‘kantoor’ neemt toe en het aandeel ‘productie’ neemt af. De verhouding tussen de verschillende functies in de stad is dynamisch. De tertiaire sector (commerciële dienstensector) heeft een grote groei meegemaakt en de secundaire sector (industriële sector) wordt tegenwoordig veelal uitbesteed aan lagelonenlanden.

- Door verscherpte milieueisen worden productiewerkzaamheden schoner en hoogwaardiger. De producerende sector heeft hierdoor minder belasting voor de omgeving en kan zodoende op een andere manier gepositioneerd worden in de bebouwde omgeving. Milieuzones rond milieubelastende eenheden kunnen worden verkleind waardoor er meer ruimte beschikbaar komt voor andere activiteiten.
- Bedrijven raken *footloose*. De binding van bedrijven aan een bepaalde locatie is veel minder dan voorheen. Dit betekent dat voor deze bedrijven het niet uitmaakt op welke locatie zij zitten en daardoor kunnen vertrekken naar financieel interessantere gebieden buiten de huidige omgeving. Niet alleen bedrijven maar ook de overheid heeft met dit fenomeen te maken. Door de digitalisering is het niet meer noodzakelijk dat bijvoorbeeld Burgermeester en Wethouders in hetzelfde pand kantoor houden als de ambtenaren.
- Clustering biedt weinig voordelen meer. Vanwege een uitstekend transportsysteem en informatietechnologie (*Fishman, 1987*) en mede door het feit dat bedrijven *footloose* raken, is het niet noodzakelijk dat bedrijven die van elkaar afhankelijk zijn zich ook dicht bij elkaar vestigen. De locatiekeuze van bedrijven hangt af van verschillende aspecten, zoals de mate van zichtbaarheid (zichtlocatie) of grondprijs.
- De combinatie van wonen en werken wordt door vele gemeenten in beleid verwoordt. Het combineren van wonen en werken verbetert de sociale veiligheid in een gebied doordat er meer activiteit over de hele dag plaats vindt.
- Door het dempen van oude stadsgrachten verdwijnt de oorspronkelijke functie van de aangelegen pakhuizen. Hiervoor in de plaats zijn veelal bedrijvigheid of woningen gekomen. Een nieuwe ontwikkeling is het weer in ere herstellen van oude stadsgrachten. Toekomstige functieverandering in de panden gelegen aan de stadsgracht is hierdoor niet ondenkbaar.

Het gevolg van deze ontwikkelingen vertaalt zich onder andere in het feit dat bedrijventerreinen *verkantoreren*. Van specifieke functiescheiding is steeds minder sprake. Dit maakt het begrip ‘bedrijventerrein’ moeilijker te definiëren.

Thema

In dit rapport staat het *verkleuren* en *verschieten* van de stad centraal. De term *verschieten* is gekoppeld aan de term *verkleuren*. Het omschrijft de trend van functieverandering in de stad, maar dan op een ongecontroleerde manier. Het omschrijft de negatieve gevolgen van functieverkleuring. Dit onderzoek probeert in kaart te brengen waar en in welke mate functieverkleuring en –verschieting plaatsvindt en geeft een verklaring waarom dit proces plaatsvindt.

1.2 Probleemstelling

De stad Groningen ondervindt functieverkleuring. In welke mate en op welke manier de stad Groningen verkleurt en verschiet is onduidelijk. De dienst Ruimtelijke Ordening en Economische Zaken (RO/EZ) van de gemeente Groningen heeft weinig grip op deze ontwikkeling en is benieuwd in welke mate de stad verkleurd.

1.3 Doelstelling

De doelstelling van dit onderzoek is het in kaart brengen van de functieverkleuring van de stad Groningen in de periode 1945 tot 2007 om vervolgens te achterhalen wat de achterliggende oorzaken van de functieverkleuring zijn met als doel het beantwoorden van de vraag of, en in welke mate, de overheid invloed kan uitoefenen op functieverkleuring. Dit onderzoek heeft mede tot doel ondersteuning te bieden voor de gemeente Groningen in haar zoektocht naar een manier om de stad in de toekomst beheersbaar te kunnen laten ontwikkelen.

Het onderzoek richt zich op het gedeelte van het (gedempte) Boterdiep tussen de Turfsingel in het zuiden en de Korreweg in het noorden. Voor dit gebied zal eveneens een toekomstperspectief ontwikkeld worden (*zie hoofdstuk 5*).

In beperktere mate is de functieverandering in het deelgebied Westerhaven geïnventariseerd. De keuze van de onderzoeksgebieden wordt verder toegelicht in bijlage 1.

1.4 Vraagstelling

De centrale vraag in dit onderzoek luidt als volgt:

Hoe zijn de gebieden Boterdiep en Westerhaven in de stad Groningen in de periode tussen 1945 en 2007 in gebruiksfunctie verkleurd?

Om de centrale vraag te beantwoorden is het noodzakelijk om op een aantal deelvragen een antwoord te krijgen.

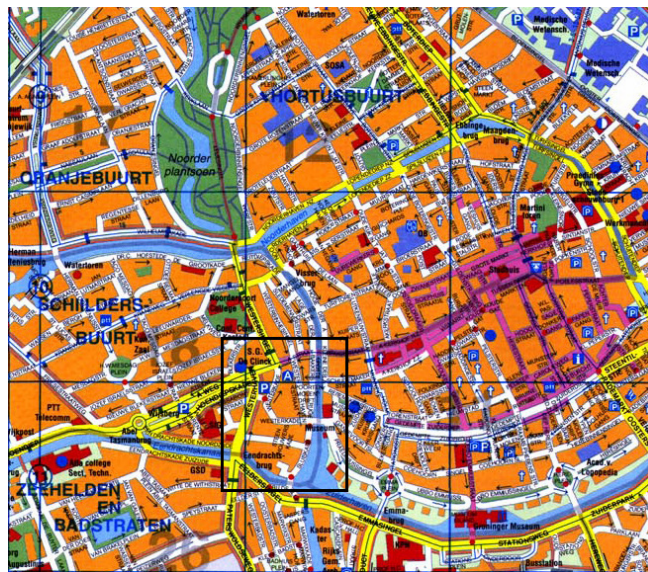
1. *Welke 'kleurverandering' is er waar te nemen in de stad Groningen, en meer specifiek het Boterdiep en Westerhaven, tussen 1945 en 2007?*

- Voor een goede inventarisatie is het van belang om inzichtelijk te krijgen wat de huidige functie is van een pand en wat deze functie, in de loop der jaren, is geweest. Hiervoor wordt het jaar 1945 gebruikt en wordt vergeleken met het jaar 2007. Er is voor 1945 gekozen omdat dit na de Tweede Wereldoorlog (WO II) is. Er werd toen begonnen met de grote herstelwerkzaamheden van de gevolgen van WO II. De huidige situatie (meetdatum voorjaar 2007) wordt meegenomen in de inventarisatie, alsmede de ontwikkeling tussen 1945 en 2007.

2. Wat zijn de achterliggende oorzaken van deze functieverkleuring?

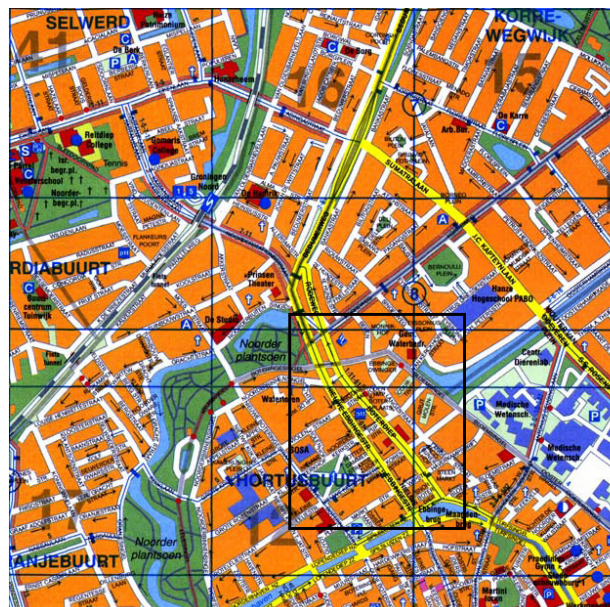
- De functieveranderingen van een pand hebben altijd een oorzaak. Zonder de oorzaak van deze verandering boven tafel te krijgen, is het niet zinvol onderzoek te doen naar dit verschijnsel. Om te begrijpen waarom een gebied of een pand een transitie is ondergaan, is het noodzakelijk om hiervan de oorzaak te weten. Dit kan per gebied verschillen en deze verschillen worden dan ook zo goed als mogelijk onderzocht en beschreven.

Figuur 1 Deelgebied Westerhaven

Bron: Falkplan kaart, 2007

Figuur 2 Deelgebied Boterdiep

Bron: Falkplan kaart, 2007

3. *Zijn er mogelijkheden om de functieverkleuring en haar tempo te beïnvloeden?*

- In hoeverre is functieverkleuring een autonoom proces? Welke rol spelen gemeente en andere overheden in dit proces? Volgen zij een reactief of proactief beleid? Dit zijn vragen die noodzakelijk zijn om een antwoord te kunnen geven in hoeverre de overheid invloed heeft en verantwoordelijk is voor dit proces. De invloed van de gemeente Groningen staat in deze deelvraag centraal. Er wordt gekeken wat het beleid is geweest in de afgelopen 60 jaar en wat hiervan in de praktijk uitgevoerd is. Dit is belangrijk om te bepalen hoe de gemeente in de toekomst vorm kan geven aan haar ontwikkelingsbeleid.

4. *Hoe zal het deelgebied 'Boterdiep' er in de toekomst uit kunnen zien?*

- Als toekomstverkenning is het Boterdiep uitgelicht als onderwerp van studie, waarbij er een gedetailleerd onderzoek naar de functieverandering. Voor dit gebied zal gekeken worden wat de trend de afgelopen 60 jaar is geweest om daarna een voorspelling te doen hoe dit gebied zich in de toekomst zou kunnen ontwikkelen.

Voor dit ontwikkelingsperspectief is gebruik gemaakt van een ontwikkelings-scenario. Er is voor het Boterdiep gekozen omdat deze qua functie erg dynamisch is. Na de demping van het diep en de aanleg van een weg op dit gedeelte zijn de omliggende panden qua functie veranderd van bijvoorbeeld een pakhuis-functie naar bedrijven en woningen. Door de ontwikkelingen rond het CiBoGa-terrein en de aanleg van een tramlijn kan dit een kansrijk gebied worden en is het Boterdiep uitermate geschikt om te dienen als object van studie.

1.5 Methodologie

Het doel van de empirische wetenschapsbeoefening is dat verschijnselen die zich aan de wetenschapper voordoen volgens een vast protocol te beschrijven, te ordenen, te registreren, te begrijpen en te verklaren. Dit in het bijzonder om nieuwe verschijnselen te kunnen voorspellen en/of problemen te kunnen oplossen (*Terpstra, 2005*).

Het toegepaste onderzoek in deze studie is tweeledig. Het eerste onderdeel is *exploratief* onderzoek. Welke relaties/samenhangen zijn er in het bestaande onderzoeksgebied te onderscheiden? Welke meer algemene vermoedens (inductieve hypothese) kunnen worden geformuleerd? Een onderdeel van het exploratief onderzoek is het *beschrijvend* onderzoek. In beschrijvend onderzoek legt men vast hoe de bestaande situatie eruit ziet en is sterk theorie-georiënteerd.

In het tweede gedeelte van deze studie wordt gebruik gemaakt van *voorspellend* onderzoek. Welke bijdrage/omvang zullen de nu aanwezige verschijnselen/verbanden op het onderhavige gebied in de toekomst hebben? Aan de hand van de resultaten uit het exploratief onderzoek zal een toekomstvisie over het uitgewerkte onderzoeksgebied gegeven worden.

De onderzoeksmethoden die gebruikt werden zijn literatuurstudie, dataonderzoek en veldonderzoek. De achterliggende theoretische basis, het gevoerde en -huidige landelijk en gemeentelijk beleid, wordt middels literatuur helder in beeld gebracht. Dit beleidskader is noodzakelijk om onder andere de morfologie van het onderzoeksgebied te begrijpen.

Met behulp van GIS¹-data is de huidige situatie geïnventariseerd van de deelgebieden Westerhaven en Boterdiep. Hiervoor is gebruik gemaakt van de GBKN² van 2005. Deze kaarten zijn in het bezit van de Faculteit der Ruimtelijke Wetenschappen van de Rijksuniversiteit Groningen, en beschikbaar gesteld voor dit onderzoek.

De kaarten, die door middel van het onderzoek vervaardigd zijn, dienen als basis voor de inventarisatie van de deelgebieden. Op deze kaarten wordt het proces van functieverandering weergegeven.

Voor de inventarisatie van de functies van panden in vroegere perioden zijn geen GIS gegevens voorhanden. De gegevens die nodig zijn voor de inventarisatie zijn wel op te vragen bij het Kadaster. Dit is een tijdrovend proces en vanwege de beperking in onderzoekstijd kon een gedetailleerde analyse op stadsniveau niet plaatsvinden. Daarom is alleen voor het deelgebied Boterdiep deze uitgebreide inventarisatie gedaan.

Deelgebied Boterdiep

Het onderzoeksgebied Boterdiep is van een dusdanige omvang (242 panden) dat onderzoek op pandniveau bij het Kadaster, in een beperkte tijdsperiode, goed haalbaar is. Het functiegebruik van de panden aan het Boterdiep wordt geëxtraheerd uit de koopcontracten die in de loop der jaren zijn verzameld door het Kadaster. Van elk pand (en vrije kavel) is een kadastraal nummer bekend. Aan de hand van dit nummer wordt het laatste koopcontract opgezocht in een computersysteem. In dit koopcontract staat vaak, maar niet altijd, de functieomschrijving van het gekochte/verkochte pand. Ook wordt in dit koopcontract verwezen naar het vorige koopcontract. Oudere koopcontracten staan op microfilm en kunnen op deze manier opgezocht worden. De koopcontracten gaan terug tot circa 1850. De gevonden data wordt gecontroleerd en aangevuld met de informatie van het DIA, dat gebruik maakt van de SBI-codes³ van het CBS. Een uitgebreidere procesomschrijving is te vinden in bijlage 1.

Voor het deelgebied Boterdiep kan op deze manier een gedetailleerdere uitwerking plaatsvinden vanaf 1945 met een tijdsinterval van 10 jaar tot 2005, plus de huidige situatie (eerste kwartaal 2007). De huidige situatie is geïnventariseerd door middel van visuele inventarisatie van de fysieke omgeving.

¹ Geografisch Informatie Systeem

² Grootschalige Basiskaart Nederland

³ Standaard BedrijfsIndeling

Na de uitvoering van het onderzoek volgt de analyse van de verzamelde onderzoeksdata. Uit de analyse worden de onderzoeksvragen beantwoordt. Met de resultaten van het onderzoek wordt een toekomstvisie gegeven op het deelgebied.

2 Beleidskader

In dit hoofdstuk zullen de verschillende beleidsstukken op het gebied van de ruimtelijke ordening in Nederland worden behandeld, zodat de ruimtelijke ontwikkelingen hiervan duidelijk worden. Deze ruimtelijke ontwikkelingen kunnen een oorzaak zijn van functieverkleuring in de stad. Het nationale beleid is vaak kaderstellend voor beleid op lager schaalniveau. Er zal daarom worden beschreven hoe het nationale- en gemeentelijke beleid zich heeft ontwikkeld. De behandeling van het ruimtelijke beleid zal beginnen rond 1945, wat tevens het begin is van het onderzoek naar functieverandering.

2.1 Beleid gemeente Groningen

Wederopbouw

Na de Tweede Wereldoorlog werd de volkshuisvesting belangrijker gevonden dan de ruimtelijke ordening. De nadruk werd gelegd op het bouwen van woningen en er werd weinig aandacht besteed aan de inrichting van de ruimtelijke omgeving. Deze periode stond in het teken van de wederopbouw en de nationale overheid had een grote invloed op de ruimtelijke inrichting van een gebied. Deze invloed was vooral merkbaar door het centralistische optreden van de overheid in de periode na de Tweede Wereldoorlog. Door de oorlog had de ontwikkeling van het land stil gelegen en was er veel schade ontstaan. Dit moest zo snel mogelijk aangepakt worden. Belangrijke projecten waren volgens Van den Berg (1996) het herstel van de woningvoorraad en infrastructuur, uitbreiding van de nijverheid en rationalisatie en schaalvergroting van de landbouw.

De stad Groningen telde in 1945 ongeveer 125.000 inwoners (Jansen, 2000). De jaren na 1945 stonden in het teken van wederopbouw van verwoeste delen. Vooral in het centrum waren veel gebouwen verwoest. Grote delen van de Grote Markt, de Oude Ebbingestraat en de Guldenstraat werden tijdens de bevrijding zwaar beschadigd of verwoest. Ook in andere delen van de stad waren veel woningen en gebouwen verwoest. Voor veel mensen moesten er daarom nieuwe woningen worden gebouwd. Tevens was de woningbouw door de oorlog gestagneerd (Banga, 1995). De Delftse stedenbouwkundige professor ir. M.J. Grandpré Molière werd gevraagd om een wederopbouwplan voor de verwoeste stadsdelen van Groningen te maken, waaronder de binnenstad. Hij pleitte voor een betere ontsluiting van en naar het stadscentrum. Deze plannen werden afgekeurd, omdat de rijksoverheid de plannen van Molière te behoudend vond. Er werd gepleit voor een meer progressieve aanpak van de wederopbouw van Groningen (Jansen, 2000).

Figuur 4 De Grote Markt in Groningen, net na de bevrijding

Bron: OMVG, 2007

Figuur 5 Kaart Structuurplan 1950

Bron: Gemeente Groningen, 1950

In 1950 werd het eerste structuurplan van de stad Groningen ontwikkeld. De stad had inmiddels 140.000 inwoners en het plan werd ontworpen voor 180.000 inwoners (*Huren-*

kamp, 1990). Om het woningtekort op te lossen werden rond de jaren -1950 veel sociale huurwoningen gebouwd. (Banga, 1995). Tevens werden veel door de oorlog beschadigde gebouwen hersteld. Op lange termijn was de snelle bevolkingstoename oorzaak van de woningnood (Jansen, 2000), hier werd ook rekening mee gehouden door veel woningen te bouwen. De binnenstad was tevens in wederopbouw in de jaren -1950 in volle gang. Aan de noordkant van de Grote Markt kwamen winkels en aan de oostzijde kreeg studentenvereniging Vindicat een nieuwe plek. Zo werd de stad langzaam weer opgebouwd.

Distributieplanologie

De *wijkgedachte* is een stedenbouwkundige visie van nieuwe sociale en nieuwe economische inzichten ten aanzien van winkelconcentraties (Jansen, 2000). Voor de oorlog werden buurtwinkels nog zonder beleid over de woonwijk verspreid. Na de oorlog werd in de meeste gevallen 'het winkelcentrum', als element in het wijkhart (*core*) opgenomen. Deze structuur was gebaseerd op de *distributieplanologie*. Onder distributieplanologie verstaat men de hiërarchische spreiding van voorzieningen over de wijk. Corpus den Hoorn bijvoorbeeld, wordt gekenmerkt door een strakke hiërarchische opbouw van stadsdeel, wijk, en buurt, rondom een centrale ruimte. De centrale ruimte is de plek van allerlei voorzieningen, zoals winkels en bedrijfjes.

Tevens was er de introductie van de *stempel* in de wijk. De stempel stelde een herhaalbare module van de wooneenheid (Jansen, 2000) voor. In de wijken Vinkhuizen, Selwerd, Paddepoel, De Weijert en Corpus den Hoorn is de stempel veel toegepast.

De maakbare samenleving

Na de periode van wederopbouw ontstond een periode van snelle economische groei en toenemende welvaart. De gedachte van de *maakbare samenleving* kreeg aanhang. In het overheidsbeleid werd pas met de Eerst Nota Ruimtelijke Ordening het belang van een actieve overheid die ingrijpt in de ruimte duidelijk. Wetenschappelijke kennis (zoals planning in die tijd werd gezien) in combinatie met een actieve overheidssturing zou een 'best denkbare' wereld kunnen creëren (Hidding, 2006). Als reactie op de maakbare samenleving werd in 1965 de Wet en het Besluit op de Ruimtelijke Ordening (WRO/Bro) ingevoerd. Deze bestaat naast de Woningwet die overigens gewijzigd is sinds de invoering in 1901.

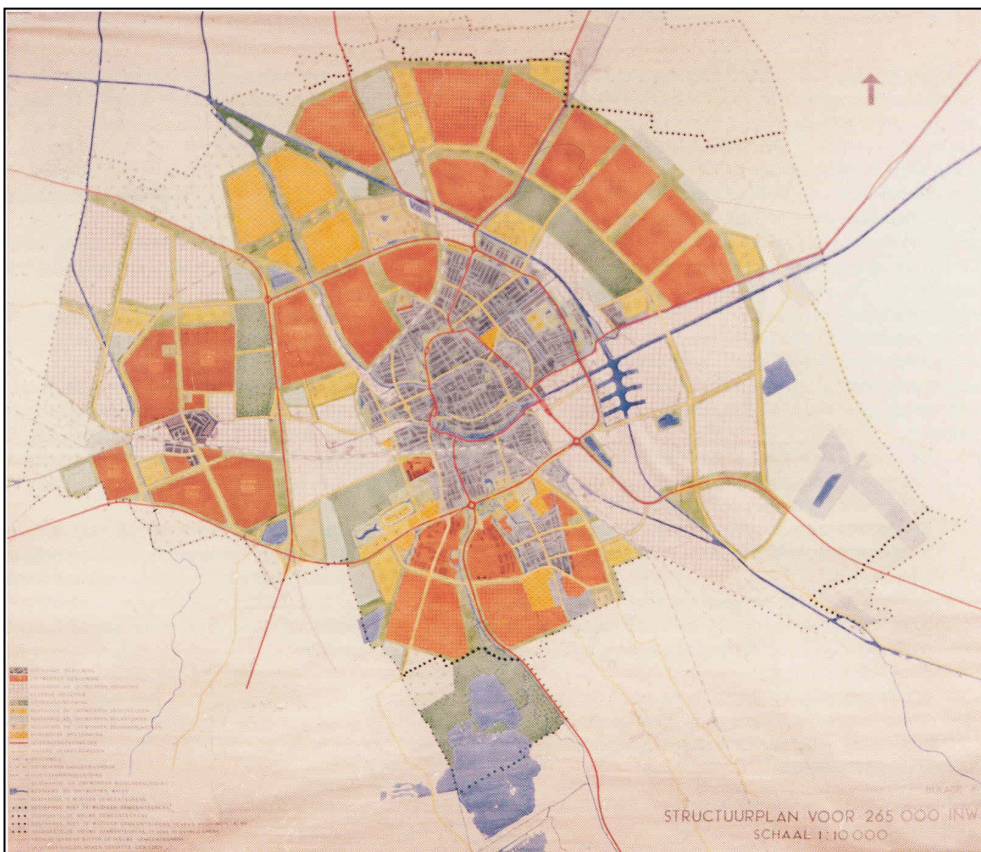
In de aanloop naar de Tweede Nota Ruimtelijke Ordening (1966) werden bevolkingsprognoses gemaakt die een enorme groei voorspelden; Nederland zou in 2000 meer dan 20 miljoen inwoners tellen (Hidding, 2006). Achteraf bleken deze voorspellingen niet uit te komen door onder andere demografische en maatschappelijke veranderingen. In de jaren -1960 ontstond een trend van *suburbanisatie*, een trek van de stad naar omliggende gebieden. Het platteland raakte hierdoor snel bebouwd. Dit werd als een negatieve ontwikkeling gezien. De overheid kwam daarom in de Tweede Nota Ruimtelijke Ordening (1966) met

het begrip *gebundelde deconcentratie* om suburbanisatie te kunnen sturen. Er werden groeikernen aangewezen die de suburbanisatie op konden vangen en om zo te voorkomen dat het platteland volgebouwd zou worden (*Hidding, 2006*).

De welvaartsgroei zette ook in Groningen door en daarmee steeg ook daar de behoefte aan eengezinswoningen in plaats van meergezinswoningen. Gezinnen hadden door de welvaartsgroei meer geld om zich een eengezinswoning te kunnen veroorloven. Doordat in gebieden rond de stad Groningen deze woningen wel gebouwd werden, trad ook in Groningen langzaam het proces van suburbanisatie op. Om dit proces niet te laten versnellen, werd er besloten om bij de bouw van de wijk Coendersborg in 1960 meer eengezinswoningen te bouwen. Tevens werd het concept van de sociale gemengde wijk verlaten, de nadruk lag voortaan op de bouw van middenstandswoningen (*Hurenkamp, 1990*).

Figuur 3 Kaart structuurplan 1961

Bron: Gemeente Groningen, 1961

Bron: Gemeente Groningen, 1961

In het structuurplan van 1961 werd een bevolking van 265.000 inwoners voorspeld in het jaar 2000. Het begrip *schaalvergroting* stond hierbij centraal (*Jansen, 2000*). Het denken over de uitbreiding van de stad was gelijk aan het denken op 'stadsdeelniveau'. Met dit idee werd het noordwestelijke stadsdeel gebouwd. Tussen 1960 en 1963 werden de uitbreidingsplannen voor Selwerd en Paddepoel, als een samenhangend geheel ontworpen. In het

structuurplan van 1961 werd tevens lichte industrie gepland bij Hoogkerk en tussen het Eemskanaal en Winschoterdiep. Verder werd er een groengordel gepland om de stad heen, die de grens tussen stad en omgeving moest markeren (*Hurenkamp, 1990*). De groengordel kan gezien worden als een voorloper van de rode contouren uit de Vijfde Nota.

Veranderende binnenstad

Het structuurplan van 1969 borduurde verder op het structuurplan van 1961. Ook het structuurplan van 1969 ging uit van een inwonertal van 265.000 inwoners in het jaar 2000. Wat wel anders was, was de uitwerking in ruimtelijk opzicht. Het begrip gebundelde deconcentratie dat werd genoemd in de Tweede Nota Ruimtelijke Ordening (1966) werd nagevolgd in Groningen. Dit ruimtelijk concept leidde tot de opzet van de *sectorenstad*. Het model kwam neer op een aantal monofunctionele gebieden voor wonen, werken en recreëren die samen komen in de binnenstad. (*Hurenkamp, 1990*). Er werd gekozen voor deze opzet omdat het beleid in de voorgaande jaren had geleid tot een concentrisch model (*zie paragraaf 2.2*), waar andere stadsdelen steeds verder van de stadsrand af kwamen te liggen (*Hurenkamp, 1990*). Door middel van binnendringende groene scheggen moesten de concentrische uitbreidingen gescheiden worden. Tussen de groene scheggen was ruimte voor woon- en werkfuncties (*Gemeente Groningen, 1969 a*).

De oude binnenstad ⁴ binnen de diepen werd gereserveerd voor de versterking van de *city-functies*, zoals horeca en kledingzaken (*paragraaf 2.2*). Het beleid om de city functies te versterken zorgde er wel voor dat de woonfunctie in de binnenstad afnam. Van 1960 tot 1969 nam de woningvoorraad met 30% af (*Gemeente Groningen, 1969 b*). Voor het gebied binnen de diepen bedroeg de afname zelfs 33%. In het structuurplan van de binnenstad uit 1969 werd gepleit voor een verbetering van de kwaliteit van wonen om meer bewoners naar het centrum te krijgen. Een woonbevolking in het centrum op korte afstand van de binnenstad is voor veel kleinere en groter voorzieningen essentieel.

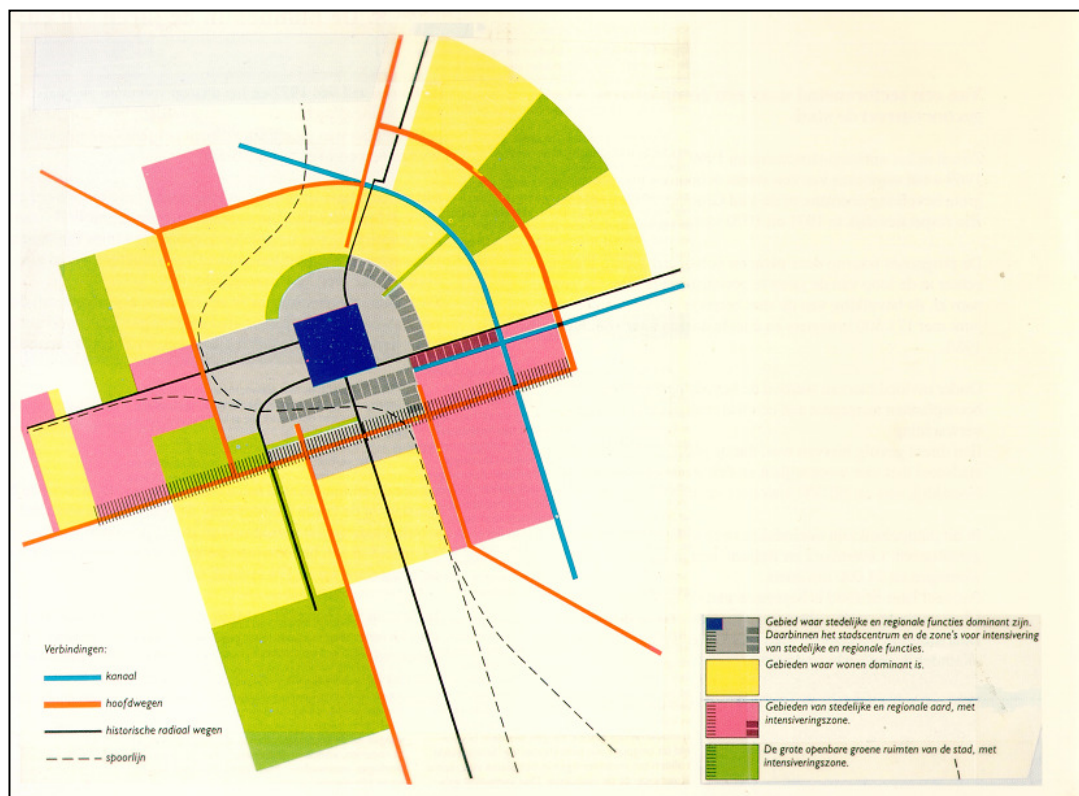
Tevens willen veel bedrijven en kantoren willen graag in het kerngebied gevestigd zijn. Daarom werd er gepleit voor een grotere schaal van de binnenstad. Het feit dat kantoren zich graag wilden vestigen in de binnenstad zou kunnen zorgen voor meer levendigheid in de binnenstad, maar dit zou ook een verkeersaantrekkend karakter kunnen hebben.

Goede verkeer- en parkeervoorzieningen waren dus belangrijk (*Gemeente Groningen, 1969 b*). Daarom kwam de gemeente met een *verkeerscirculatieplan* behorende bij het structuurplan van 1969. Het autoverkeer in Groningen in de jaren -1960 was enorm toegenomen en de gebieden binnen de diepen raakten steeds meer verstopt. In het plan werd een buitentangent voor het regionale en landelijke verkeer gepresenteerd met daarbinnen tangenten die zouden leiden tot grootschalige verkeersdoorbraken. Het plan riep veel verzet op van bewoners en ondernemers, omdat de plannen veel te rigoureuus werden bevonden en als een bedreiging werd gezien voor de omzet van de detailhandel in de binnenstad

⁴ Met de oude binnenstad binnen de diepen wordt verstaan de binnenstad begrensd door de diepenring. In het westen, oosten en noorden wordt het centrum begrensd door een watgordel en in het zuiden is de grens verschoven van het (gedempte) Zuiderdiep naar het singelgebied (*Gemeente Groningen, 2006*).

(Boersma en Van Alteren, 2004). Het gemeentebestuur kwam uiteindelijk tot het inzicht dat naast economische ontwikkeling, de leefbaarheid voor een kleinschalige binnenstad als ontmoetingplek voor allerlei activiteiten en functies belangrijk is. Dit gewijzigde inzicht leidde in 1977 tot de uitvoering van een nieuw verkeerscirculatieplan dat de binnenstad opdeelde in vier verkeerszones. Dit moest het doorgaand verkeer met bestemming binnenstad weren. Het autoverkeer werd naar parkeerplaatsen dichtbij het centrum geleid. De plannen waren zeer omstreden, maar werden ondanks hevig verzet, vooral van ondernemers in de binnenstad, uiteindelijk doorgezet (Boersma en Van Alteren, 2004).

Figuur 4 Structuurplan 1987

Bron: Gemeente Groningen, 1987

De compacte stad

Aan het begin van de jaren -1970 ontstond een nieuwe visie met betrekking tot de stads-vorm van Groningen. De aandacht verschoof in Groningen van een visie met betrekking tot grootschalige uitbreiding van de stad, naar een visie waarin de bestaande stad het groot-ste aandachtspunt was. De in de jaren -1960 voorspelde bevolkingsgroei bleef uit en de afnemende groei van de bevolking in de jaren -1970 was daarmee een van de belangrijkste oorzaken van deze nieuwe visie, welke omschreven is met de termen '*compacte stad*' en '*geconcentreerde stad*'. Onder een compacte en geconcentreerde stad wordt verstaan: "een stad waarin door middel van de bestaande communicatie- en transportsystemen een opti-male verhouding wordt bewerkstelligd tussen het wonen, de voorzieningen en de verzor-gingscentra met de daarbij behorende werkgelegenheidsgebieden" (*Hurenkamp, 1990*). Opvallend is dat dit concept pas in de vierde nota ruimtelijke ordening extra (1990) werd omschreven, hoewel het al veel eerder in Groningen toegepast werd.

Alvorens de compacte stadsvisie toegepast werd in het structuurplan van de gemeente Groningen van 1986, verscheen het thema "compacte en geconcentreerde stad" in de doel-stellingennota voor de binnenstad van 1972 en in het globaal bestemmingsplan binnenstad uit 1976. Waar de voorgaande plannen uitgingen van een gelijkmatige spreiding van het voorzieningenniveau over de stad Groningen, ging het nieuwe plan uit van een meer hië-rarchische spreiding van de verschillende voorzieningen. De bedoeling was dat het cen-trum een multifunctioneel karakter zou krijgen waarin de voorzieningen afgestemd zouden worden op de stad en de regio, waar de stad Groningen van grote betekenis is. "In deze vorm, compact en geconcentreerd, is het stadshart het belangrijkste functionele en relatio-nele zwaartepunt van stad en omgeving" (*Hurenkamp, 1990*). In de nieuwe visie voor de binnenstad zouden wonen, werken en recreëren hand in hand gaan. De voorzieningen die in de woonwijken te vinden zijn mochten volgens deze nieuwe visie enkel en alleen afge-stemd zijn op het wijkniveau (wijkfunctie). Er werd daarom gekozen voor een functionele hiërarchie van winkelveorzieningen met een fijnmazige structuur.

Op eigen kracht

In het derde deel van de Derde nota Ruimtelijke Ordening van Volkhuysvesting, Ruimtelij-ke Ordening en Milieu (VROM), de Structuurschets voor de Stedelijke Gebieden (1983), wordt de nadruk gelegd op versterking van de grote steden waarbij verdichting een belang-rijke rol speelt. Regio's dienden voortaan op eigen kracht te ontwikkelen.

In Groningen kwam dit tot uiting in de visie "compacte en geconcentreerde stad" en werd in het structuurplan van de gemeente Groningen van 1987 verder versterkt door de nadruk te leggen op het verbeteren van de werkgelegenheid in de stad en het verbreden van het voorzieningendraagvlak. De stad moest een duidelijke opbouw krijgen door een grote samenhang van gebieden te creëren met als zwaartepunt het centrum van de stad. Het hoofdmotto was dan ook om de centrumpositie van Groningen in de noordelijke regio te versterken. Volgens Duursma (2006) was het structuurplan van 1987 geen structuurplan in

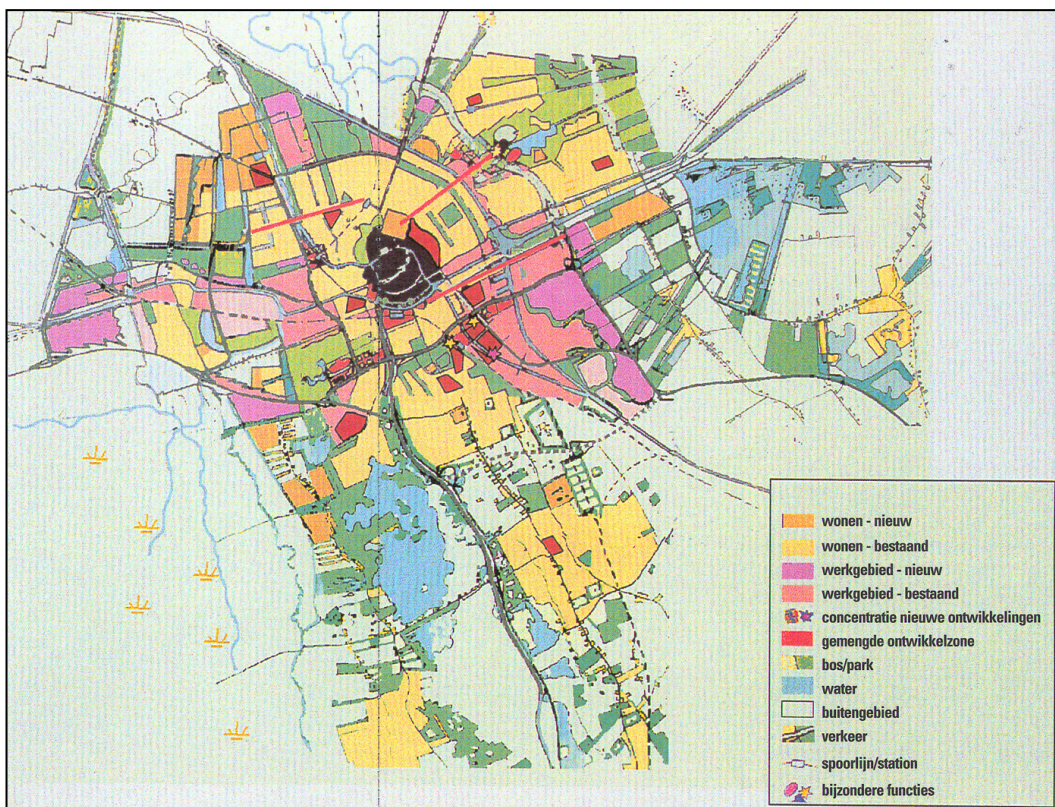
de klassieke zin. “Het bood geen afgewogen, integrale meerjarenvisie op de toekomst van de hele stad, maar focuste sterk op een aantal kerngebieden - intensiveringzones - van waaruit de ontwikkeling van de stad als geheel gevoed moest worden.”

Groningen was er op uit om forse ingrepen te plegen om de aantrekkelijkheid van de stad te vergroten voor allerlei bedrijven. Dit kwam voort uit het nationale spreidingsbeleid van de derde nota ruimtelijke ordening, welke als doel had om bedrijven en hoofdkantoren te verplaatsen naar steden in de perifere regio's van het land om zo de economische structuren van de regio's buiten de Randstad te versterken. Zo is de PTT van Den Haag naar Groningen verhuisd als gevolg van dit beleid.

De Stad van Straks

De rol van de gemeentelijke overheid was aan het begin van de jaren -1990 sterk aan verandering onderhevig. Door toenemende decentralisatie namen de beïnvloedingsmogelijkheden van de centrale overheid af, met name door de gewijzigde verhoudingen in het grondeigendom. Ook de private partijen kregen een grotere rol bij ontwikkelingen in de stad en er werd gestuurd naar een meer vraaggerichte benadering als het gaat om volkshuisvesting. De gemeente rolde van een sturende rol in een regisserende rol.

Figuur 5 Stad van Straks-Extra: de domeinen

Bron: Gemeente Groningen, 1999 b

Om toch nog nieuwe gebieden in de stad te ontwikkelen, was de houding van de gemeente ten opzichte van de ontwikkelaars drastisch veranderd en was de gemeente intensief coalities gaan sluiten met ontwikkelaars om de noodzakelijke vernieuwingen te kunnen realiseren. Er kan hier een verschuiving waargenomen worden van eindplanning naar procesplanning (*Duursma, 2006*).

In 1994 werd aangevangen met het Grote stedenbeleid (GSB) waarbij de stedelijke vernieuwing hoog in het vaandel had (*Ministerie van Binnenlandse Zaken, 2007*). De 31 grootste steden van Nederland kregen een brede doeluitkering om de leefbaarheid in een aantal wijken te verbeteren en de concurrentiepositie van de stad te verbeteren. Het gaat hierbij om maatregelen op het fysieke, sociale en economische gebied. Het Investeringsbudget Stedelijke Vernieuwing is een onderdeel van het GSB en richt zich op de fysieke pijler. Elke gemeente kan hiervoor in aanmerking komen. Ook de gemeente Groningen komt in aanmerking voor het GSB en ISV. De gemeente heeft daarvoor de stadsvisie Stad van Straks opgesteld.

In 1996 verscheen het structuurplan Stad van Straks waarin in grote lijnen werd voortgebouwd op het structuurplan van 1987, maar de aandacht verschoof van de stad en de intensiveringzones aan de centrumranden naar de samenhang tussen stad en regio (*Duursma, 2006*). Hierdoor kwam het *netwerkstadconcept* in beeld. Wat vooral centraal stond was het streven naar samenhang tussen de fysieke, sociaal-economische en sociaal-culturele componenten van de stedelijke ontwikkeling in Groningen. Het streven naar samenhang was ook terug te vinden in de stedelijke vernieuwing die in Groningen, naar aanleiding van het grote-stedenbeleid uit de Vierde Nota Ruimtelijke Ordening, in de jaren -1990 is ingezet. Door bijvoorbeeld meer en andere woningen te bouwen in en aan de randen van wijken kon het draagvlak voor voorzieningen in de wijken worden versterkt (*Duursma, 2006*). Bij de ingezette wijkvernieuwing werd naast de fysieke component van de wijkvernieuwing vooral de sociale component als erg belangrijk aangeduid.

Door de snelle groei van de bevolking in de jaren -1990 ten opzichte van de jaren -1980, werd er in het structuurplan 'Stad van Straks' een groot aantal nieuwe woongebieden aangewezen om de bevolkingsgroei op te kunnen vangen, waarbij de huidige stadsgrenzen overschreden werden. Door deze ontwikkelingen stond het begrip compacte stad op de tocht. Dit begrip werd in deze periode dan ook anders geïnterpreteerd. De nadruk werd gelegd op de compacte stadsbeleving. Hierbij gaat het om goede verbindingen tussen de stadsdelen te realiseren en te zorgen voor voldoende stedelijkheid, ook in de woonwijken (*Duursma, 2006*).

De netwerkstad

In 1999 verscheen de stadsvisie 'Groningen: het stedelijk alternatief' waarvan het structuurplan de Stad van Straks Extra een grote rol in speelt. Met deze nieuwe stadsvisie tracht de gemeente Groningen, door middel van het weergeven van de ambities tot 2010, een

stedelijk alternatief te bieden voor de alsmaar uitdijende Randstad. De stadsvisie is tot stand gekomen als bijdrage aan het Grote stedenbeleid, om Groningen in het land te profileren en te positioneren.

De stad is volgens de gemeente Groningen (*Gemeente Groningen, 1999 a*) een *compacte netwerkstad*: een conglomeraat van verschillende *domeinen*, bijvoorbeeld woon-, werk- en recreatiegebieden, in combinatie met concentraties van voorzieningen. Deze gebieden zijn onderling hecht met elkaar verbonden via de stedelijke verbindingzones oftewel het *stedelijk netwerk*. Het concept stedelijk netwerk houdt onder andere in dat er veel mogelijkheden zijn voor “stedelijkheid” en een grote variatie aan functies. Een belangrijk aspect zijn de *binnenstedelijke corridors*. Binnenstedelijke corridors zijn de verbindingzones in de stad waar een dichtere bebouwing gerealiseerd wordt en waar stedelijke voorzieningen gegroepeerd worden om ervoor te zorgen dat de inwoners van de stad het gevoel krijgen dat ‘de stad om de hoek is’, en waarbij de woonwijk het, volgens de gemeente Groningen, plezierige gevoel van dichtheid en kleinschaligheid oproept. In de stadsvisie komt onder andere naar voren dat Groningen zich wil profileren binnen een systeem van strategische allianties met de omringende regio. De gemeente wil meer samenwerken en ziet de stad als economische motor. Groningen streeft naar economische groei en wil deze niet alleen rond de *mainports* gestalte geven maar kiest er ook voor om andere plaatsten waar ook stedelijkheid mogelijk is in het economische groeiproces te betrekken. Het doel is om de zelfdragendheid van de Groningse economie weer op peil te krijgen.

Een onderdeel van de Vijfde Nota is het aanwijzen van stedelijke netwerken, zoals het stedelijke netwerk Groningen-Assen. Deze nemen de plaats in van de stadsgewesten. Stedelijke netwerken zijn “sterk verstedelijkte zones die de vorm aannemen van een netwerk van grotere en kleinere compacte steden, elk met een eigen karakter en profiel binnen het netwerk” (*VROM, 2002*). Het komt er op neer dat het een gebied is waar gemeenten (en provincies) met elkaar samenwerken om ruimtelijke keuzes op elkaar af te stemmen en zo meer te bieden hebben dan elke gemeente apart (*VROM, 2006*). Binnen de stedelijke netwerken wordt onder andere aandacht besteed aan centrumvorming, stedelijke vernieuwing en ontwikkeling en het saneren van ongewenste bestemmingen. Ook worden er rode contouren geplaatst in het landschap. Rode contouren zijn grenzen om de stad, die stedelijke groei in landelijke gebieden tegen moeten gaan.

In de stadsvisie van 1999 vinden we de regiovisie Groningen-Assen 2030 terug waarin eveneens naar voren komt dat de sterke punten van de stad Groningen samen met de sterke punten van de omliggende gemeenten moeten zorgen voor een sterke combinatie. “Een gemeenschappelijk ruimtelijkeordeningsbeleid en onderlinge taakverdelende afspraken op gebieden als woningbouw, de ontwikkeling van kantoor- en bedrijventerreinen, verkeer en landschap moeten de kansen van de regio vergroten en versnippering en onnodige concurrentie tegengaan” (*Gemeente Groningen, 1999 a*).

Van Nu naar Straks

Het structuurplan van de gemeente Groningen uit 2005, Van Nu naar Straks is volgens Duursma (2006) geen ‘echt’ structuurplan maar een soort update van het structuurplan van 1996 (Duursma, 2006). Ook hier wordt verder geborduurd op een socio-economische groei zonder dat daarin de ecologische waarden verloren gaan, zoals dat bij de Randstad wel het geval is. Tevens staat ook in dit structuurplan Groningen als compacte stad centraal met een zo compleet mogelijk stedelijk milieu. De compacte stad is overigens wel iets groter gedefinieerd dan in voorgaande structuurplannen; in Van Nu naar Straks wordt de compacte stad Groningen beschouwd als de stad waarin alle stedelijke ontwikkelingen zich binnen een straal van 7,5 kilometer van de Grote Markt plaatsvinden (Gemeente Groningen, 2005).

In Van Nu naar Straks wordt er, net als in de Stadsvisie 1999, een onderscheid gemaakt tussen *domeinen* en *corridors* die in de stad gesitueerd zijn. De stad wordt ingedeeld in domeinen, welke bestaan uit wijken en buurten met elk hun eigen identiteit, eigen kleur en karakter. De corridors krijgen een stedelijke uitstraling: multifunctionaliteit en intensief ruimtegebruik. De domeinen zijn via de corridors met elkaar verbonden. Het beleid van de gemeente streeft er vooral naar om met betrekking tot de ontwikkeling van deze corridors de regie krachtig in handen te houden. Zo worden bij het ontwikkelen van nieuwe functies deze eerst getoetst op hun toekomstwaarde voor een bepaalde plaats in de stad.

In de stad worden een drietal schaalniveaus in het stedelijk netwerk van functievoorzieningen onderscheiden: nationaal, regionaal en stedelijk. Afhankelijk van de bijdrage die een toekomstige functie levert op nationaal niveau, aan de regio, de stad, een stadsdeel of wijk, kunnen bepaalde plaatsen in de stad meer of minder geschikt zijn voor het vestigen van deze functies (Gemeente Groningen, 2005). Dit om bijvoorbeeld te voorkomen dat functies die een bijdrage leveren op nationaal niveau gesitueerd worden in een woonwijk.

2.2 Theorieën over de ontwikkeling van steden

In de loop der jaren zijn er verscheidene wetenschappers en planologen aan het werk geweest met de vorming van theorieën over de ontwikkeling van steden. In de 20^e eeuw zijn er meerdere visies en ideeën gevormd over hoe steden groeien en veranderen. Een nadruk is gelegd op de patronen in steden. In deze paragraaf worden enkele van deze theorieën besproken en wordt onderzocht in welke mate deze theorieën zijn gebruikt voor de ontwikkeling van de stad Groningen.

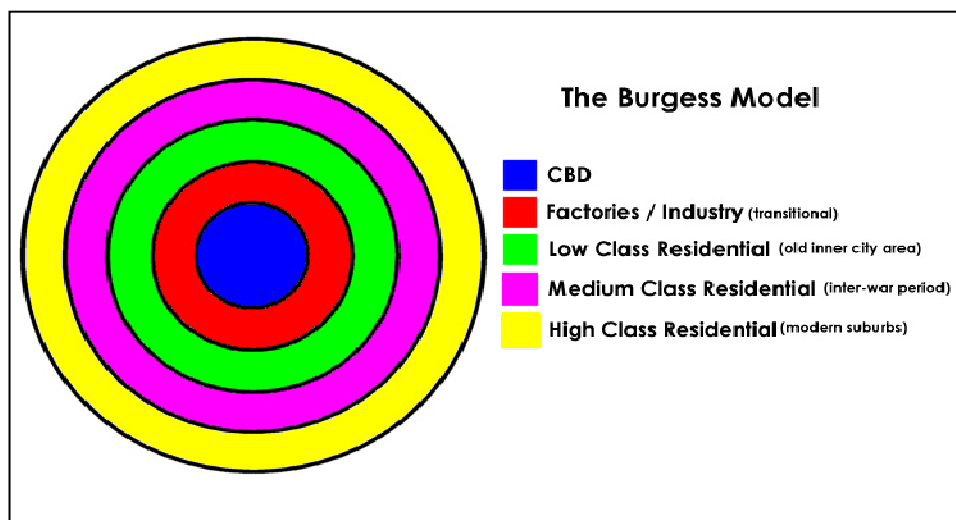
In de eerste helft van de 20^e eeuw formuleerden de wetenschappers Park, Burgess, Hoyt en Ullman enkele invloedrijke theorieën over de structuur en groei van steden. Hun onderzoek richtte zich vooral op de Noord-Amerikaanse steden in de eerste helft van de 20^e eeuw.

Park en Burgess beschreven in 1925 de expansie van steden in de Verenigde Staten, specifiek Chicago, als een proces van differentiatie in verschillende concentrische zones (*LeGa-*

tes en Stout, 2003). De stad werd verdeeld in vijf gebieden (figuur 9), op basis van sociale en economische verschillen. De vijf gebieden zien er als volgt uit:

- De kern van steden bestaat uit het *Central Business District (CBD)*. Dit gebied is het economische en commerciële hart van de stad. In dit gebied wonen verder weinig mensen.
- De ring daaromheen is de zogenaamde zone van transitie. Hier zijn kleine bedrijven en winkels gesitueerd. In dit gebied is een verandering van functies gaande en is relatief veel verval, de zogenaamde *zone of discard*.
- De derde zone is het woongebied van werknemers in de industrie. Deze groep is verhuisd uit de tweede zone, maar wil wel in de buurt van het werk wonen.
- De vierde stadszone is het woongebied voor de 'hogere' klasse. Hier staan luxe woningen.
- Als laatste beschreef Burgess de vijfde zone als het gebied van forensen.

Figuur 9 Het model van Burgess

Bron: INS, 2007

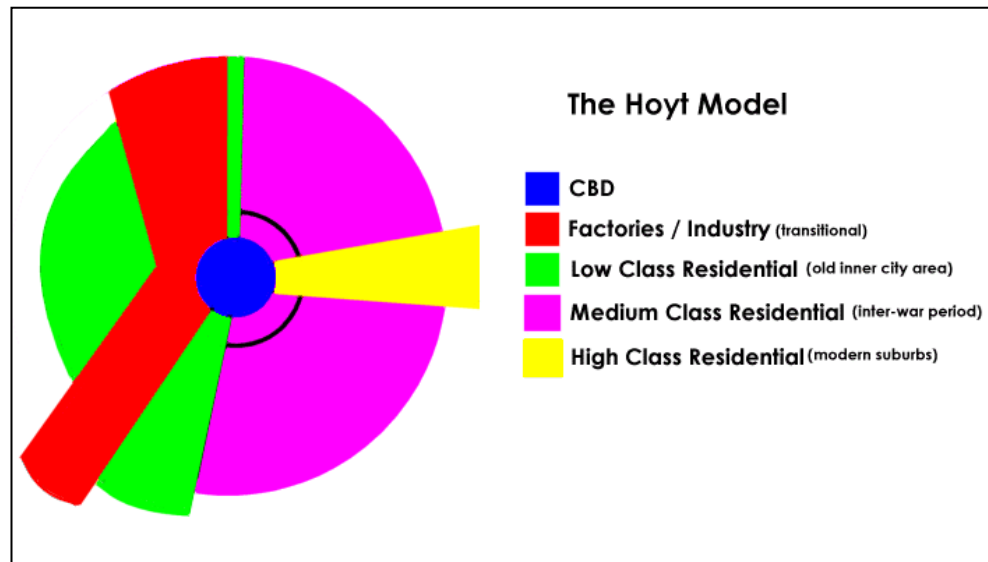
De stad Groningen wijkt qua fysieke opbouw enigszins af van haar Amerikaanse equivalenten met betrekking tot het kerngebied, doordat de stad een omwalling heeft gekend. Door deze omwalling is de stad lange tijd beperkt geweest in haar uitbreidingsmogelijkheden.

De beschrijving van de indeling van de stad van Burgess is niet stationair. Volgens Burgess groeit iedere zone door invasie van de volgende zone. Hij noemde dit proces *successie*. Bedrijvigheid in het centrum zal zich dus uitbreiden naar de randen van de stad. In Groningen is deze benadering beter van toepassing. De stad kon altijd uitbreiden aan de randen van de stad. Tegenwoordig staan ook de randen onder druk en kijkt de gemeente vaker naar mogelijkheden tot inbreiding. Denk hierbij aan het idee van de *compacte stad*. .

Hoyt ging verder met de theorie van Burgess en kwam in 1939 met zijn sectormodel, zoals te zien is op figuur 10 (Fyfe en Kenny, 2005).

Hoyt erkende het bestaan van een *Central Business District*, maar hij stelde dat de expansie van bepaalde groepen en functies vanuit het centrum langs spoor, snelwegen en andere

Figuur 10 Het model van Hoyt

Bron: INS, 2007

transport assen zou verlopen (Fyfe en Kenny, 2005). Industrie zou zich langs spoorwegen naar buiten vestigen en steden ontwikkelden zich 'wigvormig'. Deze ontwikkeling is herkenbaar voor Groningen waar de stad (regio) zich ontwikkelt rond de snelwegen A7 en A28 (Hermans en De Roo, 2006). Ook in vroegere tijden is deze ontwikkeling te zien door de groei van de stad Groningen richting het dorp Helpman. Ontwikkelingen vonden plaats langs de hoofdroute, de Heireweg (later: Hereweg). Ook is in Groningen te zien dat langs oude transportassen, zoals gedempte vaarwegen, het gebruik van de grond is veranderd. De gebieden rond het oude Boterdiep en de oude Westerhaven zijn hier een mooi voorbeeld van.

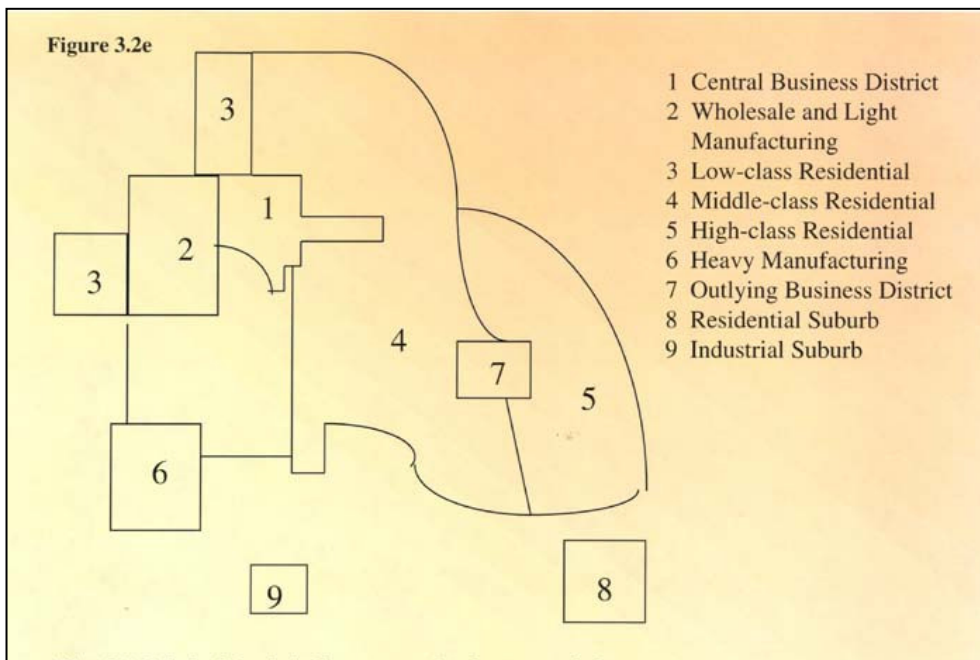
Een ordenend principe hierin was volgens Hoyt de grondprijs. Dit principe is ontleend aan de *bid-rent theorie*. Deze theorie probeert de variëteit aan grondgebruik, functies en activiteiten in een stad te verklaren, aan de hand van de waarde van de grond (Ashworth en Voogd, 1994). In gebieden met een goede bereikbaarheid is de grondprijs duur en zijn vooral commerciële functies gevestigd. Woningen voor lage inkomens bevinden zich bij industrie in de buurt.

Hoyt probeerde met dit model meer zeggingskracht te krijgen over de organisatie en ontwikkeling van verschillende steden.

Harris en Ullman gingen weer een stap verder met hun meerkernen model (zie figuur 11). Zij stelden dat er in steden meer punten zijn met een goede bereikbaarheid. Op die punten zullen kerngebieden ontstaan met bedrijvigheid. Vanuit ieder kerngebied zal een nederzet-

ting groeien. Steden zullen volgens Harris en Ullman een complexer patroon vertonen dan in de modellen van Burgess en Hoyt (*Ashworth en Voogd, 1994*). Wat zij met meer kernen bedoelen is gebaseerd op de grote agglomeraties waarin meerdere steden in opgenomen zijn. Deze theorie is slechts beperkt toepasbaar op Groningen en omgeving. Groningen heeft het dorp Helpman weliswaar geannexeerd, maar hier is geen sprake van een belangrijke economische kern.

Figuur 11 The Multiple Nuclei Concept of Urban Spatial Structure

Bron: West Virginia University, 2005

Omdat de hierboven genoemde onderzoekers zich vooral richtten op Amerikaanse steden, is de toepasbaarheid op Europese steden niet altijd even goed. In grote lijnen konden de modellen gebruikt worden. Voor het CBD werd in Europa ook wel de term *core area* gebruikt. Dit omdat een specifiek commercieel gebied in het centrum van de stad niet voorkwam. De sociaal-culturele functies in het centrum van Europese steden was groter dan haar Amerikaanse tegenhangers.

Niet alleen wetenschappers hadden ideeën over de ontwikkeling van steden. Architecten en stedenbouwers drukten zo ook hun stempel op het denken over de stad en vooral hoe die eruit zou moeten zien. Een invloedrijke groepering is de CIAM, *Congres Internationaux d'Architecture Moderne*, geweest. Deze groepering is in 1928 opgericht om tegenwicht te bieden aan traditionele stromingen. Leden van deze groep waren onder meer Le Corbusier en Berlage. De architectuur en stedenbouw moest, volgens het CIAM, vernieuwd worden om tegemoet te komen aan problemen in steden.

In Nederland propageerden CIAM-leden, zoals Berlage en Rietveld, het zogenaamde *nieuwe bouwen*. Ze stelden een nieuwe oplossing op de voortschrijdende woningnood, onhygiënische volkshuisvesting en de grote groei van steden voor. Een ander streven was een scheiding van de functies; wonen, werken, verkeer en recreatie in de stad. Het nieuwe bouwen was volgens de aanhangers nodig om tegemoet te komen aan de economische en demografische schaalvergroting (*Burgers et al., 1993*).

Na 1945 heeft dit gedachtegoed veel invloed in Nederland gehad. Veel van de naoorlogse uitlegwijken zijn naar het idee van het nieuwe bouwen gevormd. Bij het maken van de stedelijke plannen werd uitvoerig gebruik gemaakt van berekeningen en statistieken van academici. Omdat de meeste uitbreidingen van Groningen van na 1945 aan de rand van de stad zijn gebouwd, is het gedachtegoed van de CIAM niet specifiek terug te vinden in het onderzoeksgebied.

In de jaren -1950 kwam het planconcept van *cityvorming* in Nederland op (*Ashworth en Voogd, 1994*). Dit hield een concentratie van stedelijke economische functies in de binnenstad in, waardoor de woonfunctie verminderd moest worden. Werken in de binnenstad ging boven wonen. Deze concentratie van economische functies moest leiden tot agglomeratie voordelen. In Utrecht is aan de hand van dit concept 'Hoog Catharijne' gerealiseerd. Groningen heeft deze ontwikkeling slechts in beperkte mate geadopteerd. De Naberpassage nabij de Grote markt is hiervan een van de weinige voorbeelden (*zie figuur 12*).

Figuur 12 Naberpassage Groningen

Bron: eigen foto, 2007

In de jaren -1970 werd het belang van wonen in de binnenstad echter weer erkend en raakt het planconcept *cityvorming* volledig uit beeld. Grote concentraties van economische functies ontwikkelden zich buiten het centrum.

In de jaren -1960 verschuift de focus van onderzoek naar stedelijke problemen, onder invloed van de maatschappelijke veranderingen in die periode (*Burgers et al., 1993*). Het individu wordt belangrijker. Er wordt onderzoek gedaan naar de oorzaken van sociale segregatie in steden. De theorie is dat sociale factoren, zoals machtsverhoudingen en afkomst, de ontwikkeling van steden in belangrijke mate ordenen.

In de jaren -1970 ontstaat een neomarxistische wetenschapsstroom, die verder ingaat op de maatschappelijke processen in steden en de gevolgen van segregatie.

De stad wordt vanuit de maatschappelijke structuur ervan bekeken. Keken eerdere onderzoekers meer naar de morfologie, nu werden politiek en machtsstructuren een voornamelijk deel van onderzoek. De stad zou een reflectie zijn van nationale en internationale machtsstructuren (*Ashworth en Voogd 1994*). Het proces van suburbanisatie, mede gestimuleerd door de gegroeide mobiliteit, heeft geleid tot ongewenste effecten en een verdeling in de stad van sociale groepen. Oude stadsdelen waren in verval. Aandacht voor deze groepen en stadsdelen zou de problemen moeten oplossen (verzorgingsbenadering). In dit licht wordt er in Nederland meer gefocust op stadsvernieuwing en bepaalde sociale groepen worden een doelgroep van beleid (*Burgers et al., 1993*).

Na 1945 zijn communicatiemiddelen en mogelijkheden snel gegroeid. Dit is van invloed op de functieveranderingen in de stad. Wetenschappers bekijken wat de gevolgen zijn voor steden. Robert Fishman schreef in 1987 een boek over de opkomst van de *technocity*. Hij bepleit dat de moderne technologie de concentratie van bedrijven in een Central Business District teniet zal doen. Door de snelle informatietechnologie zou het niet meer nodig zijn voor bedrijven om in elkaars nabijheid te zitten. De suburbane woongebieden zullen een plaats worden voor bedrijvigheid en kantoren (*LeGates en Stout, 2003*). Langs snelwegen zullen bedrijven zich willen vestigen. De steden zijn niet meer de knooppunten, maar individuele bedrijven vormen knooppunten in een wereldnetwerk. De scheiding tussen wonen en werken zal volgens Fishman minder worden.

Deze denkwijze van Fishman heeft raakvlakken met het fenomeen functieverkleuring en kan gezien worden als een van de oorzaken hiervan. Hij ziet dit als een autonoom proces en minder ingegeven door specifiek toegepast beleid. Het beleidsmatig werken aan functiescheiding is in de optiek van Fishman moeilijk te sturen.

2.3 Autonome ontwikkelingen

Naast het gemeentelijk en nationale beleid spelen ook autonome ontwikkelingen een belangrijke rol in de functieverkleuring van stedelijke gebieden. De overheid heeft met beleid weinig tot geen invloed op autonome ontwikkelingen. In deze paragraaf worden een aantal autonome ontwikkelingen besproken die van invloed zijn geweest op de stedelijke ontwikkeling in Nederland in de afgelopen zestig jaar en die betrekking kunnen hebben op de functieverkleuring in de onderzoeksgebieden die in dit rapport beschreven worden.

Enkele voorbeelden van autonome ontwikkelingen zijn (*Van Vliet, 2007*):

- conjunctuur
- grondprijzen
- werkgelegenheid
- politiek klimaat (incl. onrust/oorlog)
- bevolkingsgroei

- vergrijzing
- migratie
- woningmarkt
- groei mobiliteit
- vrije tijd
- toename koopkracht
- imago
- bezoekersaantal stad

Economie

Economische groei is een belangrijke autonome ontwikkeling die invloed heeft op onder andere werkloosheid en koopkracht. Vanaf de jaren -1950 en jaren -1960 is er een voortvarende groei waar te nemen in Nederland waarvan de oorzaak gevonden kan worden door de trekkracht die werd uitgeoefend door de introductie van allerlei nieuwe producten en productieprocessen. De industrie en landbouw zakte langzaam in en de dienstensector nam steeds meer toe (*Hebbink en van Velthoven, 2003*). De kenniseconomie met een groeiende ICT-sector wordt steeds belangrijker voor steden en steden proberen telkens de kenniseconomie te vernieuwen (*Van Oort, 2006*). Hoewel de kenniseconomie tegenwoordig van groot belang is, is de industrie een belangrijke schakel is gebleven in de Groninger economie (*Provincie Groningen, 2005*).

Suburbanisatie

Suburbanisatie is een goed voorbeeld van een autonoom proces, dat niet door de overheid in gang werd gezet. Sterker nog, de overheid zette met de Derde Nota Ruimtelijke Ordening in 1974 een rem op suburbanisatie door wonen in de stad aantrekkelijker te maken en door groeikernen aan te wijzen om suburbanisatie te reguleren. Suburbanisatie ontstond in de jaren -1960 door het ontbreken van een kwalitatief goed woonaanbod in vooral de grote steden. Het ontbrak het in de steden aan met name eengezinswoningen, woonrust en de mogelijkheid om te wonen in een sociaal homogene omgeving. De inkomens van gezinnen stegen. Tevens nam de mobiliteit toe, zodat er de mogelijkheid was om op bereikbare afstand van de stad, waar gewerkt werd, te wonen (*Ekkers, 2006*).

Wonen

Ontwikkelingen in de woningmarkt zijn tevens een vorm van autonome ontwikkelingen. Het zijn vooral hoog opgeleide jonge alleenstaanden, die een professionele carrière starten en uitbouwen, die kiezen voor een woning in een stedelijke omgeving. De groep vormt de enige categorie stadsbewoners die zich de laatste tijd, tegen de algemene trend, in de stad heeft gevestigd. In en vooral rondom de stadscentra zijn vele voorzieningen en diensten te

vinden waarvan starters afhankelijk zijn, bijvoorbeeld culturele en recreatieve voorzieningen (Van Engelsdorp Gastelaars en Hamers, 2006).

Vrije tijd

De afgelopen jaren is voor Nederlanders vrije tijd steeds belangrijker geworden, inmiddels is dit belangrijker dan werk (SCP, 2004). Mede hierdoor heeft zich een in economisch opzicht belangrijke vrijetijdssector ontwikkeld. Er zijn een aantal belangrijke trends te onderscheiden zoals minder vrije tijd, meer commerciële vrijetijdsvoorzieningen, een verdere individualisering en intensivering van de steeds meer kapitaalintensieve vrijetijdsbesteding. Met kapitaalintensief wordt bedoelt uitgaven en uitrusting ten behoeve van de vrije tijd. Een andere trend is dat de afgelopen decennia de vraag naar culturele voorzieningen is toegenomen (CBS, 2007). Dit komt onder andere door de toegenomen koopkracht en het toenemende belang van vrije tijd, waardoor men meer geld besteedt aan luxe goederen en diensten, zoals cultuur en recreatie. Uit cijfers van het CBS blijkt dat de individuele consumptie gestegen is van 16,8 miljard euro in 1994 naar 28 miljard in 2005.

Een andere ontwikkeling is dat door de toenemende vergrijzing er steeds meer mensen komen met vrije tijd en dat nieuwe ouderen actiever zijn dan de ouderen van nu en van enkele decennia geleden (SCP, 2004).

De A-poort

Groningen kent sinds 1190 een houten ommuring langs de A. Deze ommuring wordt onderbroken door de A-poort (*Hofman, 2001*). Deze poort staat op de plaats waar nu het begin van de Brugstraat is. In 1517 wordt er een stenen poort gebouwd en in 1531 wordt er een extra poort gebouwd, iets buiten de eerste poort. Dit worden de Binnen en Buiten A-poort (*zie figuur 14*).

Rond 1565 zijn de eerste huizen buiten de A-poort gebouwd. Dit is in het gebied tussen de Blekerstraat, Aweg en Westersingel (*Hofman, 2001*). Op een kaart uit 1634 staan ook huizen aan de Hoendiepskade. Op de eerste kadasterkaart uit 1830 blijkt dat er al veel woningen buiten de A-poort staan, vooral aan het Hoendiep, Lissabonstraat en het gebied tussen de Blekerstraat, Aweg en Westersingel.

Plan Westerhaven

Het Hoendiep heeft tijdenlang geen verbinding gehad met de stadsgracht. In 1828 werden de eerste stappen ondernomen om deze twee toch te verbinden (*Hofman, 2001*). In 1833 werd dit plan uitgebreid tot de aanleg van een haven. Hier zijn verschillende plannen voor geweest, maar pas in 1878 werd een plan aangenomen door de raad. Dit is het plan van Bert Brouwer. Dit wordt echter niet volledig uitgevoerd. Het deel van de Westerhaven werd uitgevoerd volgens het plan van Van Gendt uit 1875. In 1882 werd besloten tot een plan van verbetering van de bestaande Westerhaven die werd aanbesteed aan Toesman. Vervolgens maakte Van Gendt een stratenplan voor de vroegere A-dwinger. Zo ontstonden de Nieuwe Visscherstraat, Reitdiepskade, Westerkade, Westersingel, Westerhavenstraat en Westerhaven.

Kanaleneiland

In 1864 is het verbindingskanaal tussen het Hoendiep en het Hoornsdiep gegraven (*Hofman, 2001*). Hierdoor ontstond een kanaleneiland. Daar stond toen al een gebouw. Na de aanneming van de Vestingwet (1874) kwam de bouw op gang. Er werd een aantal huizen gebouwd en een broodfabriek. In 1876 werd de aanleg van drie straten voor arbeiderswoningen goedgekeurd. Dit werden de Sluisstraat, Houtstraat en Kanaalstraat. Ook de Steenhouwerskade kreeg toen zijn naam. De Sluiskade wordt in 1880 aangelegd, nadat het verbindingskanaal is voltooid. In de Kanaalstraat werd in de jaren zestig (van de 20^e eeuw) nog een boerderij gebouwd. In dezelfde periode verklaarde de gemeente het Kanaleneiland tot saneringsgebied. In 1976 werd de eerste nieuwbouw gepleegd. Er ontstond een complex van 169 woningen, ongeveer 8000 m² kantoren en een parkeergarage. De enige straatnamen die nu over zijn, zijn de Steenhouwerskade en de Sluiskade.

Pottebakkersrijge

Deze straat die aan de stadsgracht ligt, werd rond 1884 bebouwd. Dit volgde uit het stratenplan van Van Gendt voor de A-dwinger. Achter de straat lag de vestingwal, waarvan het zuidelijke deel bewaard was gebleven. Voor de aanleg van de straten werd de wal afgegraven, maar het is nog zichtbaar dat de wal er heeft gelegen (*Hofman, 2001*). Dit is te zien in de perceelsverdeling en de glooiing van het terrein. In de Apoortenmolendrift, tussen de Westerhavenstraat en de Pottebakkersrijge is nog een lichte helling over gebleven. Tegelijk met de Pottebakkersrijge, worden ook woningen gebouwd aan de Westerhavenstraat en de A-straat.

Westerkade

De eerste bebouwing verrijst in 1886 aan de Westerkade. Tot 1889 werden hier alleen herenhuizen gebouwd, maar in dat jaar wordt op nummer 10 een kaaspakhuis gebouwd. In 1891 werd het pand in de bocht gebouwd (nummer 15); een dubbel graanpakhuis. Het graanpakhuis op nummer 16 is het laatste pand dat gebouwd werd aan de Westerkade. Tegenwoordig zitten er alleen nog kantoren en bedrijfjes in. Ook aan het eind van de 19^e eeuw verschijnt de eerste bebouwing aan de Westerhaven.

Woningwet

Doordat in 1901 de Woningwet kwam, was Groningen verplicht een uitbreidingsplan op te stellen. J.A. Mulock Houwer krijgt hiertoe de opdracht (*Hofman, 2001*). Zijn plan wordt in 1906 aangenomen. Hierop heeft hij het Eendrachtskanaal getekend en de Hoendiepskade is verlengd. Met de aanname van de Woningwet neemt het overheidstoezicht op de bouw toe. Daarnaast worden er steeds vaker architecten ingehuurd om een woning te ontwerpen. Zo zijn een aantal panden aan de Westerhaven ontworpen door architect Henri Rots in de eerste helft van de jaren -1930.

De haven

De haven heeft ervoor gezorgd dat er in het gebied Westerhaven veel bedrijvigheid kwam (*Hofman, 2001*). De schippers en passagiers zorgden voor klandizie voor cafés aan onder andere de Aweg, Steenhouwerskade, Lissabonsteeg en Westerhaven. De schepen brachten voorraden in Groningen voor verschillende bedrijven. Zo werden bouwmaterialenhandel Wigboldus en de steenhouwerij aan de Steenhouwerskade voorzien. Ook aardappels werden aangeleverd voor handelaren uit de hele stad. Aan de Steenhouwerskade en Westerhaven zaten ook al aardappelhandelaren. Daarnaast werd er graan geleverd en later kaas voor eerdergenoemde pakhuizen aan de Westerkade. De haven werd tevens gebruikt als drij-

vende opslagplaats voor suikerbieten die niet bij de fabriek zelf opgeslagen konden worden.

Uiteindelijk werd in 1960 besloten de haven te dempen, wat in 1962 ook daadwerkelijk is gebeurd. De reden hiervoor was het afnemende belang van de haven en de groei van het autoverkeer. In 1964 konden de riolering en bestrating worden gelegd. In 1965 wordt ook het Hoendiep gedempt bijna tot aan de Friesestraatweg. Dit proces begon echter al vanaf 1939.

Verkeer

Na de demping kwam er in 1963 een Ringwegenplan voor de binnenstad Groningen. De Westerhaven is daarin opgenomen als onderdeel van de middenring. Het gebied wordt bestemd als een soort grote rotonde met in het midden een parkeerplaats voor 170 auto's (*Hofman, 2001*). Ook is er plaats gemaakt voor de markt, hoewel deze rond 1975 alweer vertrekt naar de binnenstad. Het daardoor ontstane lege terrein werd ook gebruikt als parkeerplaats.

Tot aan 1991 bleef de verkeerssituatie ongeveer hetzelfde. Er werd onder andere een brug over het Eendrachtskanaal gebouwd en er kwam een parkeergarage.

Winkelcentrum

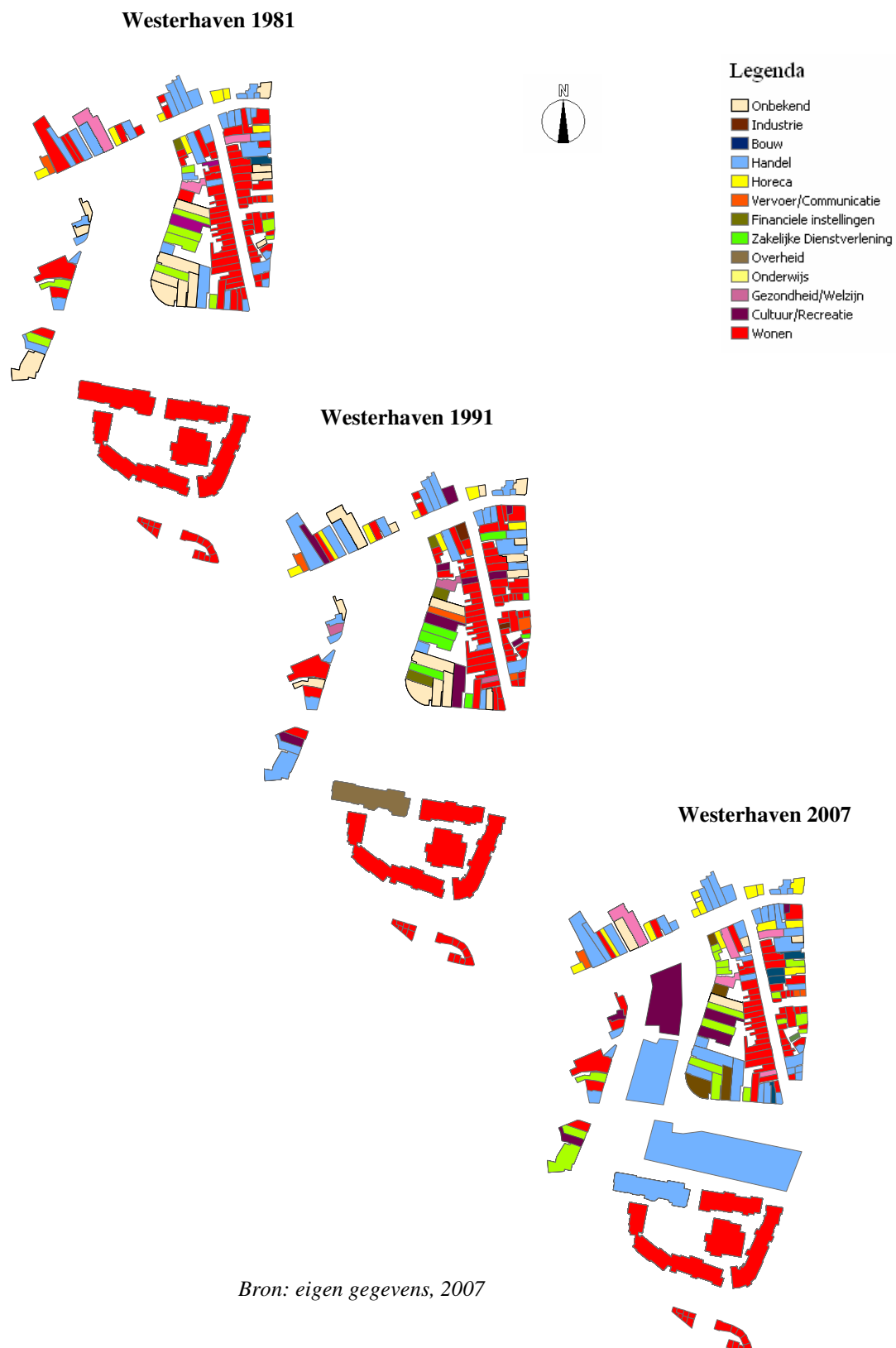
In 1986 wordt er in het Structuurplan 1986/1987 gesproken over de Westerhaven als plek voor uitbreiding van het winkelbestand (*Hofman, 2001*). Voordat er daadwerkelijk een ontwerp kwam, was het inmiddels 1997. Het gebied zou winkels krijgen met het thema vrije tijd. In 1998 begon de bouw van het complex. Met de totstandkoming van het Stripmuseum lijkt de ontwikkeling voorlopig op zijn eind te zijn.

3.2 Verkleuring

De functieverandering in de Westerhaven is onderzocht door middel van een inventarisatie van de huidige situatie in het onderzoeksgebied. De functieomschrijvingen van 1981 en 1991 zijn via de dienst informatie en administratie, van de gemeente Groningen, verkregen en zijn verwerkt in een GIS-kaart.

Het gebied Westerhaven is onderdeel geweest van het ontwikkelingsgebied *verbindingskanaalzone*. Samen met het bedrijfsleven heeft de gemeente dit gebied ontwikkeld. Het kenmerk van de handelsfuncties moest bij de ontwikkeling van het gebied op vrije tijd liggen (*leisure*). De aanpak van het gebied moest een impuls aan de economische activiteiten geven aldaar. Het huidige aanbod van winkels voldoet redelijk aan het door de gemeente Groningen gewenste thema (*Van Vliet, 2007*).

Figuur 15 Functieverkleuring panden Westerhaven 1981-2007

In het gebied van de Westerhaven zijn enkele ingrepen gedaan in de fysieke structuur. Deze bestaan onder andere uit het realiseren van een parkeergarage en de realisatie van enkele panden bestemd met een bestemming voor bedrijvigheid en wonen. Deze panden zijn in figuur 15 te zien in het midden van de kaart van 2007. De Mediamarkt en de McDonald's zijn twee van de grote gebruikers van deze nieuwbouw. De functie van delen van het gebied zijn hierdoor zichtbaar veranderd. Ook elders in het gebied zijn veranderingen te zien. Het Bureau Stedelijke Planning heeft in een onderzoek uit 2001 gesteld dat de aanpak van de Westerhaven, en meer specifiek de nieuwbouw, een positief effect heeft gehad op de omgeving. Figuur 15 geeft deze verandering weer. Wat opvalt is dat de panden aan de Westerhavenstraat (*figuur 13*) relatief weinig veranderd zijn. Wonen is daar door de jaren heen de hoofdfunctie gebleven. De panden aan deze straat zijn over het algemeen ook kleiner dan in omringende straten. De uitstraling en netheid van het gebied zijn, volgens het onderzoek, ook verbeterd. In het gebied zou meer geïnvesteerd worden in renovatie en nieuwbouw.

Het relatieve aandeel van de functie wonen in het gebied is afgenomen met 13,6% (*zie figuur 16 en 17*). Het relatieve aandeel van verschillende bedrijfsfuncties is toegenomen, namelijk van 22,6 % in 1981 naar 35,8% in 2007, de functies overheid en onderwijs niet meegerekend. Vooral de functies handel, zakelijke dienstverlening en horeca zijn toegenomen.

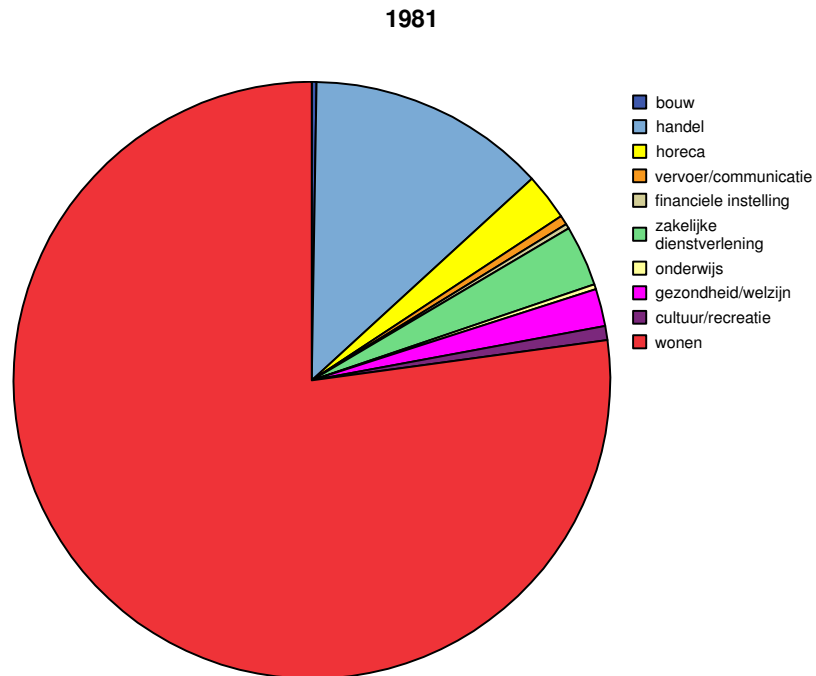
In onze gegevens is voor de periode 1981-1991 een licht stijgende lijn te zien voor het relatieve aandeel van de bedrijfsfuncties, namelijk 3,8%. In de periode 1991-2007 stijgt het aandeel met 9,4%. Dit is een gemiddelde per jaar van 0,6% in de laatste periode tegen 0,4% de eerste periode. De aanpak van het gebied heeft waarschijnlijk een positief effect gehad op deze groei. Een factor die (naar alle waarschijnlijkheid) meegeholpen heeft is de aantrekkende economie in de periode 1991-2007.

Nieuwe ontwikkelingen in het gebied laten zien dat het kenmerk van *leisure* niet altijd voor ieder bedrijf opgaat dat zich nieuw vestigt (*Van Vliet, 2007*). De huidige ontwikkelingen volgen ook de markt. De ontwikkeling van de zakelijke dienstverlening bijvoorbeeld past niet direct in het thema van het gebied.

3.3 Conclusie

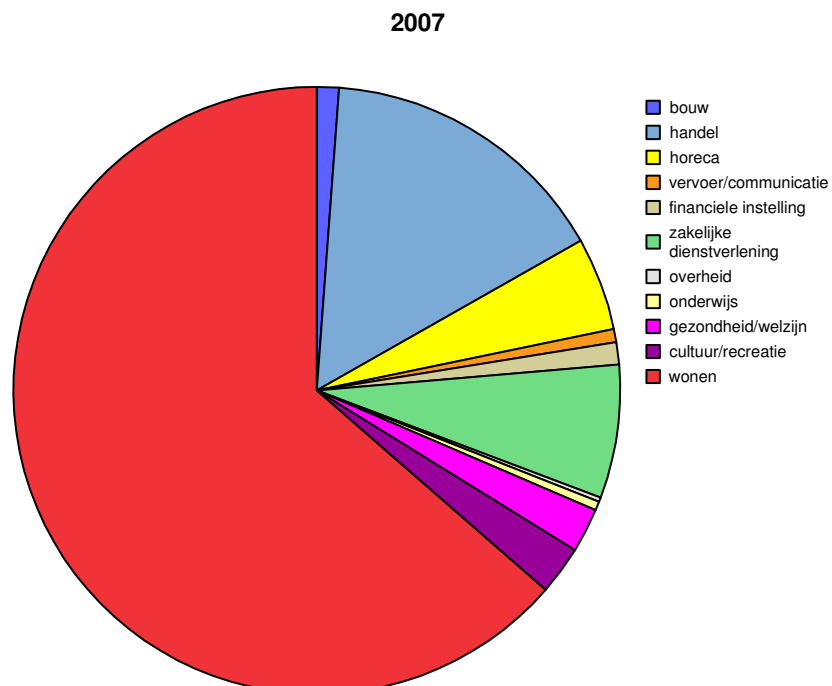
In het gebied van de Westerhaven is het de aanname dat een specifieke (thematische) ontwikkeling van een gebied effect kan hebben op de functies van panden in en rond het gebied. We spreken hier over redelijk concrete ingrepen en beleid van de gemeente Groningen. Er is een (intensieve) sturing nodig geweest om resultaat te bereiken. Het gebied blijft veranderen. Na de ingreep door de gemeente hebben vooral de markt en particulieren ook hun stempel op het gebied gedrukt. Dit proces verloopt niet altijd zoals beleidsmakers het zouden zien.

Figuur 16 Functieverdeling Westerhaven 1981

Bron: eigen gegevens, 2007

Figuur 17 Functieverdeling Westerhaven 2007

Bron: eigen gegevens, 2007

4 Functieverkleuring Boterdiep

In dit hoofdstuk zal de functieverkleuring van het Boterdiep worden besproken. De verkleuring is in kaart gebracht en er zijn verschillende grafieken gemaakt van de functies. In de eerste paragraaf zal de historie van het Boterdiep aan bod komen. De tweede paragraaf behandelt de verkleuring en de derde paragraaf de oorzaken van de waargenomen functieverkleuring.

4.1 Historie

Aan de noordoostkant van de binnenstad van Groningen ligt het Boterdiep. Deze weg is het gedempte overblijfsel van een gedeelte van de oude waterloop, het Boterdiep.

In 1589 werd het Boterdiep gegraven. Het is waarschijnlijk de verbreding van de oude Cleislout, die water van de Hunze moest afvoeren naar het noorden en het Selwerderdiep (Hofman, 2002). Bij de aanleg van het Boterdiep is zoveel mogelijk gebruikgemaakt van deze bestaande waterlopen. De naam Boterdiep komt waarschijnlijk voort uit het feit dat er melkproducten over dit water vervoerd werden.

Na 1616 zijn er percelen langs het Boterdiep verkocht. Bestaande bebouwing werd hiervoor eerst onteigend en gesloopt. In 1624 is er waarschijnlijk ook weer langs het Boterdiep gebouwd omdat in dat jaar alle nieuwe straten en pleinen aangelegd zijn. Volgens het 'Plan van Groningen' is het Boterdiep in 1743 bijna helemaal volgebouwd. In de 17^e eeuw werd er een dam aangebracht op de plek waar het Boterdiep aansluiting had met de diepenring. Dit is waarschijnlijk gedaan om water om te leiden naar het Reitdiep (Hofman, 2002).

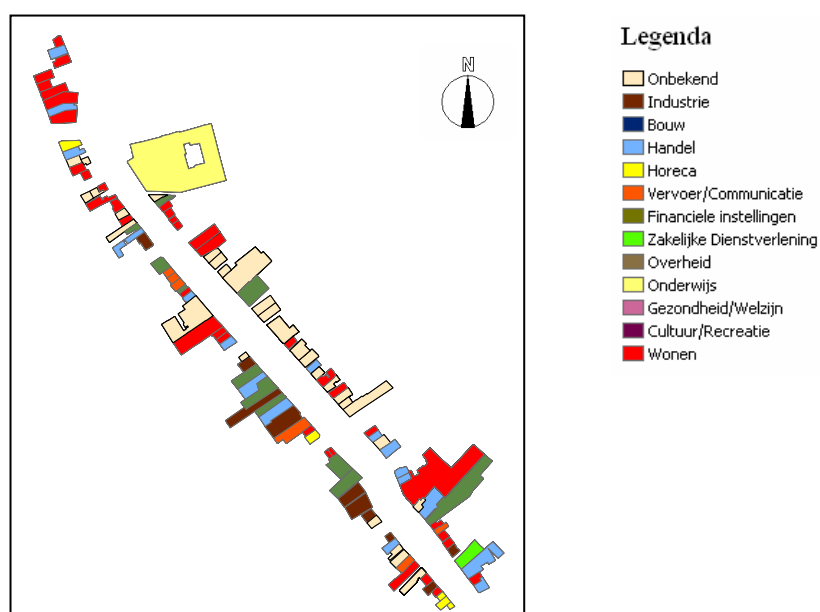
In 1913 wordt uiteindelijk het Boterdiep gedempt. Het heeft zijn functie dan goeddeels verloren doordat het vervoer over de weg steeds belangrijker werd. Ook was de waterkwaliteit al vele jaren zeer slecht en in 1826 kwam het zelfs tot een malaria epidemie rond het Boterdiep wat de aanleiding was om een pomp in het Boterdiep te plaatsen. Het plaatsen van deze pomp had echter geen enkel effect. Vanaf 1903 werd er al veelvuldig gesproken over demping van het Boterdiep en in 1910 kwam pas het besluit dat het gedeelte van het Boterdiep tussen het Schuitendiep en het Verbindingskanaal gedempt moest worden.

De plaats waar voorheen het Boterdiep lag werd in de eerste jaren na de demping nog weinig mee gedaan. Wel werd het middenstuk bestraat en er zijn bomen geplant. Pas in 1925 veranderde de functie van de middenstrook en werd er een tramspoor aangelegd in de straat, welke dienst deed tot 1949. De middenberm is sindsdien een parkeerplaats. De laatste tijd zijn er plannen om in de nabije toekomst wederom een tramlijn door het Boterdiep te laten rijden die deel uitmaakt van het Kolibri OV-netwerk.

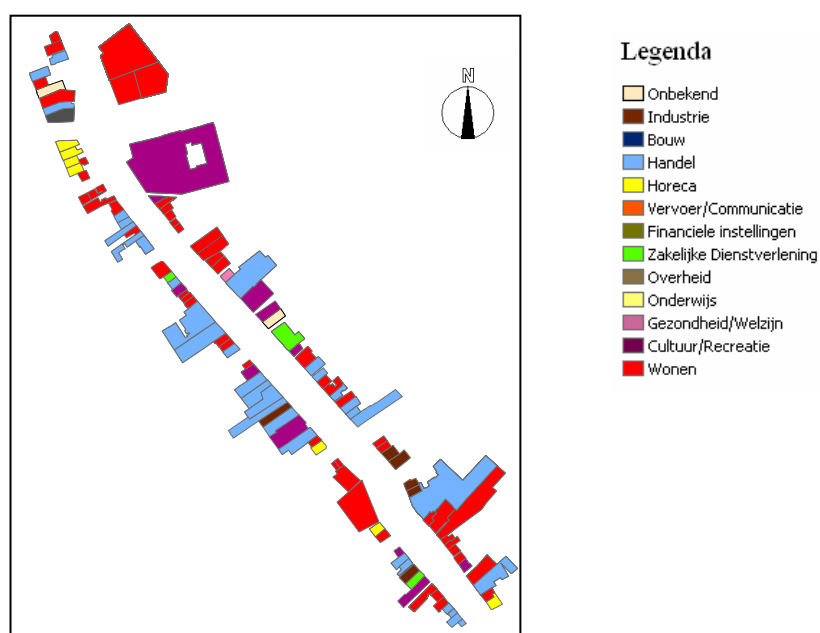
Met de plannen voor het CiBoGa terrein (zie paragraaf 5.2) is er weer meer aandacht gekomen voor het Boterdiep en het gebied eromheen. Sinds 1996 heeft de gemeente Gronin-

gen een aantal panden aan de oostkant van het Boterdiep gekocht. Als er begonnen gaat worden met de realisatie van het nieuwe plan voor het CiBoGa-terrein, zullen de panden die de gemeente Groningen gekocht heeft aan het Boterdiep op korte termijn gesloopt worden.

Figuur 18 Boterdiep 1945

Bron: eigen gegevens, 2007

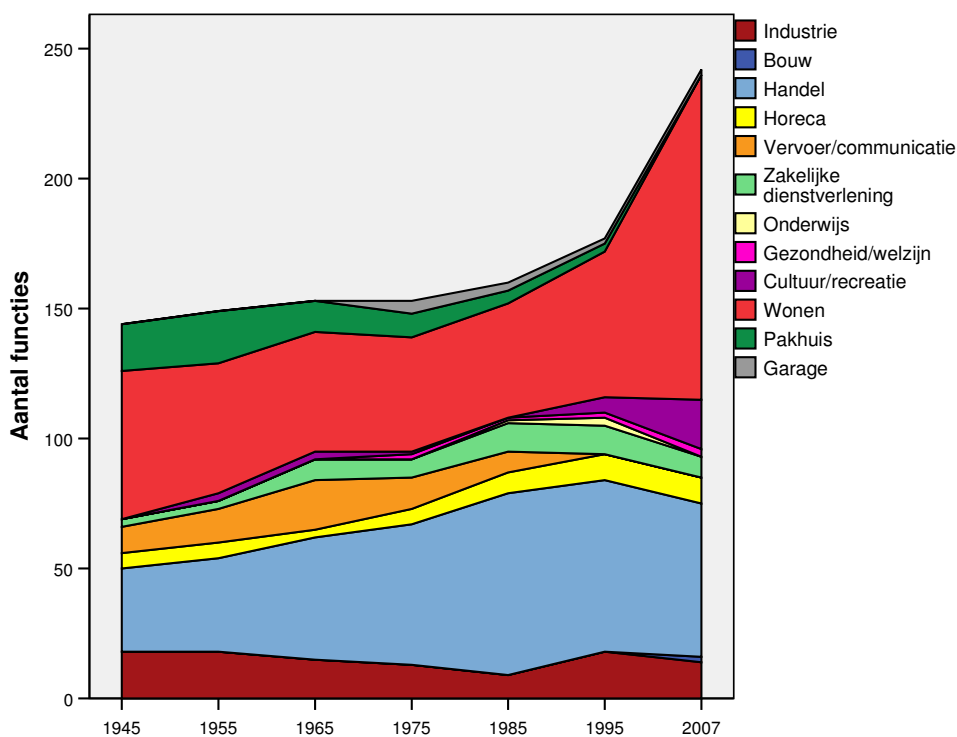
Bron: eigen gegevens, 2007

4.2 Verkleuring

De functies van panden aan het Boterdiep zijn veranderd. Op welke manier dat is gegaan, wordt in deze paragraaf besproken. De verkleuring is in beeld gebracht in stappen van 10 jaar. Op de linker pagina zijn twee kaarten te vinden van de functies in 1945 en 2007. In bijlage 4 is een overzicht van alle kaarten te vinden.

Een eerste opmerking is dat het aantal functies in zijn geheel is toegenomen van 1945 tot 2005. In 1945 waren er 144 panden met een functie, in 2005 was dit toegenomen tot 242. Dit kan het gevolg zijn van het opsplitsen van panden, invullen van leegstand of het bouwen van nieuwe panden. De forse toename van het aantal woningen is te verklaren aan de oplevering van het appartementencomplex aan de Beren. In figuur 19 is te zien wat het verloop is van de verschillende functies over de gehele periode.

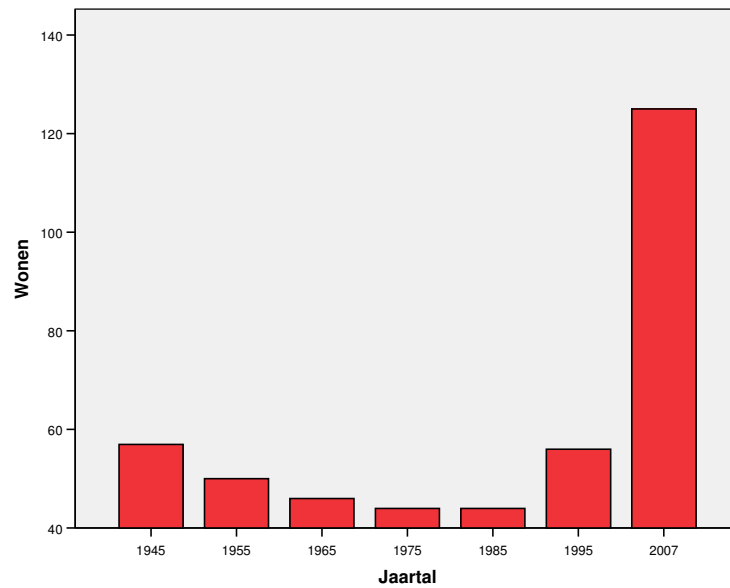
Figuur 20 Functieverandering

Bron: eigen gegevens, 2007

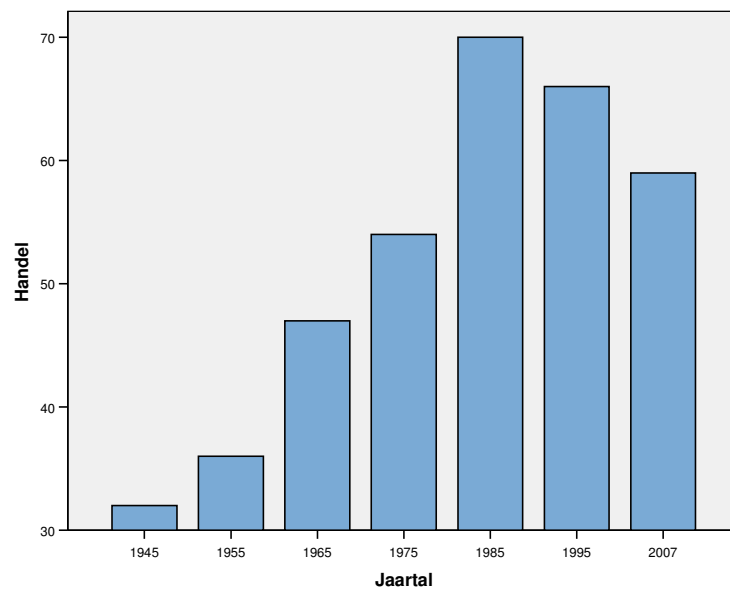
Wat vooral opvalt in deze figuur is de toename van wonen en handel vóór 1985 en het grote aandeel van deze twee functies in het totaal. Het aantal pakhuizen is verminderd en de zakelijke dienstverlening is iets toegenomen. Garages zijn in de tussentijd ontstaan en ook weer verdwenen. De functie cultuur is vanaf 1995 sterk toegenomen. Gezondheid/welzijn en onderwijs zijn in kleine getale aanwezig (geweest). De functie vervoer/communicatie is ongeveer gelijk gebleven en in 1995 verdwenen.

Figuur 21 Aantal woningen

Bron: eigen gegevens, 2007

Figuur 22 Aantal functies handel

Bron: eigen gegevens, 2007

Ook het aandeel van de functie horeca is ongeveer gelijk gebleven, evenals het aandeel industrie. De gegevens voor onder andere horeca en industrie, zijn in kaart gebracht voor de jaren 1945 en 2005.

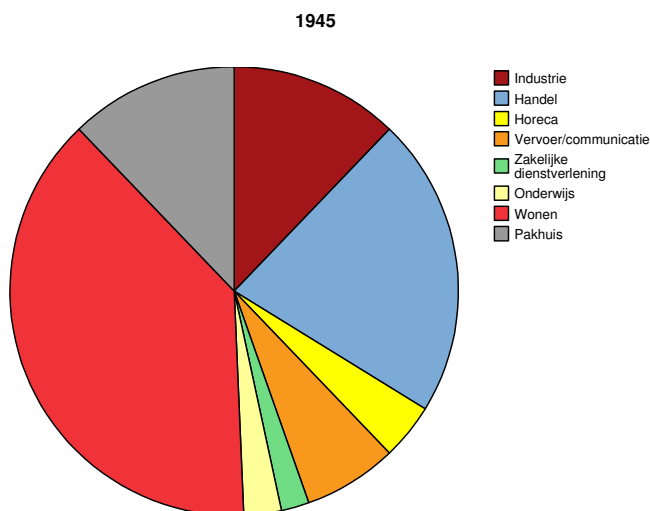
De functie wonen is een van de meest opvallende functies qua verloop. Deze functie zal nader worden bekeken. In figuur 20 is het verloop te zien van het aantal panden met woonfunctie. Hieruit is af te lezen dat het aantal woningen sinds 1945 is afgenomen. In 1995 is weer een stijging te zien die in 2005 meer dan verdubbeld is.

De functie handel is ook een functie met veel verloop. In figuur 21 is af te lezen dat de handel is toegenomen in de periode tot 1985 en daarna weer is afgenomen.

In 1945 zijn er minder functies (gerekend in het aantal panden) dan in 2007 (zie figuur 23 en 24). De meest voorkomende functies (meer dan 10% van het totaal) in 1945 zijn wonen, pakhuis, industrie en handel. In 2007 zijn de meest voorkomende functies gereduceerd naar wonen en handel.

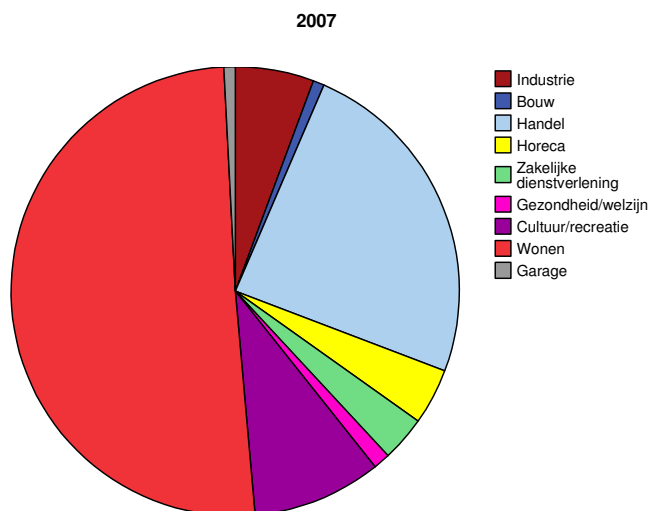
De oorzaken van de bovengenoemde functieverkleuringen worden in de volgende paragraaf beschreven.

Figuur 23 Aandeel functies in 1945

Bron: eigen gegevens, 2007

Figuur 24 Aandeel functies in 2007

Bron: eigen gegevens, 2007

4.3 Oorzaken

Een verandering van functie heeft altijd een oorzaak. De oorzaak kan een beleidsmatige ingreep zijn van bijvoorbeeld de gemeente, maar een autonome ontwikkeling kan ook de basis zijn voor de functieverandering. In deze paragraaf wordt beschreven wat de mogelijke oorzaken zijn van de functieverandering aan het Boterdiep. Het gaat hier echter om aannames op basis van het gevoerde beleid en de autonome ontwikkelingen in de periode 1945-2007. De mogelijke oorzaken zijn niet geverifieerd bij de eigenaren van de panden.

In de periode 1945-1955 was de wederopbouw belangrijk. Het beleid was er op gericht om meer woningbouw te laten plaatsvinden en de nijverheid uit te breiden. De verwachting is daarom dat het aandeel wonen en industrie is gestegen. In werkelijkheid is het aandeel industrie gedaald met 0,4% en het aandeel wonen is gedaald met 5,8%.

De periode 1955-1965 kenmerkt zich door een snelle economische groei en toenemende welvaart. Een trend van suburbanisatie kwam op, waardoor de bevolking uit de stad weg trok. Tevens werd er beleid gemaakt om de bevolking op te vangen in uitbreidingswijken bij de stad. De verwachting voor deze periode is een vermindering van het aandeel wonen, vanwege de suburbanisatie, en een toename van de functies handel, zakelijke dienstverlening en vervoer/communicatie, vanwege de economische groei en toename in welvaart. Dit is ook terug te zien in de situatie aan het Boterdiep. Het aandeel wonen is gedaald met 3,4%. Het aandeel handel steeg met 4,4%, zakelijke dienstverlening met 3,1% en vervoer/communicatie met 3,6%.

In de periode 1965-1975 gaat de suburbanisatie door (tot 1969 daalt het aandeel wonen met 30% in Groningen), maar wordt er actief beleid gevoerd om de suburbanisatie terug te dringen. Er wordt gewerkt aan een kwaliteitsverbetering van het wonen en het concept 'de compacte stad' doet zijn intrede. Groningen wordt als sectorenstad opgebouwd, waarbij het Boterdiep in de sector wonen valt. Hieruit valt te verwachten dat het aandeel wonen is toegenomen, maar in werkelijkheid is het aandeel gedaald met 1,3% ten opzichte van de 3,4% in de periode van 1955 tot 1965.

Van 1975 tot 1985 werd de nadruk gelegd op het voorzieningenniveau in de stad Groningen. Er diende een hiërarchische spreiding van voorzieningen te komen, met de hoogste concentratie in de binnenstad. De woonwijken daar omheen mochten slechts voorzieningen op wijkniveau herbergen. Daarnaast was er een beleid van verdichting van de stad en een versterking van grote steden. Op basis van de verdichting is de verwachting dat er meer panden met functies zijn in 1985. Het aantal is echter gedaald met 7 ten opzichte van 1975. De handel is toegenomen met 8,3% en de zakelijke dienstverlening met 2,2%, terwijl het aandeel wonen is gedaald met 1,2% en vervoer/communicatie met 2,7%. Het is mogelijk dat de voorzieningen zijn toegenomen door de nabijheid van de binnenstad waar het voorzieningenniveau diende te stijgen.

In de periode 1985-1995 wilde de gemeente Groningen de werkgelegenheid verbeteren, evenals het voorzieningendraagvlak. Bedrijven moesten worden aangetrokken. Hieruit valt te verwachten dat het aandeel handel is toegenomen. In werkelijkheid is dit aandeel echter afgenomen met 4,5%.

De laatste periode, 1995-2007, is het Grote stedenbeleid en daarmee de stedelijke vernieuwing opgekomen. Er werd wijkvernieuwing gepleegd en de economische groei diende toe te nemen. Het wonen zou aantrekkelijker gemaakt moeten zijn, waardoor dat aandeel zou moeten stijgen. In werkelijkheid is dat ook gebeurd, het aandeel wonen is gestegen met 18,2%. Door de economische groei zouden ook de functies handel en zakelijke dienstverlening gestegen moeten zijn. Handel is echter gedaald met 13,9% en zakelijke dienstverlening is gedaald met 3,7%.

4.4 Conclusie

Uit paragraaf 4.3 blijkt dat het gevoerde beleid niet of nauwelijks invloed heeft gehad op de functieverandering aan het Boterdiep. Het zijn de autonome ontwikkelingen die de functieveranderingen teweeg brengen. De meest duidelijke voorbeelden daarvan zijn de gevolgen van suburbanisatie en de economische groei in de periode 1955-1965. Ook uit het voorbeeld uit 1975-1985 dat de voorzieningen in de woonwijken slechts op wijkniveau mochten zijn, blijkt dat het beleid weinig invloed heeft gehad, omdat de handel en zakelijke dienstverlening is toegenomen aan het Boterdiep.

5 Toekomstvisie Boterdiep

In dit hoofdstuk wordt een toekomstvisie gemaakt op basis van leefstijlen/woonmilieus, het plan CiBoGa en het concept creatieve stad. In de eerste paragraaf worden de verschillende leefstijlen en woonmilieus behandeld. Na de behandeling daarvan, zullen deze worden gekoppeld aan de plannen voor CiBoGa. Op die manier kan inzicht worden verkregen in de toekomstige ontwikkelingen zoals de nieuwe bewoners het wensen

5.1 Leefstijlen en woonmilieus

Leefstijlen- en woonmilieuonderzoeken worden gebruikt om de voorkeuren van de woonconsumenten te achterhalen (Ekkers, 2006). Voorheen werd daarbij voornamelijk gekeken naar huishoudensamenstelling, leeftijd en inkomen. Bij de keuze voor een bepaald woonmilieu wordt tegenwoordig ook de beleving van het wonen meegenomen. Het gaat hier onder andere om *status* en *imago*. De activiteiten van de bewoners worden steeds belangrijker; het gaat om de *leefstijlen*. Leefstijl wordt wel gedefinieerd als “het enigszins duurzame patroon van gedragswijzen dat specifiek is voor mensen met bepaalde demografische en sociaal-structurele kenmerken en bepaalde culturele kenmerken” (Stoppelenburg, 1982). Urhahn en Vrolijk (2000) onderscheiden acht verschillende leefstijlen:

- Stedeling
- Netwerker
- Dromer
- Doener
- Dorpeling
- Comfortwoner
- Wooneconoom
- Buitenwoner

Aan deze leefstijlen hebben Urhahn en Vrolijk een aantal kenmerken gekoppeld. De stedeling heeft een vraag naar stedelijk wonen, de nabijheid van voorzieningen en de dynamiek van het stedelijk leven. De dorpeling daarentegen heeft behoefte aan een collectieve identiteit, sociale samenhang en gemeenschappelijke interesses.

Bastiaansen (1999) onderscheidt zeven leefstijlen:

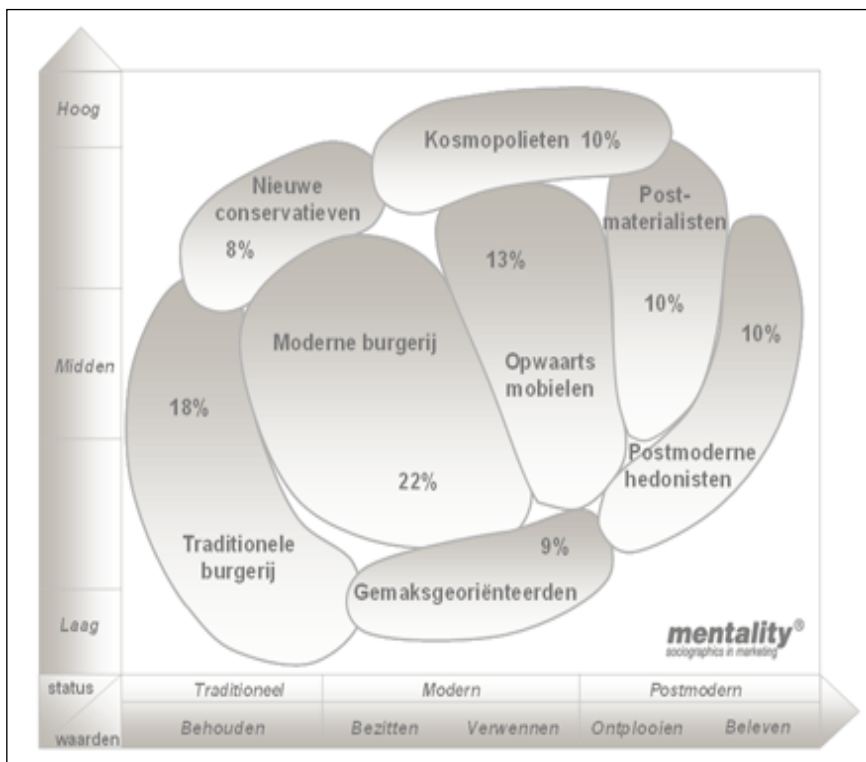
- Dorpeling
- Landschapper
- Yup
- Anarchist
- Traditioneel
- Principieel
- Hypermobiel

Ook Bastiaansen koppelt kenmerken aan de verschillende leefstijlen. De yup hecht belang aan vrijheid, trendsetten en voorzieningen dichtbij de woning. De traditioneel heeft het

gezin als hoeksteen van de samenleving en streeft naar een veilige en nette woonomgeving.

Gekoppeld aan de leefstijlen zijn de *sociale milieus* die Motivaction (1996) onderscheidt. De acht sociale milieus worden bepaald door de persoonlijke opvattingen en waarden die een groep bezit. In figuur 24 is af te lezen welke milieus worden onderscheiden. De percentages staan voor het aandeel van de Nederlandse bevolking dat binnen dat sociale milieu valt. De grootste groep valt onder de 'moderne burgerij'. Dit is "de conformistische, statusgevoelige burgerij die het evenwicht zoekt tussen traditie en moderne waarden als consumeren en genieten (Motivaction, 1996)." Het onderscheid in milieus wordt onder andere gebruikt bij marktsegmentatie, productontwikkeling en communicatie.

Figuur 25 Sociale Milieus

Bron: Motivaction, 1996

Leefstijlen en sociale milieus worden vertaald naar de ruimtelijke ordening, waardoor er woonmilieus ontstaan. In de Nota Ruimte (2006) wordt gesproken over de volgende woonmilieus:

- Centrumstedelijke stadsmilieus
- Buiten-centrumstedelijke stadsmilieus
- Groenstedelijke milieus
- Centrumdorpse milieus
- Landelijke dorpsmilieus

Deze worden vooral gebruikt om te bepalen waar de woningbehoefte het grootst is. De typering van woonmilieus komt tevens terug in gemeentelijke beleidsstukken, zoals de binnenstadsvisie Hart in de Stad van de gemeente Groningen (*Gemeente Groningen, 2002*). Daar wordt bijvoorbeeld gesproken over centrumstedelijk wonen: de gemeente Groningen wil tot 2012 zo'n 1000 extra wooneenheden bouwen in het centrumstedelijk segment.

5.2 CiBoGa

In dit onderzoek zijn de leefstijlen en woonmilieus gebruikt om een passende toekomstvisie voor het deelgebied Boterdiep te maken. Een plan dat in ontwikkeling is, is het CiBoGa-plan. Dit grenst direct aan het Boterdiep en kan daardoor in de toekomst een belangrijke rol gaan spelen in de ontwikkeling van het Boterdiep. Bij het opstellen van de toekomstvisie zijn de huidige plannen en ontwikkelingen van CiBoGa meegenomen. Een van de belangrijke aspecten van de plannen zijn de beoogde leefstijlen en woonmilieus voor het gebied. Daar zal later op terug worden gekomen. Eerst zal een beschrijving van het CiBoGa-plan worden gegeven.

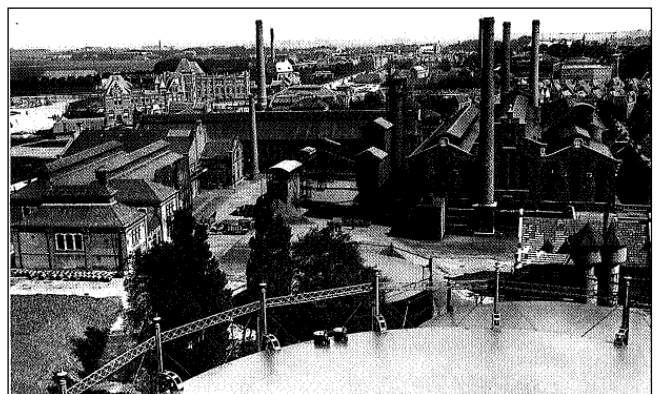
CiBoGa is een plan voor de ontwikkeling van woningen, kantoren, detailhandel en parkeren (*Rekenkamercommissie Gemeente Groningen, 2006*). Er zullen circa 1000 woningen worden gebouwd en een ondergrondse parkeergarage. Daarnaast biedt het plan ruimte voor 6000 m² aan bedrijfsruimte. Het plan ligt in het gebied van de vroegere vestingwallen. Na de slechting van de wallen in de 19^e eeuw is het gebied getransformeerd naar een circusterrein, Bodenterrein (*zie figuur 25*) en gasfabriekterrein (*zie figuur 26*). De eerste twee letters van de drie terreinen vormen samen het woord 'CiBoGa'.

Figuur 26 Bodenterrein rond 1968

Bron: Dijkstra, 2005

Figuur 27 Gasfabriek

Bron: Schroor, 1997

Het gebied heeft zijn functie verloren en biedt mogelijkheden voor een aantrekkelijk woongebied, dichtbij de binnenstad. Het CiBoGa-terrein vormt het scharnierpunt tussen de binnenstad en de noordoostkant van Groningen (*Gemeente Groningen, 1996*).

In het plan voor CiBoGa zijn verschillende woningen getekend die stedelijk en eigentijds zijn. Er zullen grondgebonden woningen gebouwd worden, maar ook appartementen. De prijs ligt in het middensegment van de woningmarkt. Het nieuwste deelplan 'Trezoor' biedt bijvoorbeeld woningen te koop aan vanaf € 155.000,- tot € 251.000,- (*Boelens Jorritsma, 2007*). De woningen die in CiBoGa gebouwd zullen worden zijn zeer gevarieerd qua grootte, indeling, buitenruimte en materiaalgebruik. Hierdoor wordt verwacht dat er een gevarieerd aanbod van bewoners zal komen, zoals starters, senioren, gezinnen en eenpersoonshuishoudens.

Teruggekoppeld naar de woonmilieus uit de Nota Ruimte is het plan CiBoGa te kenmerken als centrumstedelijk en de bewoners als stedelingen zoals Urhahn en Vrolijkx (2000) die definiëren. Het gaat daarbij om jonge en oude mensen die een vraag hebben naar stedelijk wonen, de dynamiek van het stedelijk leven en de nabijheid van voorzieningen. Op basis van de onderscheiden leefstijlen van Bastiaansen (1999), komen de yup en de anarchist hiervoor in aanmerking. De yup hecht belang aan vrijheid, trendsetten en voorzieningen dichtbij de woning. De anarchist kent weinig regels rond het wonen, wil vrijheid en werkt aan huis.

Het is moeilijker om de toekomstige bewoner te plaatsen binnen de sociale milieus van Motivaction (1996). Gezien het eigentijdse karakter en de verkoopprijzen uit het middensegment, zullen waarschijnlijk de moderne burgerij en de opwaarts mobilen het grootste aandeel vormen. De moderne burgerij zoekt evenwicht tussen traditie en moderne waarden en de opwaarts mobilen zijn individuele carrièremensen.

5.3 Creatieve stad

Naast de toekomstige plannen voor CiBoGa en het leefstijlen en woonmilieu onderzoek, speelt het beleid van de gemeente Groningen een rol bij het vormgeven van de toekomstvisie op het Boterdiep. Als beleid specifiek gemaakt wordt door middel van concrete ingrepen, kan het effect hebben. Uit de onderzoeksresultaten is naar voren gekomen dat de functie cultuur en recreatie de laatste jaren flink toegenomen is aan het Boterdiep. In deze paragraaf wordt daarom het beleid van de gemeente Groningen, met betrekking tot kunst en cultuur, verder uitgediept.

Dat Groningen zich al jaren onderscheidt op het gebied van kunst en cultuur ten opzichte van andere steden in Nederland, en dan met name in podiumkunsten, beeldende kunst, ruimtelijke ordening en architectuur, komt naar voren in een onderzoek van Bureau Berenschot. Tevens is uit de eigen onderzoeksresultaten naar voren gekomen dat de functie cultuur aan het Boterdiep gegroeid is (9,3% in 2007). De gemeente Groningen wil dit imago vasthouden en intensiever in het beleid laten terugkomen. Een voorbeeld hiervan is het

project van het Groninger Forum, dat aan de oostzijde van de Grote Markt gepland staat. Hiermee wordt een poging gedaan om cultuur meer de binnenstad in te krijgen.

In het eerste ISV speelde het cultuurbeleid een ondergeschikte rol. In het tweede ISV, dat een looptijd heeft van 2005 tot 2009, wordt er meer aandacht besteed aan cultuurbeleid in de vorm van de cultuurimpuls. Met de cultuurimpuls worden onderwerpen uit het cultuurbeleid voor het eerst integraal toegepast op de vernieuwing van de stad (*OCW en VROM, 2004*). De cultuurimpuls is een uitbreiding van het prestatieveld 'omgevingskwaliteit' dat ook al in het eerste ISV teruggevonden kan worden.

Om tegemoet te komen aan de cultuurimpuls van het ISV-2, pleit de gemeente Groningen voor het beter inbedden van cultuur in hun programmering voor de stad. Kunst en cultuur kunnen helpen zorgen voor binding, integratie en toekomstperspectief en zijn voor een belangrijk deel verantwoordelijk voor de dynamiek die in de stad terug kunt vinden. De gemeente Groningen wil plaats maken voor nieuwe, jonge kunstenaars en de nadruk leggen op het beschikbaar stellen van het publiek domein voor kunst en cultuur. Dit beleid kan volgens de gemeente Groningen uitgedragen worden in bijvoorbeeld het bouwen van vensterscholen in de wijken, nieuwe podia in de stad en vooral ook op straat. Het gaat hierbij om specifieke ingrepen.

De gemeente Groningen denkt groot als het gaat om kunst en cultuur. Dit komt in het structuurplan *Van Nu naar Straks* ook veelvuldig naar voren. Naast bovengenoemd beleid voor de binnenstad, richt de gemeente zich ook op het wijkniveau. De gemeente wil proberen om door middel van kunst en cultuur de wijken een eigen gezicht te geven. Dit proces wordt vergemakkelijkt door te zorgen dat kunst en cultuur in combinatie met andere functies gepland worden, bijvoorbeeld in winkelcentra. De kunst en cultuur kan tevens tot uiting komen in het aanwijzen van plekken waar kunstenaarsateliers gevestigd kunnen worden. Uit een recente poging van de gemeente en de provincie om het wonen en werken van kunstenaars in kaart te brengen, blijkt dat er nog 'een wereld te winnen is' (*Gemeente Groningen, 2005*).

Een belangrijke peiler voor het implementeren van kunst en cultuur in Groningen is het project "Groningen Creatieve Stad". Het doel is om door middel van creativiteit de positie van de stad te versterken. De bouwstenen van de Creatieve Stad bestaan onder andere uit kunst en cultuur, ondernemerschap, de stad als ontmoetingsplaats, onderwijs en wetenschap, de multiculturele samenleving en de ruimtelijke ontwikkeling van de stedelijk netwerken (*De Creatieve Stad, 2006*).

In de volgende paragraaf over de toekomstvisie van het Boterdiep worden de keuzes die in de toekomstvisie terug te vinden zijn onderbouwd.

5.4 Toekomstvisie

Op basis van de onderzoeksresultaten en de analyse van de gegevens uit voorgaande paragrafen over de plannen voor CiBoGa, het leefstijlen en woonmilieuonderzoek en het beleid van de gemeente Groningen ten aanzien van kunst en cultuur is er een toekomstvisie voor het Boterdiep gecreëerd, waaraan in deze paragraaf aandacht wordt besteed.

Er moet nadrukkelijk vermeld worden dat het hier een visie betreft. Deze visie geeft een denkwijze aan hoe om te gaan met het betreffende gebied. Stedelijke inpasbaarheid is niet getoetst.

Uit de onderzoeksresultaten van dit rapport is naar voren gekomen dat het gemeentelijk beleid nauwelijks invloed heeft gehad in het verkleuren van de functies aan het Boterdiep. Specifieke ingrepen hebben daarentegen wel invloed gehad, gezien de ontwikkelingen in de Westervaren. Deze verkleuring aan het Boterdiep heeft veelal onder invloed van autonome ontwikkelingen plaatsgevonden (*zie paragraaf 2.3*). Daarom is ervoor gekozen om niet het hele gebied te veranderen in de toekomstvisie, maar om juist op bepaalde punten veranderingen door te voeren waardoor de dynamiek van het Boterdiep een duwtje in de rug krijgt en zich verder ontwikkelt. Waar in de toekomstvisie wel nadrukkelijk aandacht aan is besteed is de infrastructuur. De parkeerstrook in het midden van het Boterdiep is verdwenen en daarvoor in de plaats ligt er een groene strook met bomen waar in de toekomst de tram van het Kolibri OV-netwerk overheen gaat rijden. De huidige verkeersstromen zijn in de toekomstvisie gehandhaafd en zijn verbeterd door een duidelijke scheiding te maken tussen snel en langzaam verkeer.

Er is gekozen om de toekomstvisie voor het Boterdiep te richten op twee functies die uit de onderzoeksresultaten als snelst groeiende naar voren zijn gekomen, namelijk wonen en cultuur en recreatie. Deze twee functies komen sterk naar voren in de toekomstvisie. Naast het analyseren van de onderzoeksresultaten, levert het analyseren van voorgaande paragrafen hetzelfde beeld op. Ook hier springen wonen en cultuur en recreatie eruit. Het beleid van de gemeente Groningen neigt sterk naar het concept *creatieve stad*, wat ideaal is om over te brengen in het Boterdiep vanwege het feit dat er al verschillende culturele faciliteiten te vinden zijn in deze straat (Simplon, Platform Theater). Deze faciliteiten bestaan bijvoorbeeld uit expositieruimtes en een poppodium. In de toekomstvisie is dan ook getracht om deze culturele voorzieningen te versterken door het situeren van een aantal nieuwe voorzieningen. Enkele voorbeelden van voorzieningen die zich kunnen vestigen aan een cultuurplein zijn:

- Vensterschool
- Filmhuis
- Kunstacademie
- Expositieruimte
- Koffiebar

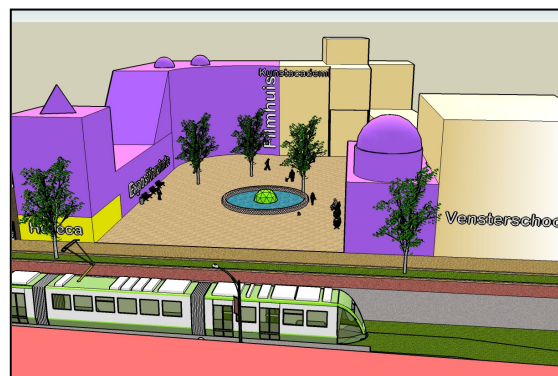
Deze voorzieningen zijn geclusterd aan een nieuw te bouwen plein aan de zuidwestkant van het Boterdiep om zo de samenhang tussen de voorzieningen te versterken (zie figuur 28 en 29). Dit cultuurplein zal onder andere dienst doen als ontmoetingsplaats en als expositieruimte voor toekomstige gebruikers van de aan het plein gelegen voorzieningen. Daarnaast is er aan het plein ook een horecavoorziening gepland.

Figuur 28 Ligging Cultuurplein

Bron: eigen bewerking, 2007

Figuur 29 Overzicht Cultuurplein

Bron: eigen bewerking, 2007

Deze nieuwe voorzieningen zullen naast het trekken van gebruikers buiten het gebied ook gebruikt worden door toekomstige bewoners van het CiBoGa-terrein. Uit het leefstijlen onderzoek blijkt dat er verwacht wordt dat er met name mensen uit het middensegment in het nieuwe plan voor CiBoGa zich huisvesten. Deze mensen hebben een voorkeur voor voorzieningen die relatief dichtbij hun woongebied gevestigd zijn. Het Boterdiep vormt daarom een uitstekende schakel met het CiBoGa-terrein qua geografische ligging ten opzichte van elkaar en de bereikbaarheid. Naast culturele voorzieningen is er om hiervoor genoemde redenen ook een sport- en welzijnsvoorziening gepland met onder andere een fitnessruimte. Naast culturele- en andere voorzieningen richt de toekomstvisie zich voornamelijk op wonen. In de toekomstvisie is daarom ook rekening gehouden met het CiBoGa-plan en zijn er een aantal woonblokken uit het plan in de toekomstvisie voor het Boterdiep geïntegreerd (zie figuur 30 en 31).

Figuur 30 Woonblokken 1

Bron: eigen bewerking, 2007

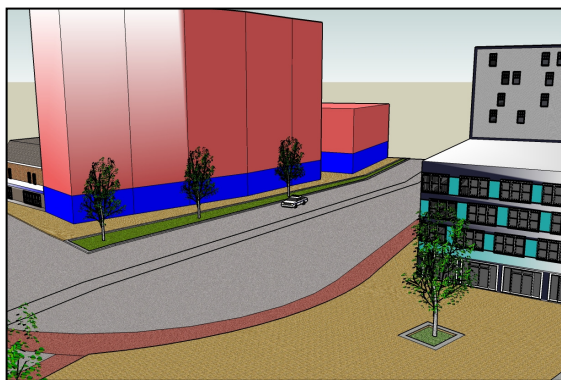
Figuur 31 Woonblokken 2

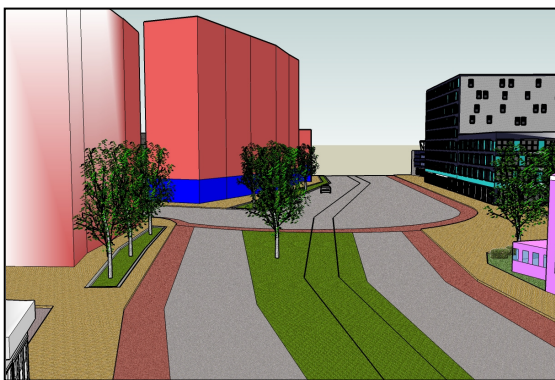
Bron: eigen bewerking, 2007

Tevens is er gekozen om aan de noordkant van het Boterdiep, tegenover appartementencomplex de Beren, nieuwe wooncomplexen te plannen waar op de begane grond ruimte is opengelaten voor winkels. De wooncomplexen zijn qua grootte te vergelijken met de Beren en zijn juist daar gesitueerd om het knooppunt waar de Nieuwe Ebbingestraat, het Boterdiep, de Korreweg en de Bedummerweg samenkomen een vorm van stedelijkheid met een hoge dichtheid van verschillende functies mee te geven. Deze wooncomplexen zijn te zien op figuur 32 en 33.

Figuur 32 Wooncomplexen aanzicht 1

Figuur 33 Wooncomplexen aanzicht 2

Op de cd-rom die bij dit rapport bijgevoegd is, zijn onder andere animaties en screenshots te vinden van de toekomstvisie van het Boterdiep.

6 Conclusies en aanbevelingen

In dit hoofdstuk worden de conclusies en aanbevelingen behandeld. De conclusies worden getrokken op basis van het beantwoorden van de hoofdvraag en de deelvragen die aan het begin van dit verkennend onderzoek geformuleerd zijn. Vervolgens zal er aandacht worden besteed aan aanbevelingen voor een eventueel vervolgonderzoek.

6.1 Conclusies

Alvorens de hoofdvraag van dit verkennend onderzoek, “*hoe zijn de gebieden Boterdiep en Westerhaven in de stad Groningen in de periode van 1945 tot 2007 in gebruiksfunctie verkleurd?*”, te kunnen beantwoorden, zal er allereerst een antwoord op de vier verschillende deelvragen gegeven moeten worden.

De volgende vier deelvragen worden in dit verkennend onderzoek onderscheiden:

1. *Welke 'kleurverandering' is er waar te nemen in de stad Groningen, en meer specifiek het Boterdiep en Westerhaven, tussen 1945 en 2007?*
2. *Wat zijn de achterliggende oorzaken van deze functieverkleuring?*
3. *Zijn er mogelijkheden om de functieverkleuring en haar tempo te beïnvloeden?*
4. *Hoe zal het deelgebied 'Boterdiep' er in de toekomst uit kunnen zien?*

Welke 'kleurverandering' is er waar te nemen in de stad Groningen, en meer specifiek het Boterdiep en Westerhaven, tussen 1945 en 2007?

Het onderzoek naar de verkleuring van functies in de stad Groningen vanaf 1945 tot 2007 is vanwege de grote omvang hiervan niet onderzocht in dit rapport. Om deze reden zijn er twee onderzoeksgebieden onderzocht, namelijk Boterdiep en in mindere mate Westerhaven. Westerhaven is onderzocht vanaf 1981. De toename van het aantal panden sinds 1945 is in de twee onderzoeksgebieden van invloed geweest op de functieverdeling. Aan het Boterdiep is hierdoor een grote stijging van de functie wonen en in het gebied Westerhaven de functie handel te zien. In de twee onderzoeksgebieden is de verscheidenheid van functies vanaf 1945 toegenomen. Zo hebben de functies ‘cultuur/recreatie’ en ‘financiële instellingen’ zich ontwikkeld. Een verdere kleurverandering aan het Boterdiep is waar te nemen bij de functie ‘pakhuis’, die nagenoeg is verdwenen. De pakhuizen zijn deels opgegaan in winkelruimte/bedrijfsopslagruimte of omgevormd tot appartementencomplex. De functie ‘zakelijke dienstverlening’ heeft zich sinds de jaren -1960 ontwikkeld heeft en sinds 1985 is de functie ‘cultuur en recreatie’ op komst. In de Westerhaven is de functie wonen in 2007 afgenomen ten opzichte van de jaren 1991 en 1981. Verder is de functie horeca ruim toegenomen, net als de functies zakelijke dienstverlening en cultuur/recreatie.

Wat zijn de achterliggende oorzaken van deze functieverkleuring?

Een stad is dynamisch. Er zijn veel verschillende factoren en actoren die een rol spelen in de ontwikkeling en verandering van een stad. Deze factoren zijn in de volgende hoofdgroepen opgedeeld; namelijk: beleid en autonome ontwikkelingen. Deze hoofdgroepen staan niet los van elkaar maar beïnvloeden elkaar continu. De oorzaak van een functieverandering kan dus moeilijk volledig aan een factor toegeschreven worden. In meer of mindere mate hebben ze invloed op de ruimtelijke omgeving.

Bij de Westerhaven is met specifiek beleid op dit gebied geprobeerd een gewenste verandering te bewerkstelligen. Specifiek beleid zou je hier aan kunnen wijzen als hoofdfactor voor de functieverandering. Als de sociaal-economische situatie echter dit beleid niet ondersteunt, kan het beleid haar doel missen. In de Westerhaven heeft het specifieke beleid met de komst van het winkelcentrum in 2001 gezorgd voor een positieve impuls. De functies handel, horeca en zakelijke dienstverlening, cultuur/recreatie zijn hierdoor toegenomen.

In het Boterdiep zijn in tegenstelling tot in de Westerhaven nog geen concrete ingrepen geweest. Hier kunnen met name de autonome ontwikkelingen aangewezen worden als oorzaak van functieverandering. De meest duidelijke voorbeelden daarvan zijn de suburbanisatie en de economische groei in de periode 1955-1965.

Zijn er mogelijkheden om de functieverkleuring en haar tempo te beïnvloeden?

Uit de onderzoeksgegevens is gebleken dat vooral het specifieke beleid van invloed kan zijn op het tempo van functieverkleuring. Dit is vooral terug te zien in het onderzoeksgebied Westerhaven, waar door resultaatgericht beleid duidelijk een functieverandering heeft plaatsgevonden die ook de directe omgeving heeft beïnvloed. In het Boterdiep is er geen sprake geweest van invloed van specifiek beleid van de gemeente Groningen, maar ook in het Boterdiep zijn door de jaren heen veel panden van functie veranderd. Deze functieverandering is het gevolg van met name de invloed van autonome ontwikkelingen. Generiek beleid (visievorming) van de gemeente Groningen heeft niet of nauwelijks invloed gehad op de functieveranderingen in het Boterdiep en het tempo waarmee dit gepaard ging.

Hoe zal het deelgebied 'Boterdiep' er in de toekomst uit kunnen zien?

Dat het deelgebied Boterdiep er anders uit gaat zien in de toekomst staat vast. De ontwikkelingen op het CiBoGa-terrein zullen invloed uitoefenen op het Boterdiep. Dit is het beste waar te nemen aan de nieuwe woonblokken die aan de oostkant van het Boterdiep gepland zijn en die tevens tot het nieuwe CiBoGa-plan behoren. Op het CiBoGa-terrein worden veel nieuwe handelvoorzieningen (winkels) gecreëerd. In dit stadium is het nog onduidelijk wat voor effect dit zal hebben op de winkelfunctie aan het Boterdiep. Het kan zich ontwikkelen als aanvullend op het winkelaanbod op het CiBoGa-terrein maar het is ook denkbaar dat door concurrentie van het CiBoGa-terrein het Boterdiep transformeert in een

schaduwgebied. Wanneer de trend van de afgelopen doorgezet wordt, dan kan er afgeleid worden dat de functies ‘wonen’ en ‘cultuur en recreatie’ de komende jaren een groter aandeel zullen krijgen in het Boterdiep. Het Boterdiep kan deze ontwikkeling gebruiken om een eigen identiteit te creëren, aanvullend op de ontwikkelingen op het CiBoGa-terrein en afgestemd op de ontwikkelingen in de Nieuwe Ebbingestraat.

Groningen verkleurt. De resultaten uit het onderzoek naar de twee deelgebieden tonen dit aan. De grote mate van functieverandering aan de Westerhaven is te danken aan groot-scheepse nieuwbouw (specifiek beleid). Ook bij het Boterdiep is veel functieverandering waar te nemen, zonder dat hier specifiek beleid op gemaakt is. De vraag hieruit volgt is: wat is veel? Bij gebrek aan referentiemateriaal is hier in dit onderzoek geen uitspraak over te doen.

Het proces van functieverandering is moeilijk te sturen met generiek beleid. De vraag is of dit erg is. Functieverandering en –verschieping maakt de stad dynamisch. Dynamiek is een eigenschap die vaak voorkomt in een stad.

Dit onderzoek heeft uitgewezen dat de vraag *‘hoe de stad Groningen in de afgelopen 60 jaar in gebruikersfunctie is verkleurd’* niet kon worden beantwoord. De hoofdoorzaak hier van is het gebrek aan juiste informatie en de relatief korte tijdsperiode.

Hoe de gebieden Westerhaven en Boterdiep verkleurd zijn, is wel aangetoond. Deze gebieden zijn echter zodanig uniek dat dit niet gegeneraliseerd kan worden naar stadsniveau.

6.2 Aanbevelingen

Dit verkennend onderzoek heeft aangetoond dat onderzoek op stadsniveau naar functieverkleuring een lastige opgave is, en dat dit voor dit onderzoek slechts op deelgebiedniveau plaats kon vinden. Dit onderzoek kan dan ook als basis dienen voor vervolgonderzoeken naar hetzij functieverandering elders in de stad Groningen of anderzijds de ontwikkeling van het Boterdiep. De benodigde informatie voor een vervolgonderzoek is te vinden op de bijgeleverde bijlagen en op de Cd-rom. Door andere gebieden te onderzoeken en te vergelijken is te bepalen wanneer men spreekt over ‘veel’ functieverandering en wanneer niet. Aan de hand van de twee cases in dit onderzoek is die vraag niet te beantwoorden.

Het Boterdiep is een gebied welke onderhevig is aan verpaupering. Ingrijpen in de fysieke omgeving zal in de nabije toekomst noodzakelijk zijn. Dit wordt deels al opgenomen in de plannen rond het CiBoGa-terrein.

Hoe het gebied zich zou moeten ontwikkelen is onbekend. Wel is duidelijk dat veranderingen met specifiek beleid aangepakt moeten worden, indien men een heldere visie voor ogen heeft voor het gebied. Uit dit onderzoek is gebleken dat de functie ‘wonen’ en ‘cultuur en recreatie’ in het gebied in opkomst zijn. In het kader van de creatieve stad zou het Boterdiep zich hierop moeten focussen. In hoofdstuk 6 van dit rapport is een aanzet gegeven op welke manier dit bewerkstelligd kan worden.

Een vervolgonderzoek naar de toekomstige ontwikkeling van het gebied Boterdiep is noodzakelijk om meer inhoud te geven aan de uiteindelijke vorm en inhoud van het gebied. Er wordt aanbevolen om bij een nader onderzoek naar de oorzaken van functieverandering tevens informatie te vergaren bij pandeigenaren.

7 Literatuurlijst

- Ashworth, G., H. Voogd (1994), Stedelijke processen en planning: een introductie. Groningen: Faculteit der Ruimtelijke Wetenschappen.
- Banga. E.F. (1995), Groningen, stad in beweging 1915-1995: Tachtig jaar Groningen geschiedenis. Groningen: Banga Book Production.
- Bastiaansen, I. (1999), Leefstijlen als basis voor het nieuwe wonen. In: Woonatlas consumentgericht bouwen. Rotterdam: SEV.
- Berg, M. van den (1996), De Randstad, de symbiose tussen stad en land. In: F.M. Dieleman en H. Priemus, De inrichting van de stedelijke regio's, Randstad, Noord-Brabantse Stedenrij, Ruhrgebied. Assen: Van Gorcum.
- Boelens Jorritsma (2007), Prijslijst Ciboga Trezoor. Groningen: Boelens Jorritsma.
- Boersma, B., S. van Alteren (2004), Compacte (fiets)stad Groningen: Verkeersbeleid en ruimtelijk beleid gelijk op. In: Fietsverkeer 9(4), pag. 3-8.
- Bouwland (2007), Groningen en Grunneger, torens aan de kust.
<http://home.planet.nl/~bouwl003/dutch/groningen26.html> (bezoekt op 12 maart 2007).
- Bureau Stedelijke Planning Gouda, www.stedplan.nl. (bezoekt op 25 april 2007)
- Burgers, J. (et al.) (1993), Stedelijk Nederland in de jaren negentig: sociaal-wetenschappelijke opstellen. Utrecht: van Arkel.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2007), Consumptieve bestedingen door huishoudens, individuele, collectieve consumptie door de overheid en goederen-, dienstencategorie en productgroepen, 1987-2005. www.cbs.nl (bezoekt op 18 april 2007).
- De Creatieve Stad (2007), De creatieve stad, Sturen. www.decreatievstad.nl (bezoekt op 14 april 2007).
- Dijkstra, W. (2005), Van steekkar tot laadklep.
<http://members.home.nl/wesseldijkstra/bdiensten.htm> (bezoekt op 24 maart 2007).
- Duursma, J. (et al.) (2006), De levende stad: stadsontwikkeling Groningen 1988 – 2006. Groningen: Dienst RO/EZ gemeente Groningen.
- Ekkers, P. (2006), Van volkshuisvesting naar woonbeleid. Den Haag: Sdu Uitgevers.
- Engelsdorp Gastelaars, R. van en D. Hamers (2006), De nieuwe stadstedelijke centra als brandpunten van interactie. Den Haag: Ruimtelijk Planbureau.
- Fishman, R. (1987), Bourgeois Utopias: The rise and fall of suburbia. New York: Basic Books.
- Fyfe, N. R., J. T. Kenny (2005), The urban geography reader. London: Routledge.
- Gemeente Assen (2007), Werk en ondernemen.
<http://www.assen.nl/smartsite7037.htm> (bezoekt op 12 maart 2007).
- Gemeente Groningen (1950), Structuurplan Groningen 1950. Groningen: Gemeente Groningen.
- Gemeente Groningen (1961), Structuurplan Groningen 1961. Groningen: Gemeente Groningen.

- Gemeente Groningen (1969 a), Structuurplan Groningen 1969. Groningen: Gemeente Groningen.
- Gemeente Groningen (1969 b), Structuurplan binnenstad Groningen 1969. Groningen: Gemeente Groningen.
- Gemeente Groningen (1987), Structuurplan Groningen 1987. Groningen: Gemeente Groningen.
- Gemeente Groningen (1996), De stad van straks, Groningen in 2005. Groningen: Gemeente Groningen.
- Gemeente Groningen (1999 a), Groningen: het stedelijk alternatief. Een politiek-bestuurlijke visie op de stedelijke samenleving in 2010. Groningen: Gemeente Groningen.
- Gemeente Groningen (1999 b), De stad van straks extra. Groningen: Gemeente Groningen.
- Gemeente Groningen (2002), Groningen-binnenstadvisie Hart in de Stad. Groningen: Gemeente Groningen.
- Gemeente Groningen (2005), Van Nu naar Straks. Groningen: Gemeente Groningen.
- Gemeente Groningen (2006), Stad op scherp. Groningen: Gemeente Groningen.
- Groningen in beeld (2006), Poorten en waterwegen.
http://www.groningeninbeeld.nl/Poorten/pages/POO_011.htm (bezocht op 12 maart 2007).
- Hebbing, G.E., B.C.J. van Velthoven (2003), Macro-economie en stabilisatiepolitiek. Groningen/Houten: Wolters-Noordhoff.
- Hermans, E., G. de Roo (2006), LILA en de planologie van de contramal: de ruimtelijk-economische ontwikkeling van Noord-Nederland krijgt een kleur. Assen: In Boekvorm.
- Hidding, M. (2006), Planning voor stad en land. Bussum: Coutinho.
- Hofman, B. (2001), De Westerhaven: van kering tot nering. Groningen: Noordboek.
- Hofman, B. (2002), CiBoGa: van stadsrand tot stadswijk. Groningen: Noordboek.
- Hurenkamp, H.G. (1990), 100 jaar stadsplanning, Een beschrijving van de ruimtelijke ontwikkeling van de stad Groningen in de afgelopen periode van 100 jaar. Groningen: uitgever onbekend.
- INS (2007), Landuse.
<http://www.geography.learnontheinternet.co.uk/topics/landusemodels.html> (bezocht op 3 april 2007).
- Jansen, B. (2000), De naoorlogse ruimtelijke ontwikkelingen – cultuurhistorisch perspectief. Rotterdam: Bureau ArEA.
- OCW, VROM (2004), Cultuur en stedelijke vernieuwing. Denkboek voor de cultuurimpuls ISV. Den Haag: uitgever onbekend.
- LeGates, R.T., F. Stout (2003), The city reader. London: Routledge.
- Map24 (2007), Map24 Nederland, www.map24.com (bezocht op 27 april 2007).
- Ministerie van Binnenlandse Zaken (2007), Grotestedenbeleid.
http://www.minbzk.nl/onderwerpen/grote_steden/grotestedenbeleid (bezocht op 5 maart 2007).

- Motivaction (1996), Mentality. http://www.motivaction.nl/105/Beleid/Leven-en-ruimtelijke-ordering/Mentality_tm/ (bezocht op 17 maart 2007).
- Oort, F. van (2006), Economische vernieuwing en de stad. Kansen en uitdagingen voor stedelijk onderzoek en beleid. Oratie prof. dr. Frank G. van Oort, 1 februari 2006, Universiteit Utrecht.
http://www.rpb.nl/upload/papers_medewerkers/oratie_frank_van_oort_2006.pdf
- OVMG (2007), OVMG. <http://www.accesskey.nl/ovmg/nl/> (bezocht op 15 maart 2007).
- Provincie Groningen (2000), Provinciaal omgevingsplan – Koersen op karakter.
- Provincie Groningen (2005), Strategische Milieubeoordeling Provinciaal Omgevingsplan Groningen II. Groningen: Provincie Groningen.
- Rekenkamercommissie Gemeente Groningen (2006), Onderzoek bouwproject CiBo-Ga. Groningen: Gemeente Groningen.
- Schroor, M. (1997), Vertekend kaartbeeld van Groningen in 1885. In: Noorderbreedte, 97/6, p. 39-41.
- SCP (2004), In het zicht van de toekomst, Sociaal en Cultureel Rapport 2004. Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau.
- Stopppelenburg, P.A. (1982), Woonmilieu en woongedrag, een evaluatieonderzoek onder bewoners van een aantal naoorlogse woonwijken in Amsterdam. Goes: Pitmandruk.
- Terpstra, P.R.A. (2005), Collegesheets Methodologie. Groningen: Faculteit der Ruimtelijke Wetenschappen.
- Tweede Nota Ruimtelijke ordening (1966). Den Haag: Staatsdrukkerij.
- Urhahn, G.B., L. Vrolijk (2000), Wonen in de Deltametropool: een studie naar stedelijke diversiteit. Bussum: THOTH.
- Vliet, R. van (2007), Collegesheets Stadsplanning. Groningen: Faculteit der Ruimtelijke Wetenschappen.
- VROM (1983), Structuurschets voor de Stedelijke Gebieden. Den Haag: Staatsuitgeverij.
- VROM (2002), Vijfde Nota Ruimtelijke ordening, deel 1. Den Haag: VROM.
- VROM (2006), Nota Ruimte. Den Haag: VROM.
- West Virginia University (2005), The Web Book of Regional Science, Analysis of Land Use Change, www.rri.wvu.edu (bezocht op 24 april 2007)

BIJLAGEN

Bijlage 1: Onderzoeksproces van het onderzoek ‘Verkleuren en Verschieten’

Het groepsproject voor de Master Planologie is gestart op 21 september 2006 met de vorming van groepen en de verdeling van de opdrachten. Deze onderzoeksopdrachten waren geformuleerd door de gemeente. Met deze groepsopdrachten zoekt de Faculteit der Ruimtelijke Wetenschappen van de Rijksuniversiteit Groningen (FRW) aansluiting met de dienst Ruimtelijke Ordening en Economische Zaken van de gemeente Groningen (dienst RO/EZ).

Ons onderzoek begon daadwerkelijk met een startnotitie van de gemeente Groningen op 1 november 2006. In deze notitie stond de onderzoeksopdracht nader omschreven. De gemeente omschreef hierin een proces waarmee zij in de stad te maken heeft. De stad is onderhevig aan functieverandering van gebieden en panden. Dit proces is echter niet in kaart gebracht en de gemeente heeft er geen of weinig zicht op, of ze invloed kan uitoefenen op het proces.

Omvang

In nader overleg met de dienst RO/EZ is het onderzoek nader vorm gegeven. In eerste instantie werd er uitgegaan van een globale inventarisatie van de hele stad Groningen over de periode na de Tweede Wereldoorlog tot heden. Met een diepergaand onderzoek naar twee nog nader te specificeren deelgebieden.

Weergave van data

We hebben gekozen om de verzamelde gegevens in een GIS (Geografisch Informatie Systeem) te verwerken en af te beelden. GIS is een digitale manier van dataopslag, -beheer, -analyse en -presentatie van ruimtelijk georiënteerde informatie. Door te gaan werken met GIS is het mogelijk om bestaande data in te laden en hierop bewerkingen uit te voeren waardoor er kaartmateriaal geproduceerd kan worden.

Om de functieverandering op een overzichtelijke manier in GIS in kaart te brengen zochten we naar een methode om dit te bewerkstelligen. Van externen werd geadviseerd om te werken met een zogenaamd *rastermodel*. Bij een rastermodel wordt het onderzoeksgebied opgedeeld in gelijkzijdige vakken van een bepaalde grootte. Hoe kleiner het formaat van het raster gekozen wordt, des te gedetailleerder de kaart wordt. Het voordeel van de data opslaan in een GIS-file is dat er op een zeer eenvoudige manier, mocht hier tijdens of na het onderzoek behoefte aan zijn, de rastergrootte aangepast kan worden naar elke andere willekeurige grootte.

In het raster wordt gekeken naar de dominerende gebruiksfunctie. Dit wordt bepaald aan de hand van het gebruikte oppervlak. Wanneer er data beschikbaar is van andere perioden kunnen deze onderling goed met elkaar vergeleken worden.

De rastergrootte is in eerste instantie gebaseerd op 250 bij 250 meter. Na de tussenpresentatie op 23 februari 2007 werd bekend dat dhr. R. van Vliet in juli 1975 een soortgelijk onderzoek heeft uitgevoerd. Voor dit onderzoek is gewerkt met een rastergrootte van 50 bij 50 meter. Op basis van dit onderzoek hebben ook wij gekozen om deze rastergrootte te hanteren.

Dataverzameling

Een belangrijk onderdeel van het onderzoek bestond uit het verzamelen van data. De functie van alle panden in vroegere perioden moest worden geïnventariseerd.

In eerste instantie hebben we gezocht naar informatie in de mediatheek van de dienst RO/EZ van de gemeente Groningen. Dit leverde niet de gewenste informatie op. Er werd geadviseerd om te kijken bij het Groninger Archief. Het Groninger Archief had geen kaartmateriaal beschikbaar waarop de functies van de panden van Groningen beschreven stonden. Het Groninger Archief adviseerde ons om te kijken bij het Kadaster en de Kamer van Koophandel. Deze twee instituten zijn benaderd, maar ook zij hadden niet zulke kaarten beschikbaar.

Met dit probleem zijn we terug gegaan naar de begeleider van de FRW, ir. G. Heins. Hij verwees ons op zijn beurt door naar dr. P. Groote, eveneens medewerker van de FRW. Dr. P. Groote wist van een afstudeeropdracht van M. Dijkstra. Zij heeft in 2006 een onderzoek gedaan naar de functieverandering van de zuidkant van het centrum van Groningen. Bij dat onderzoek heeft ze gebruik gemaakt van kaartmateriaal en andere bronnen, o.a. foto's, bij het Groninger archief. Deze methode heeft haar erg veel tijd gekost en ze adviseerde aan ons dit niet te doen.

Bruikbaar kaartmateriaal met de functies van panden bleek dus niet voorhanden. Het gebruiken van deze kaarten zou dus geen optie voor ons zijn om informatie te verkrijgen.

Een andere methode was dus nodig.

Uit contact met het Kadaster werd duidelijk dat in koopaktes informatie staat over het functiegebruik van panden. Aan de hand van de koopaktes zou op pandniveau informatie onttrokken kunnen worden. Om onderzoek te doen bij het Kadaster is goedkeuring nodig van de Rijksarchivaris van het Groninger Archief. Dit houdt in dat voor educatieve doeleinden er kosteloos onderzoek verricht kan worden in het archief van het Kadaster.

Met dit gegeven zijn we terug gegaan naar RO/EZ. We hebben onze begeleider MSc. R. Luimes het probleem voorgelegd dat de gewenste informatie over de functieverandering van de gehele stad Groningen niet zo voorhanden is. Besloten is om het onderzoeksgebied in te perken van de hele stad naar de binnenstad met daar omheen de directe ring. Het centrum en het transitiegebied er omheen zijn fysiek de meest dynamische gebieden van de

stad. De nieuwbouwwijken hier omheen zijn nieuwer en monofunctioneler (vgl. “zone van transitie” van Burgess, paragraaf 2.3).

Ook is ervoor gekozen om niet elke tien jaar een functie-inventarisatie te doen maar slechts op basis van reeds bestaande gegevens, welke zijn te vinden in het afstudeerverslag van R. van Vliet, aan de Rijks Universiteit te Groningen, en in computerbestanden die wij hebben gekregen. Dit zijn de jaartallen 1975 en 2005.

In het tweede onderdeel van het onderzoek moesten twee gebieden van de stad nader, op pandniveau, uitgebreider worden geanalyseerd. Dit zouden twee gebieden moeten zijn met daarbij een hoge dynamiek. Waar valt veel functieverandering te verwachten?

Onze hypothese luidde dat waar grote infrastructurele veranderingen hebben plaatsgevonden, dit effect heeft gehad op de functieverandering. Twee gebieden die meteen hier uitsprongen zijn het Westerhavengebied en het Boterdiep. Deze twee gebieden liggen aan de rand van het centrum en waren vroeger per schip bereikbaar. De Westerhaven was een belangrijke haven voor de stad en het Boterdiep werd voornamelijk gebruikt als overslagplaats. Zowel het Boterdiep (1917) alsmede de Westerhaven (1962) zijn gedempt. Zij hebben plaats gemaakt voor het autoverkeer. In overleg met RO/EZ hebben we kozen voor deze gebieden.

Wij zijn al eerste aan de slag gegaan met het Boterdiep. Voor de Westerhaven hebben we alleen computerbestanden gebruikt die de functies van panden vanaf 1981 beschreven. Deze gegevens hebben we naast een eigen inventarisatie van het gebied in 2007 gelegd. Het gebied hebben we niet verder onderzocht.

Al snel werd duidelijk dat er een aanzienlijke tijd in zou gaan zitten om het Boterdiep te inventariseren. Meerdere oorzaken zijn hiervoor aan te wijzen. Als eerste waren de plaatsen en tijden waar wij terecht konden bij het kadaster beperkt. Zo konden we maar met twee personen per dagdeel aanwezig zijn. Een andere reden is de toch tijdnemende aard van archiefonderzoek. Het inventariseren van de beide gebieden zou binnen de gestelde tijd niet haalbaar zijn. Na overleg met de gemeente en onze begeleider is toen besloten om ons vooral te richten op het Boterdiep. De hele binnenstad hebben wij niet meer nader onderzocht.

Kadaster

Het archiefonderzoek bij het Kadaster heeft ons nuttige informatie opgeleverd. Er zijn echter wel enkele kanttekeningen te plaatsen bij deze methode en de informatie die het heeft opgeleverd.

Methode van werken:

We begonnen met een kadastrale kaart van het te onderzoeken gebied. Voor ieder perceel is een kadastraal nummer vermeld. Dit nummer was nodig om de meest recente koopakte voor een perceel/pand te achterhalen, de zogenaamde *akte van aankomst*. Op deze akte staat onder andere het adres en het gebruik van het perceel vermeld. Daarnaast is in de akte vermeld hoe de huidige eigenaar het perceel in eigendom heeft verkregen. Bij deze verwijzing is het nummer van de voorgaande verkrijging vermeld. Op deze manier konden we akte voor akte terugwerken in de tijd en zo de functie van een pand achterhalen.

Vanaf 2000 tot het jaar 2007 staan koopaktes in de computer. Verder terug in de tijd zijn de aktes beschikbaar op microfilm of in het papieren archief. Op de bijgeleverde cd-rom staat de informatie die wij bij het kadaster van het Boterdiep hebben verkregen.

Kanttekeningen bij deze methode:

Voor de eerste koopakte hadden we hulp nodig van werknemers van het Kadaster die bij de perceelnummers de aktes opzochten. Deze verwijzingen staan in het computersysteem van het Kadaster waar wij niet bij konden. Ook voor aktes tot ca. 2000 waren wij afhankelijk van deze werknemers om deze aktes uit te zoeken en te printen. Omdat we geen toegang tot het computersysteem hadden, waren de volledige mogelijkheden van het archief bij het Kadaster niet toegankelijk voor ons. Zo staat er meer informatie in de computer over een pand dan we uit aktes konden halen. Ook waren wij afhankelijk van de tijd en plaats die we bij het kadaster konden reserveren. Een enkele keer waren ook de microfilmlezers bezet door medewerkers van het Kadaster (die voor gingen) en konden wij niet aan de slag.

Informatie

De informatie die wij hebben verkregen bij het kadaster is erg nuttig voor ons geweest, maar iedere databron heeft zo zijn beperkingen. Hieronder worden in het kort de beperkingen toegelicht.

Bij de verwerking van de informatie en de analyse hebben we alleen de begane grond functie van een pand bekeken.

In de koopakte wordt vaak het beroep van de eigenaar vermeld. Deze vermelding hoeft niet iets te zeggen over functie van het pand. Hij of zij kan het pand gekocht hebben en het aan derden verhuren. Deze derden kunnen er bijvoorbeeld een sportschool in huisvesten.

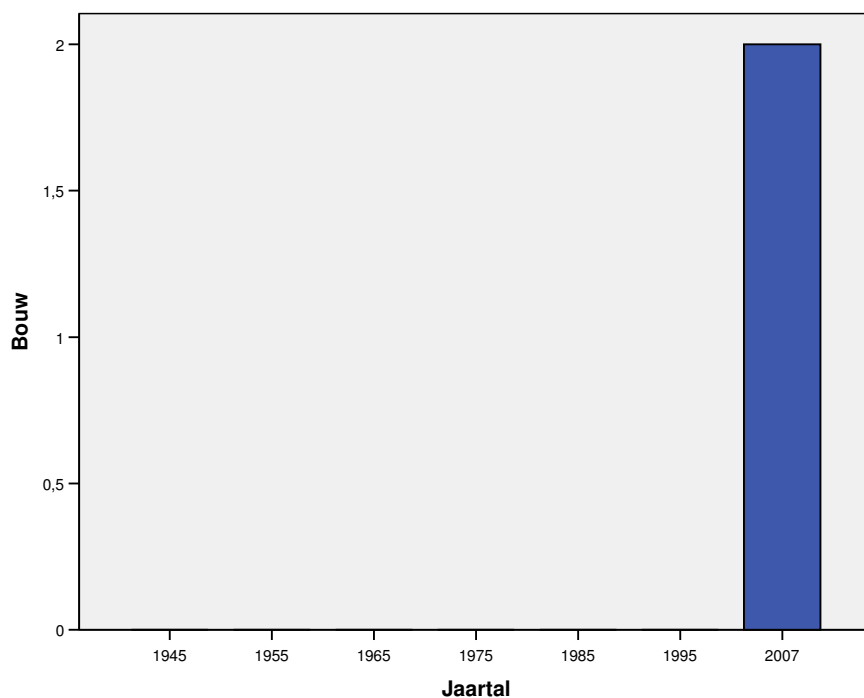
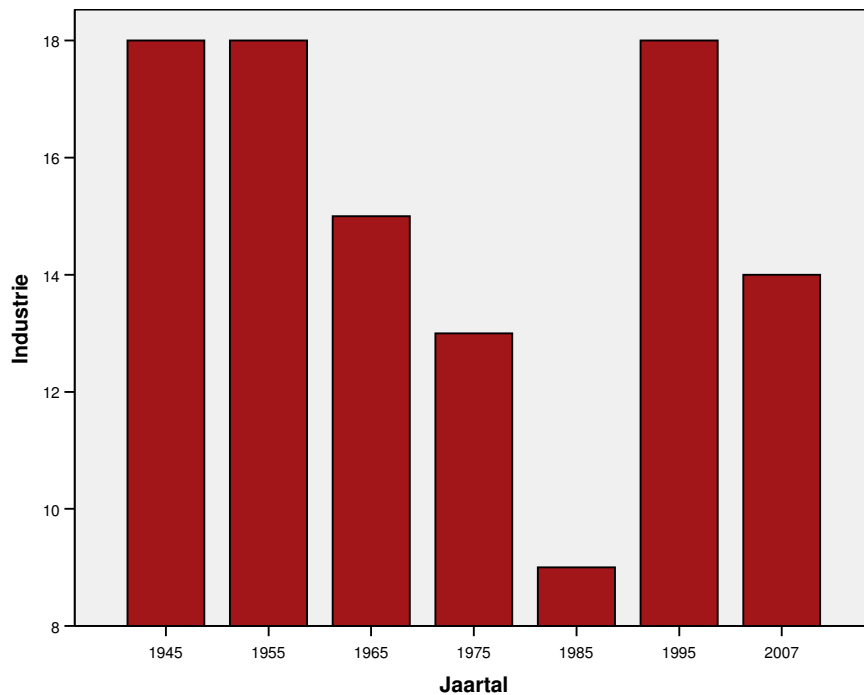
De vermelde functie in het contract is een momentopname. Het vermeld meestal de functie van een pand op het moment van de verkoop. Een functieverandering tussen twee koopcontracten is dus niet te dateren, tenzij bij de Kamer Van Koophandel aanvullende bedrijfsinformatie wordt gezocht. We kunnen wel aannemen dat na verkoop door een nieuwe eigenaar het pand waarschijnlijk snel aangepast zal worden, als er een verandering aange troffen is in het eerstvolgende contract.

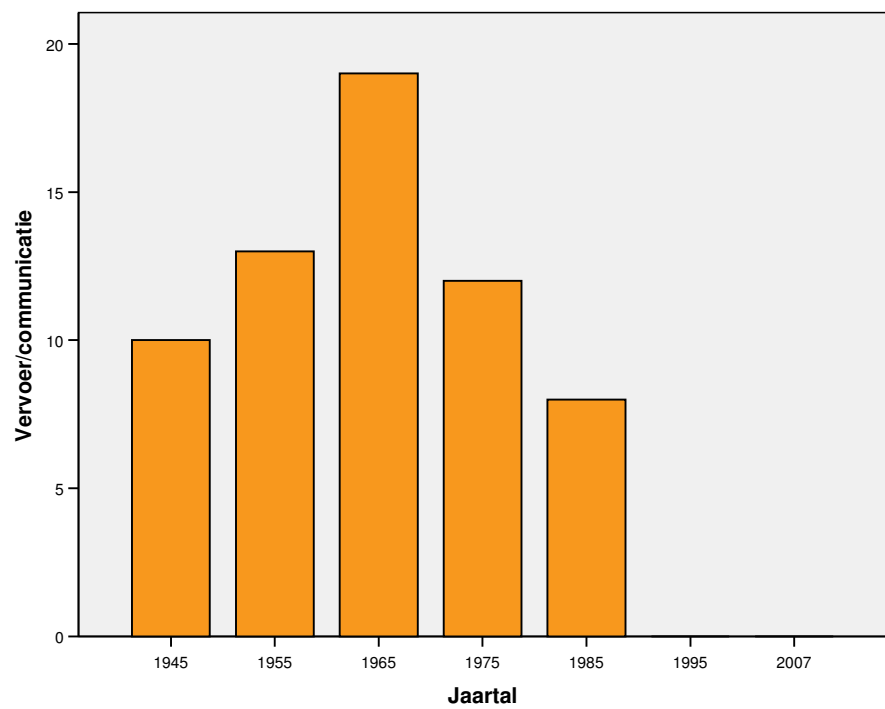
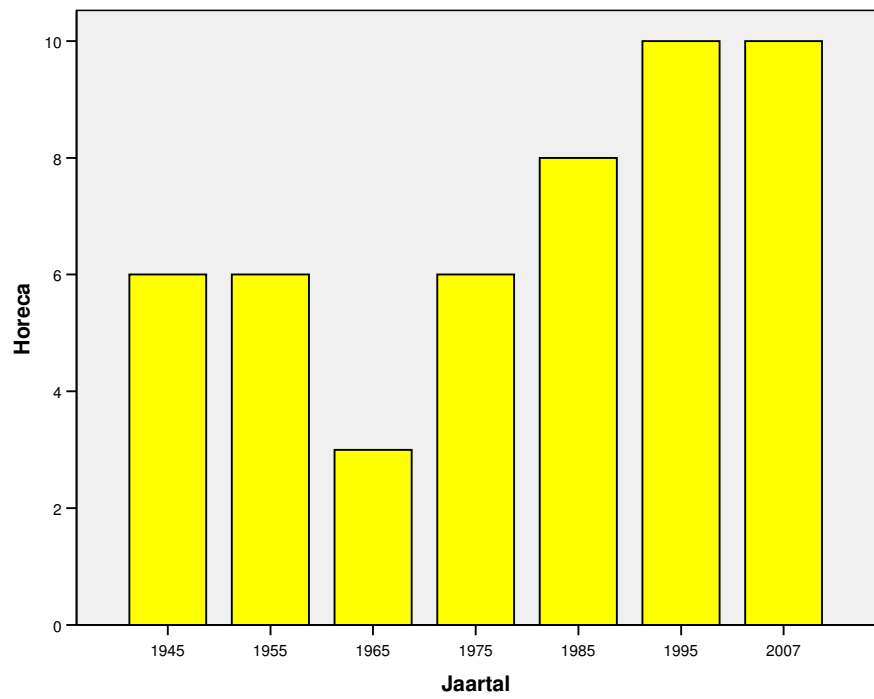
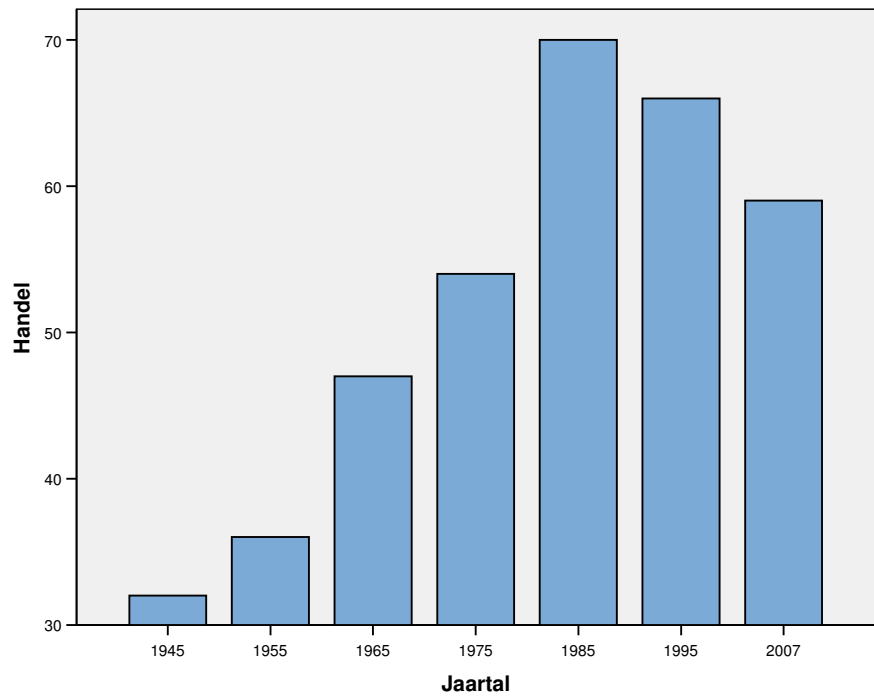
Leegstand was voor ons niet te achterhalen. Of een functie daadwerkelijk uitgeoefend werd in een pand vermeldde de contracten niet.

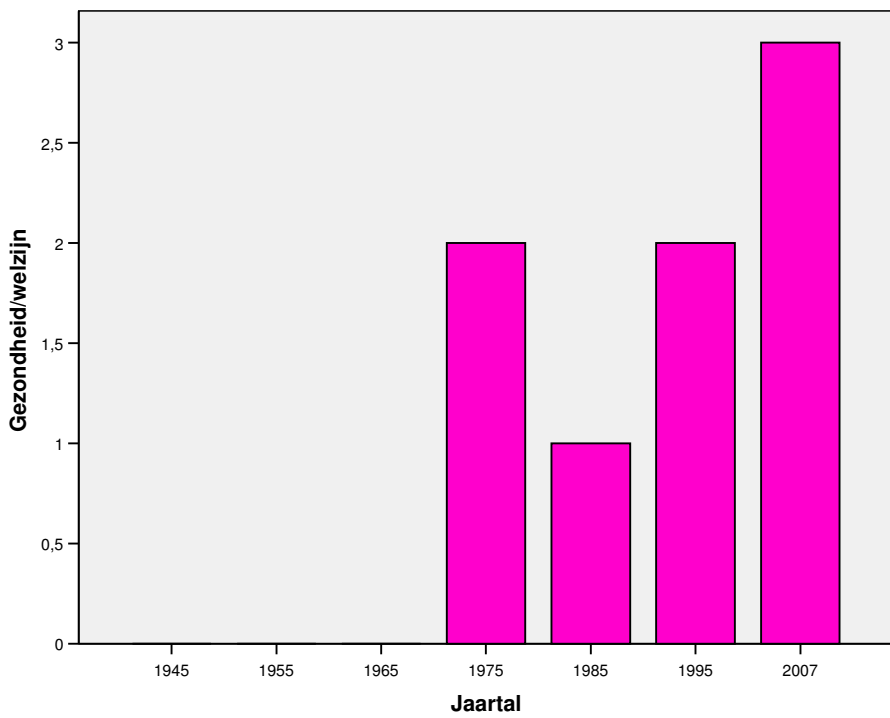
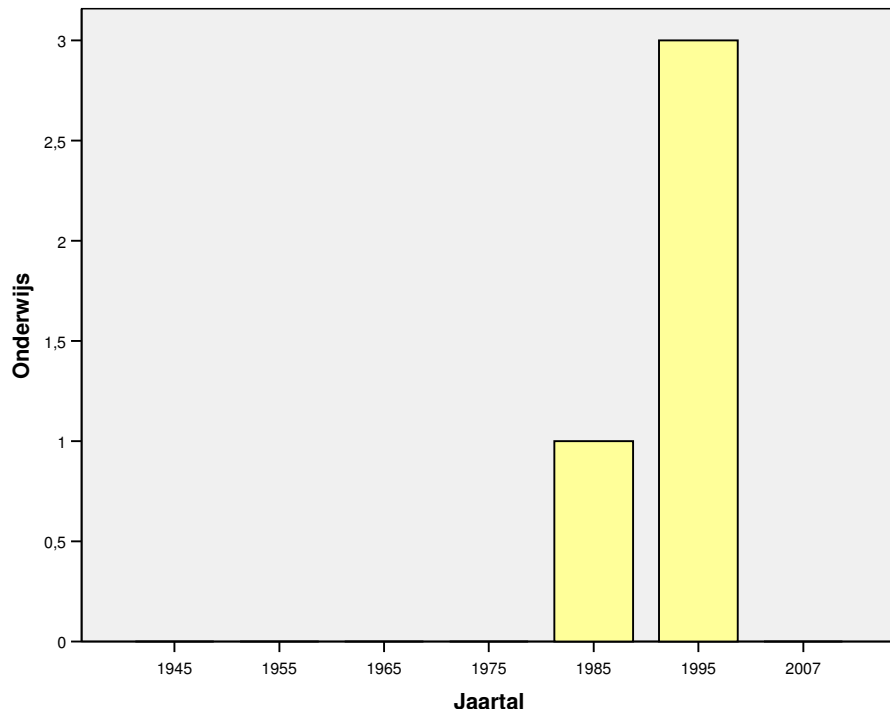
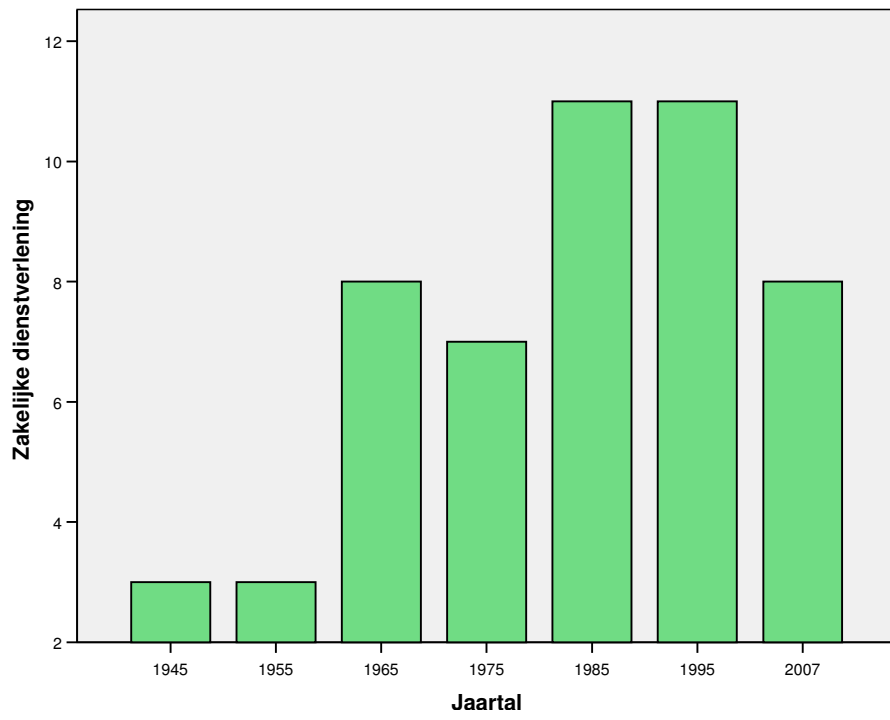
Een ander probleem dat we hadden was het feit dat enkele verwijzingen naar voorgaande koopcontracten niet klopten. Het achterhalen van de goede koopaktes was zeer tijdrovend en is in enkele gevallen niet geslaagd.

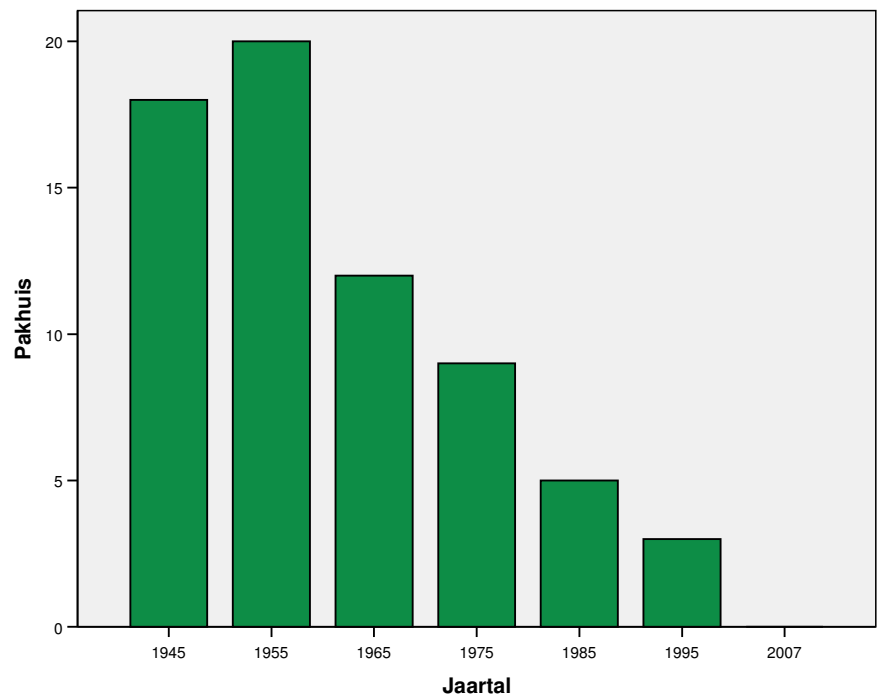
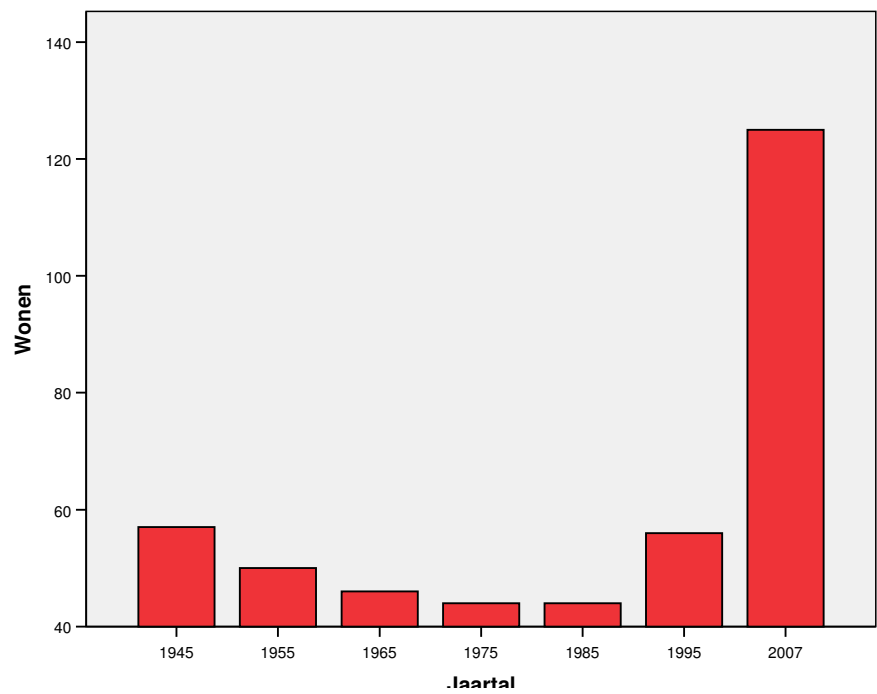
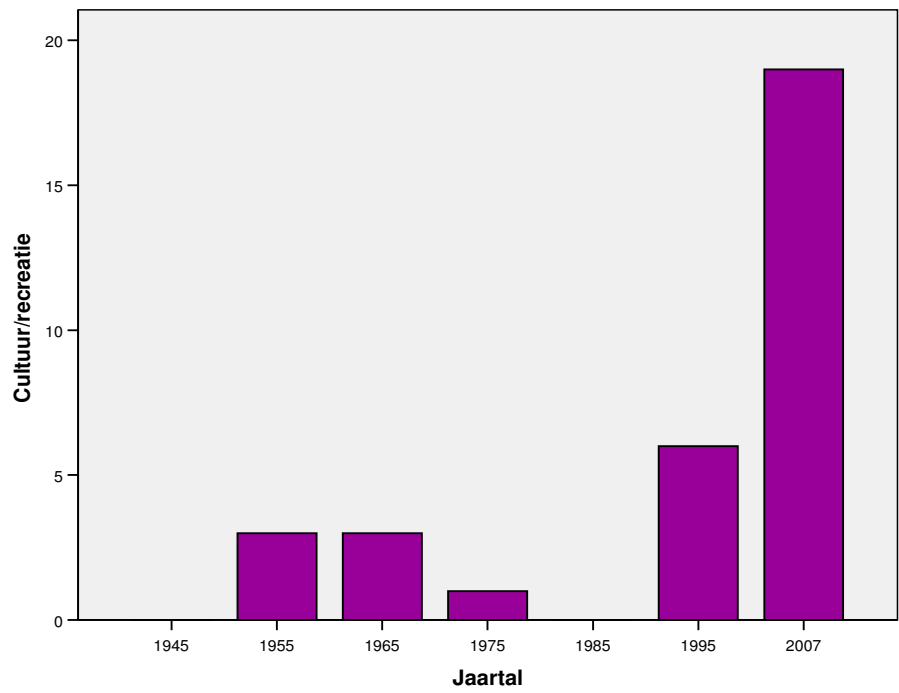
Bijlage 2: Grafieken Boterdiep per functie

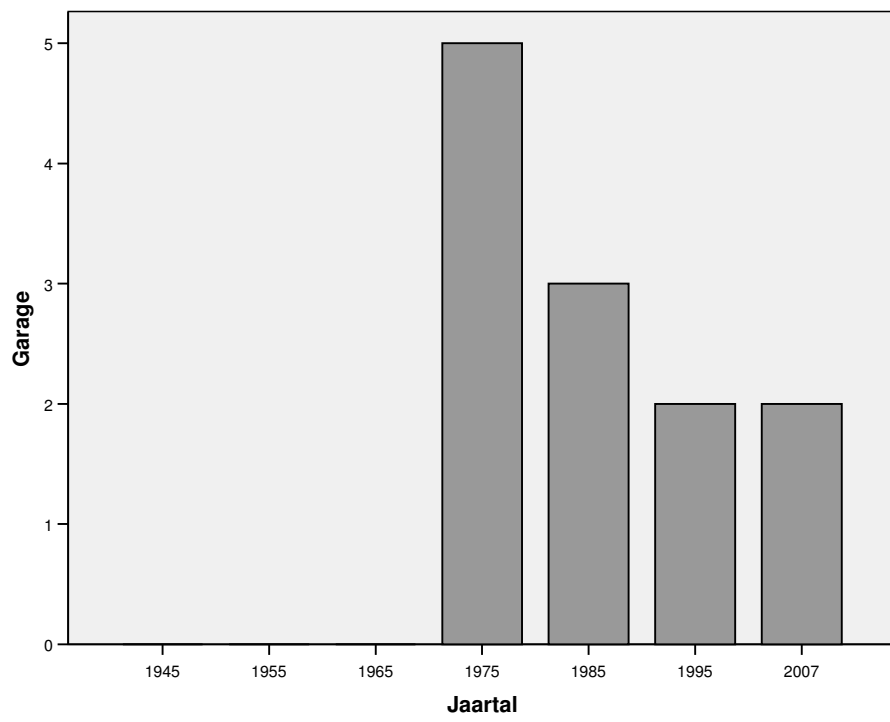
In deze bijlage worden de grafieken getoond waarin per functie het verloop in het aantal panden is weergegeven. De periode betreft bij elke grafiek 1945 tot 2007. De kleuren van de grafieken komen overeen met de kleuren van de legenda bij de kaarten.

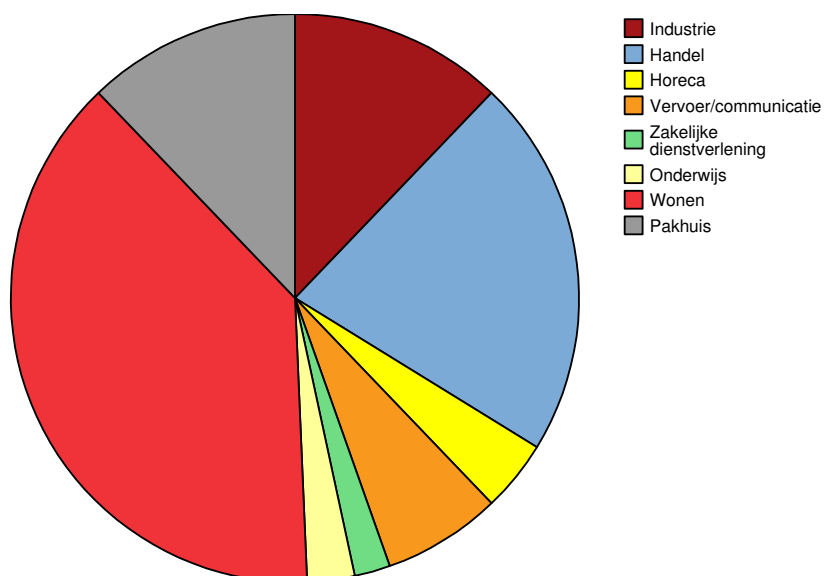
Bijlage 3: Cirkeldiagrammen Boterdiep per jaartal

In deze bijlage staan de cirkeldiagrammen waar per jaar het aandeel (in percentages) van elke functie wordt getoond. De kleuren komen overeen met de kleuren uit de legenda bij de kaarten.

1945

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Industrie	18	12,2	12,2	12,2
	Handel	32	21,6	21,6	33,8
	Horeca	6	4,1	4,1	37,8
	Vervoer/communicatie	10	6,8	6,8	44,6
	Zakelijke dienstverlening	3	2,0	2,0	46,6
	Onderwijs	4	2,7	2,7	49,3
	Wonen	57	38,5	38,5	87,8
	Pakhuis	18	12,2	12,2	100,0
	Total	148	100,0	100,0	

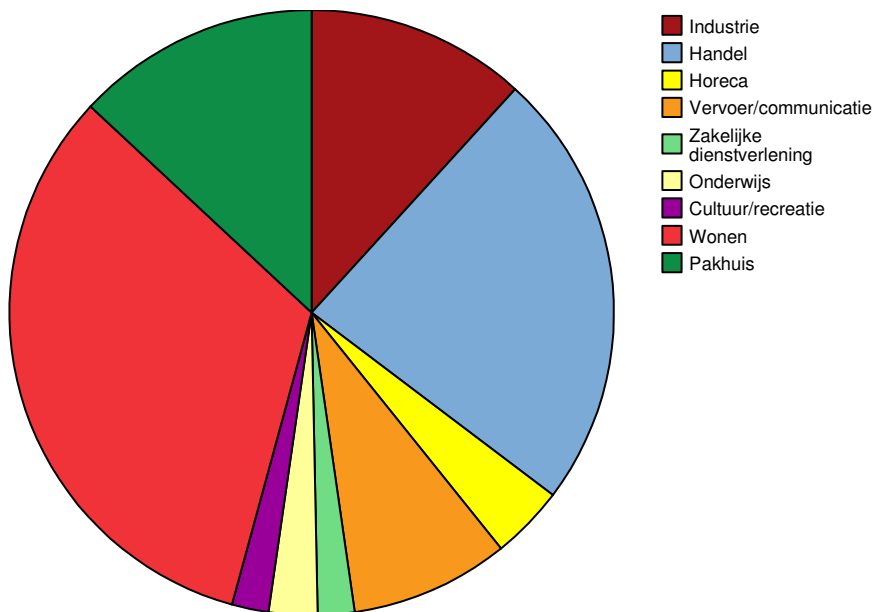
1945

1955

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Industrie	18	11,8	11,8	11,8
	Handel	36	23,5	23,5	35,3
	Horeca	6	3,9	3,9	39,2
	Vervoer/communicatie	13	8,5	8,5	47,7
	Zakelijke dienstverlening	3	2,0	2,0	49,7
	Onderwijs	4	2,6	2,6	52,3
	Cultuur/recreatie	3	2,0	2,0	54,2
	Wonen	50	32,7	32,7	86,9
	Pakhuis	20	13,1	13,1	100,0
	Total	153	100,0	100,0	

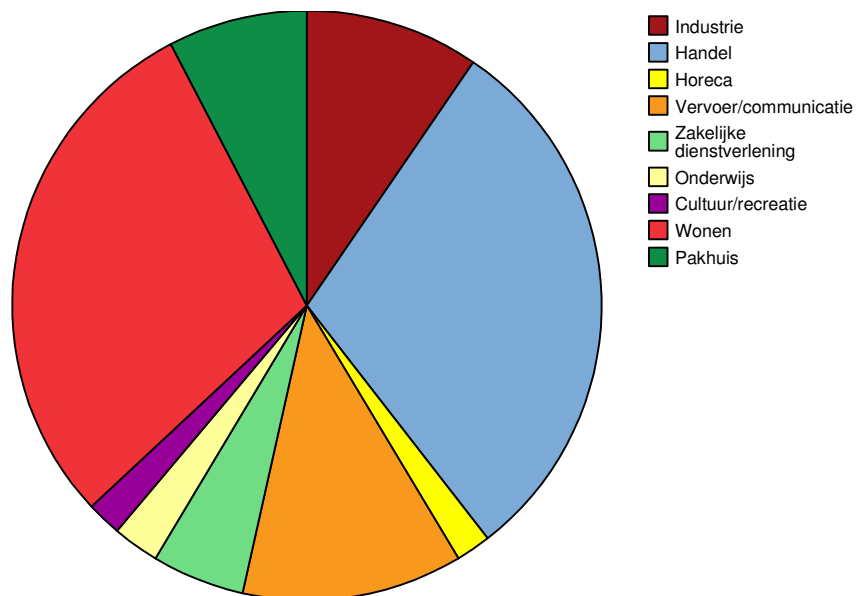
1955

1965

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Industrie	15	9,6	9,6	9,6
	Handel	47	29,9	29,9	39,5
	Horeca	3	1,9	1,9	41,4
	Vervoer/communicatie	19	12,1	12,1	53,5
	Zakelijke dienstverlening	8	5,1	5,1	58,6
	Onderwijs	4	2,5	2,5	61,1
	Cultuur/recreatie	3	1,9	1,9	63,1
	Wonen	46	29,3	29,3	92,4
	Pakhuis	12	7,6	7,6	100,0
	Total	157	100,0	100,0	

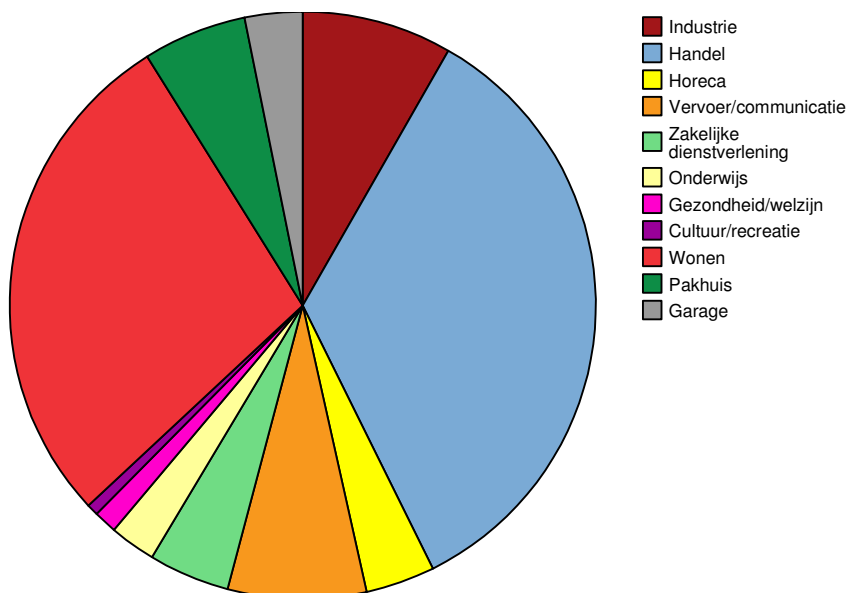
1965

1975

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Industrie	13	8,3	8,3	8,3
	Handel	54	34,4	34,4	42,7
	Horeca	6	3,8	3,8	46,5
	Vervoer/communicatie	12	7,6	7,6	54,1
	Zakelijke dienstverlening	7	4,5	4,5	58,6
	Onderwijs	4	2,5	2,5	61,1
	Gezondheid/welzijn	2	1,3	1,3	62,4
	Cultuur/recreatie	1	,6	,6	63,1
	Wonen	44	28,0	28,0	91,1
	Pakhuis	9	5,7	5,7	96,8
	Garage	5	3,2	3,2	100,0
	Total	157	100,0	100,0	

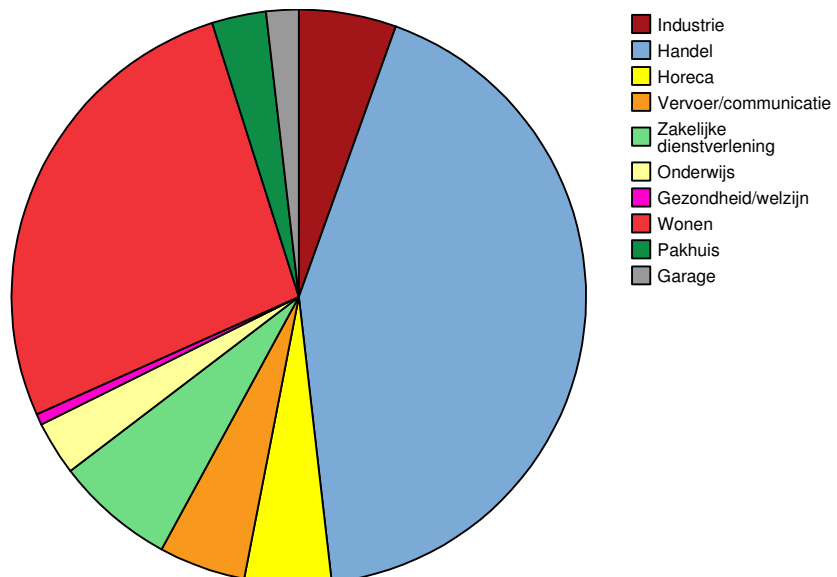
1975

1985

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Industrie	9	5,5	5,5	5,5
	Handel	70	42,7	42,7	48,2
	Horeca	8	4,9	4,9	53,0
	Vervoer/communicatie	8	4,9	4,9	57,9
	Zakelijke dienstverlening	11	6,7	6,7	64,6
	Onderwijs	5	3,0	3,0	67,7
	Gezondheid/welzijn	1	,6	,6	68,3
	Wonen	44	26,8	26,8	95,1
	Pakhuis	5	3,0	3,0	98,2
	Garage	3	1,8	1,8	100,0
	Total	164	100,0	100,0	

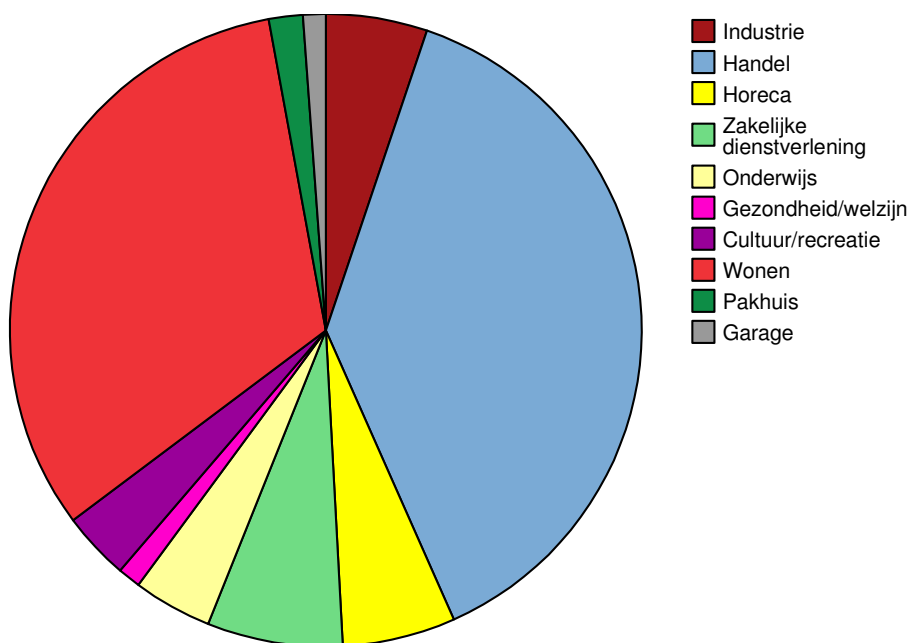
1985

1995

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Industrie	9	5,2	5,2	5,2
Handel	66	38,2	38,2	43,4
Horeca	10	5,8	5,8	49,1
Zakelijke dienstverlening	12	6,9	6,9	56,1
Onderwijs	7	4,0	4,0	60,1
Gezondheid/welzijn	2	1,2	1,2	61,3
Cultuur/recreatie	6	3,5	3,5	64,7
Wonen	56	32,4	32,4	97,1
Pakhuis	3	1,7	1,7	98,8
Garage	2	1,2	1,2	100,0
Total	173	100,0	100,0	

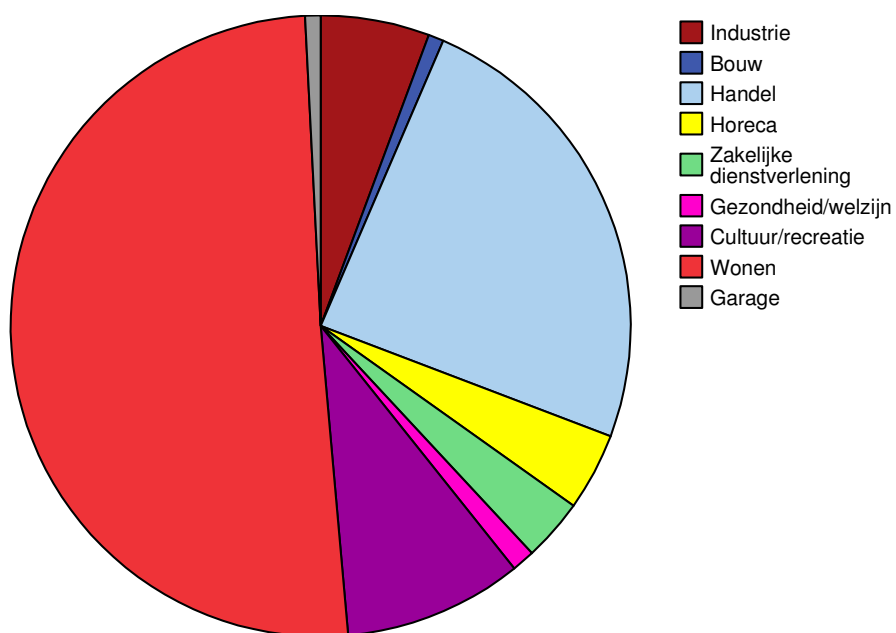
1995

2007

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Industrie	14	5,7	5,7	5,7
	Bouw	2	,8	,8	6,5
	Handel	60	24,3	24,3	30,8
	Horeca	10	4,0	4,0	34,8
	Zakelijke dienstverlening	8	3,2	3,2	38,1
	Gezondheid/welzijn	3	1,2	1,2	39,3
	Cultuur/recreatie	23	9,3	9,3	48,6
	Wonen	125	50,6	50,6	99,2
	Garage	2	,8	,8	100,0
	Total	247	100,0	100,0	

2007

Bijlage 4: GIS kaarten Boterdiep

In deze bijlage staan de pandenkaarten van het Boterdiep waarop per periode de verkleuring te zien is. De kleuren van de panden komen overeen met de kleuren in de legenda.

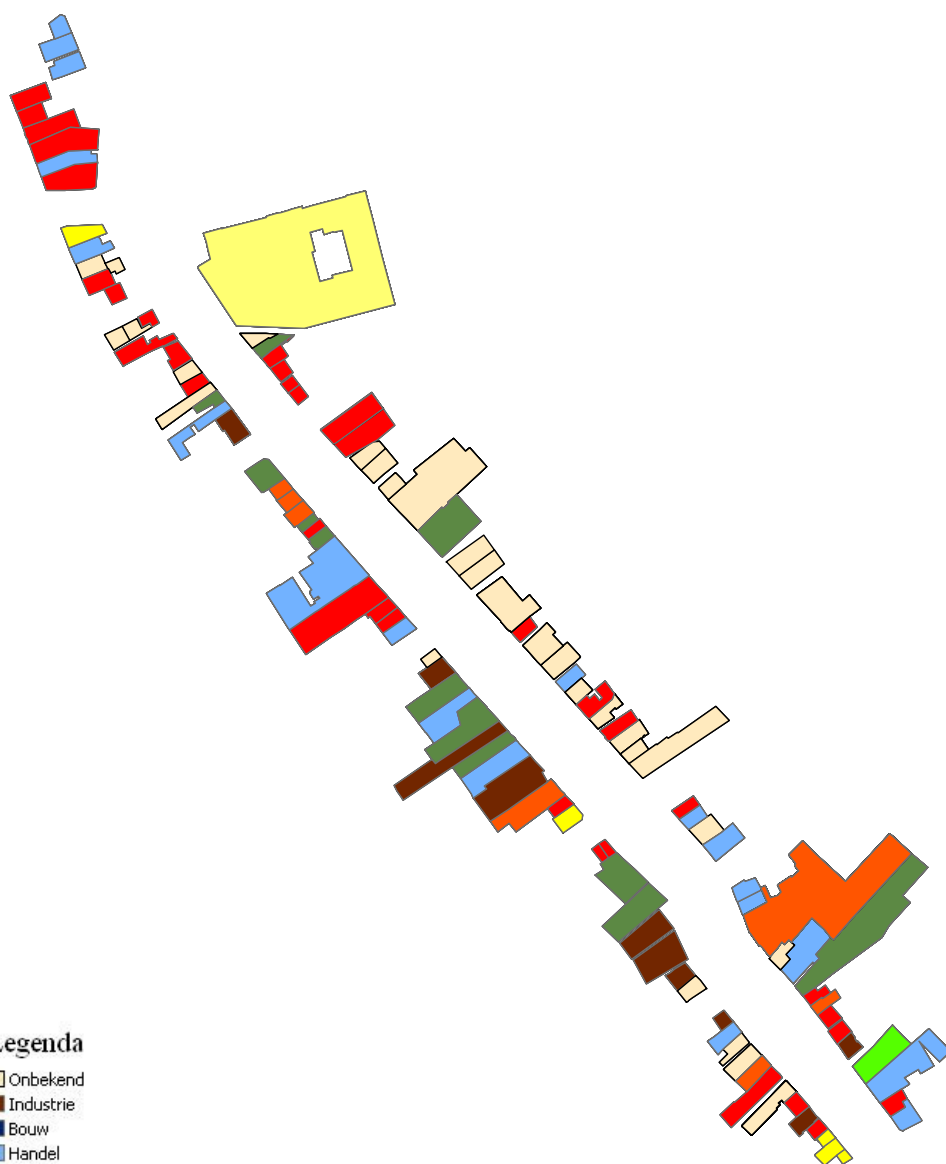

1955

1965

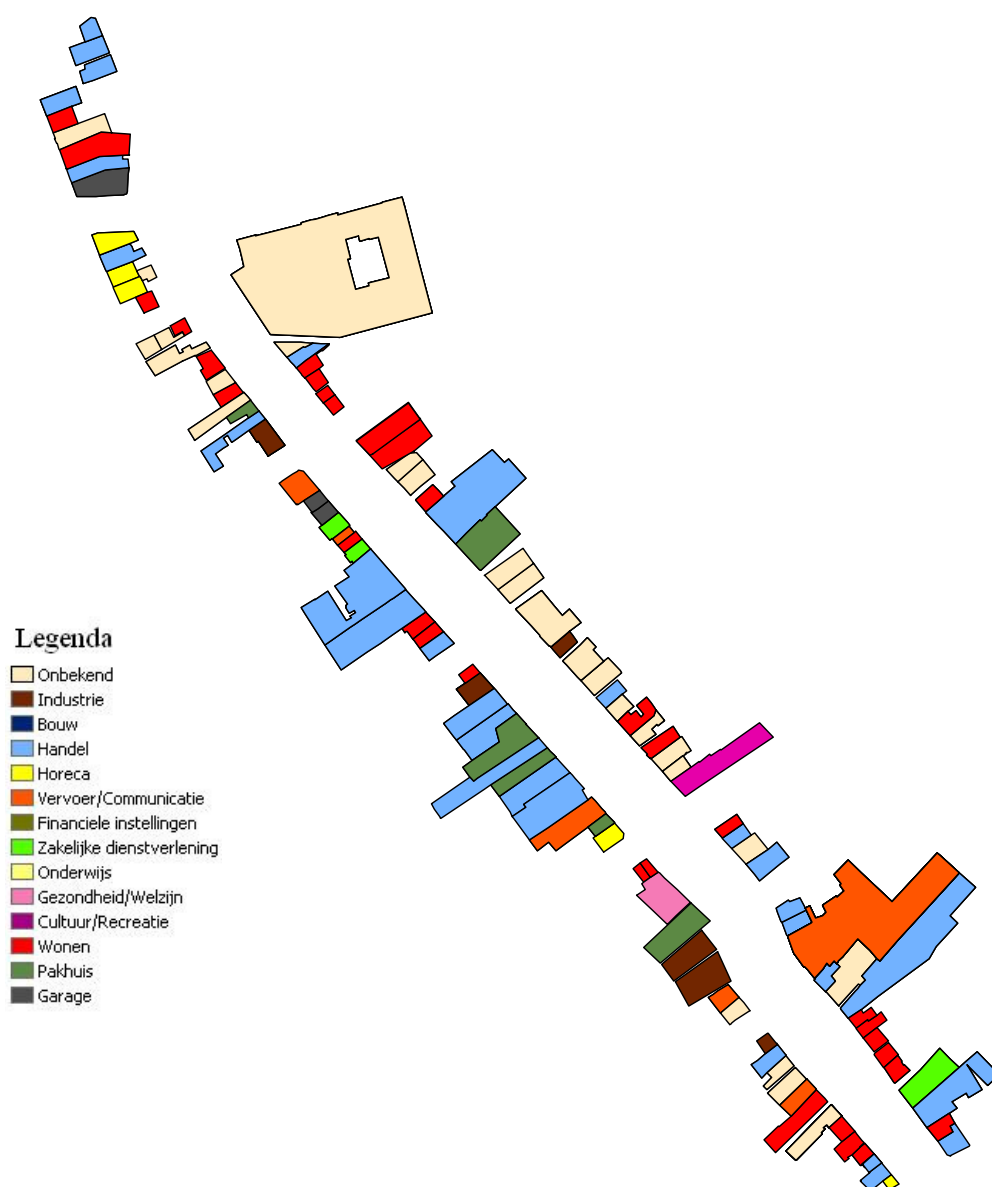

Legenda

- Onbekend
- Industrie
- Bouw
- Handel
- Horeca
- Vervoer/Communicatie
- Financiële instellingen
- Zakelijke dienstverlening
- Onderwijs
- Gezondheid/Welzijn
- Cultuur/Recreatie
- Wonen
- Pakhuis
- Garage

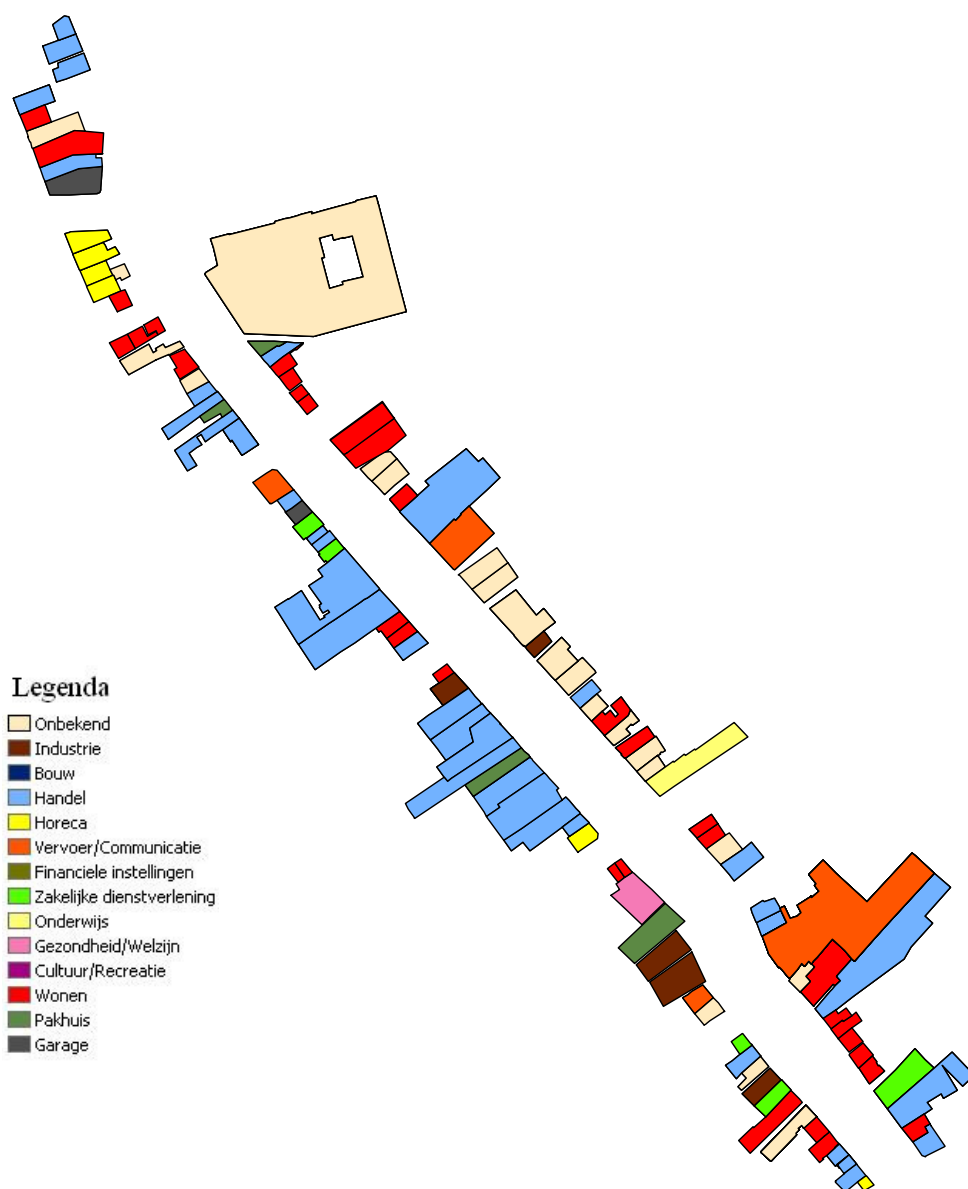

1975

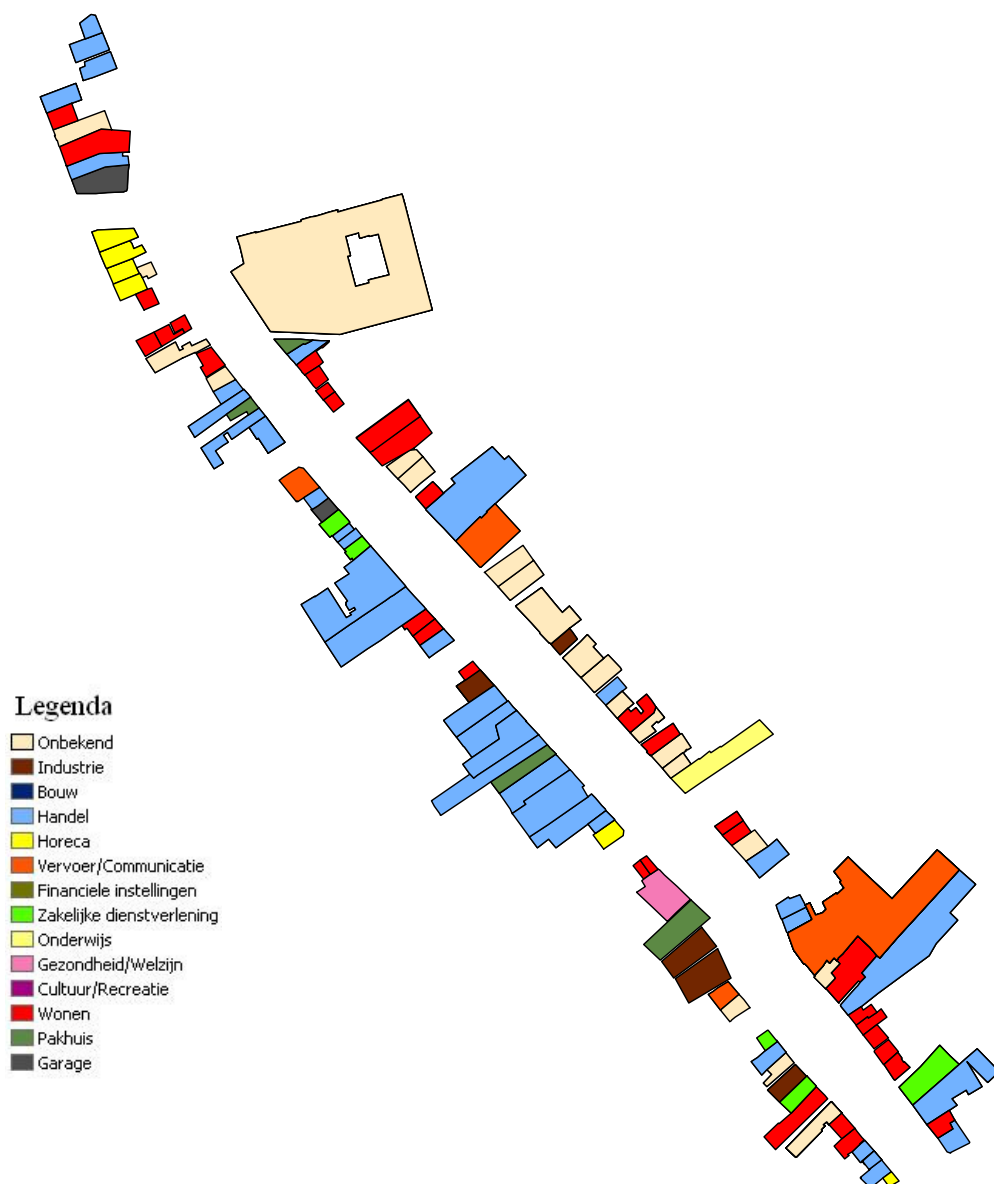

1985

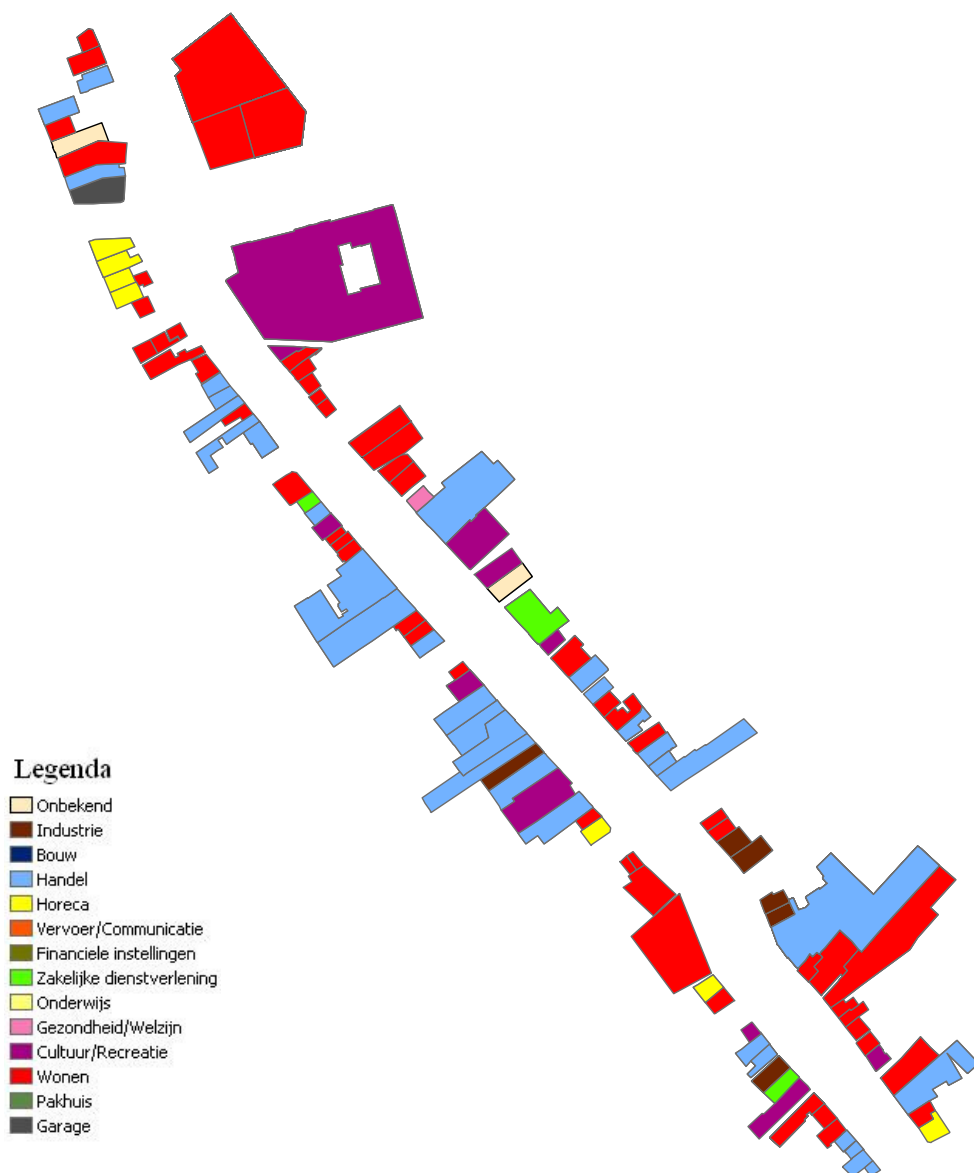

1995

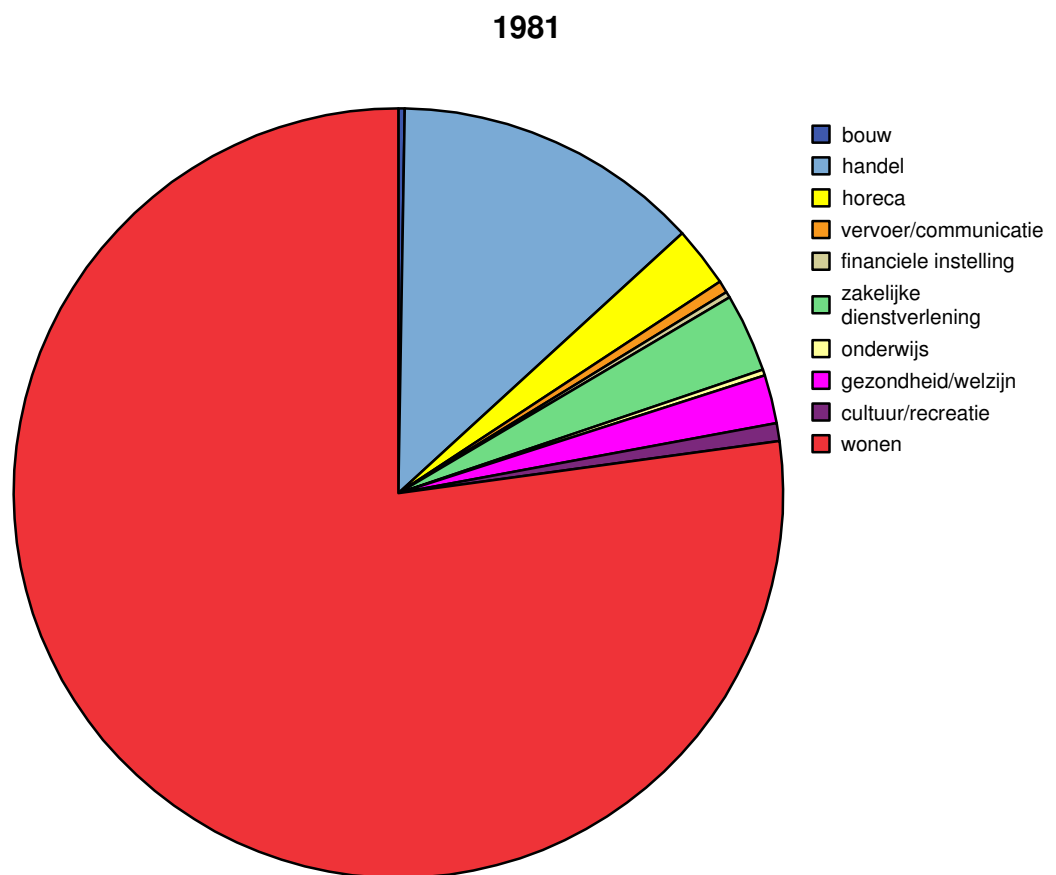

2007

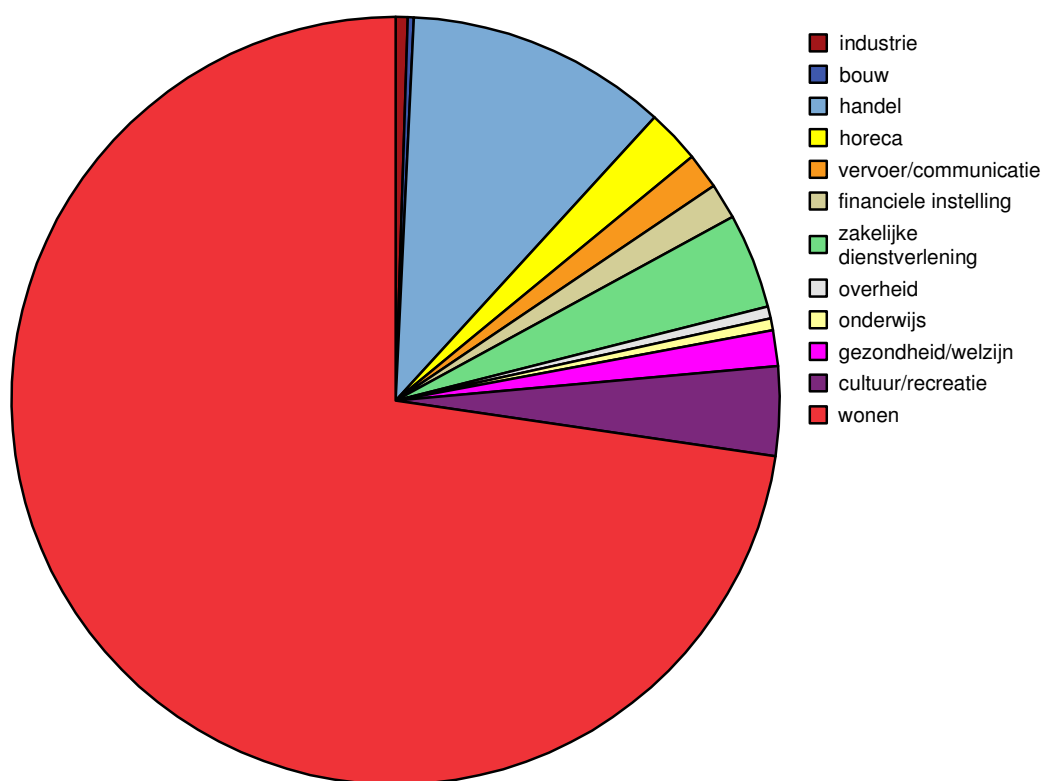

Bijlage 5: Grafieken en data Westerhaven

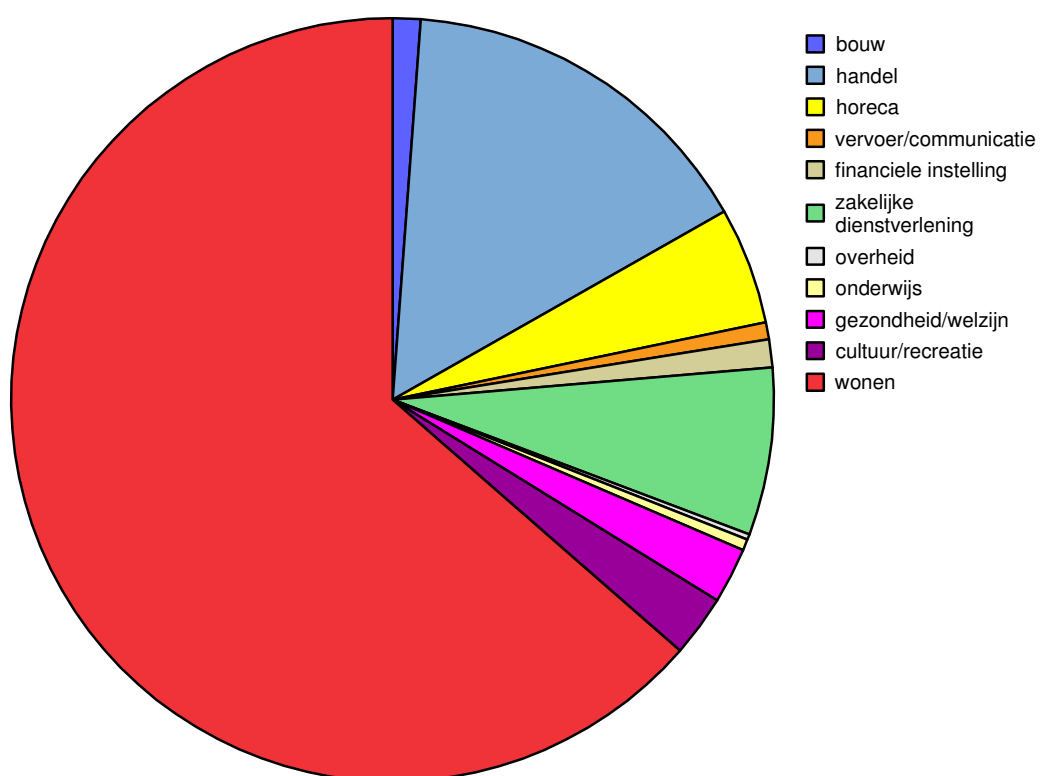
In deze bijlage staan de cirkeldiagrammen van de Westerhaven waar per jaar het aandeel (in percentages) van elke functie wordt getoond. De kleuren komen overeen met de kleuren uit de legenda bij de kaarten.

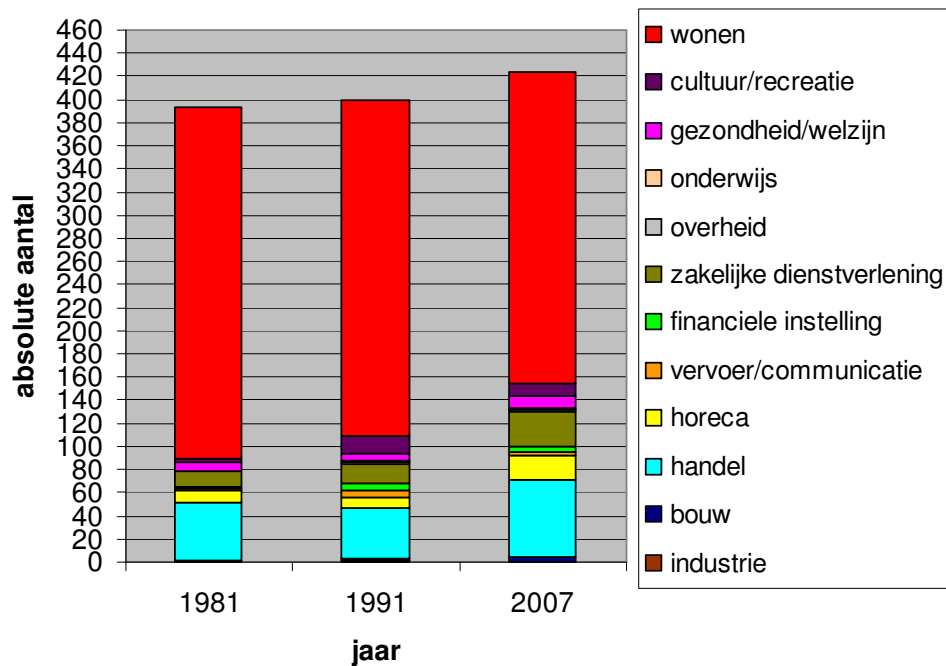
1991

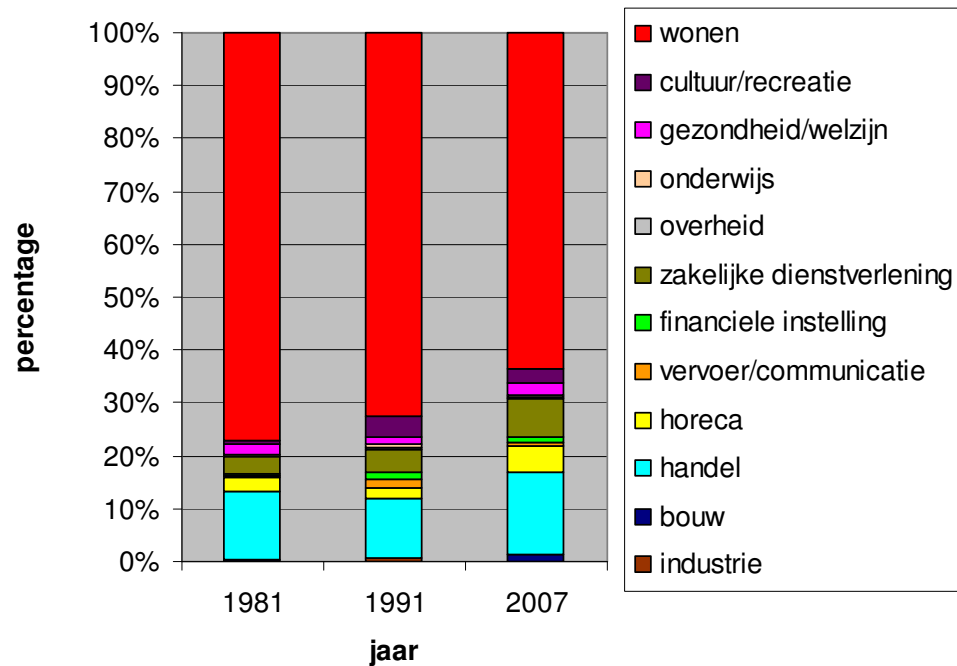
2007

Functieverandering Westerhaven

Functieverandering Westerhaven

1981

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	bouw	1	,2	,3	,3
	handel	51	11,3	12,9	13,2
	horeca	10	2,2	2,5	15,7
	vervoer/communicatie	2	,4	,5	16,2
	financiële instelling	1	,2	,3	16,5
	zakelijke dienstverlening	13	2,9	3,3	19,8
	onderwijs	1	,2	,3	20,1
	gezondheid/welzijn	8	1,8	2,0	22,1
	cultuur/recreatie	3	,7	,8	22,8
	wonen	304	67,4	77,2	100,0
	Total	394	87,4	100,0	
Missing	0	57	12,6		
Total		451	100,0		

1991

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	industrie	2	,4	,5	,5
	bouw	1	,2	,3	,8
	handel	44	9,8	11,0	11,8
	horeca	9	2,0	2,3	14,0
	vervoer/communicatie	6	1,3	1,5	15,5
	financiële instelling	6	1,3	1,5	17,0
	zakelijke dienstverlening	16	3,5	4,0	21,1
	overheid	2	,4	,5	21,6
	onderwijs	2	,4	,5	22,1
	gezondheid/welzijn	6	1,3	1,5	23,6
	cultuur/recreatie	15	3,3	3,8	27,3
	wonen	290	64,3	72,7	100,0
	Total	399	88,5	100,0	
Missing	0	52	11,5		
Total		451	100,0		

2007

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	bouw	5	1,1	1,2	1,2
	handel	66	14,6	15,6	16,8
	horeca	21	4,7	5,0	21,7
	vervoer/communicatie	3	,7	,7	22,5
	financiële instelling	5	1,1	1,2	23,6
	zakelijke dienstverlening	30	6,7	7,1	30,7
	overheid	1	,2	,2	31,0
	onderwijs	2	,4	,5	31,4
	gezondheid/welzijn	10	2,2	2,4	33,8
	cultuur/recreatie	11	2,4	2,6	36,4
	wonen	269	59,6	63,6	100,0
	Total	423	93,8	100,0	
Missing	0	28	6,2		
Total		451	100,0		

Bijlage 6: GIS kaarten Westerhaven

In deze bijlage staan de pandenkaarten van de Westerhaven waarop per periode de verkleuring te zien is. De kleuren van de panden komen overeen met de kleuren in de legenda.

1981

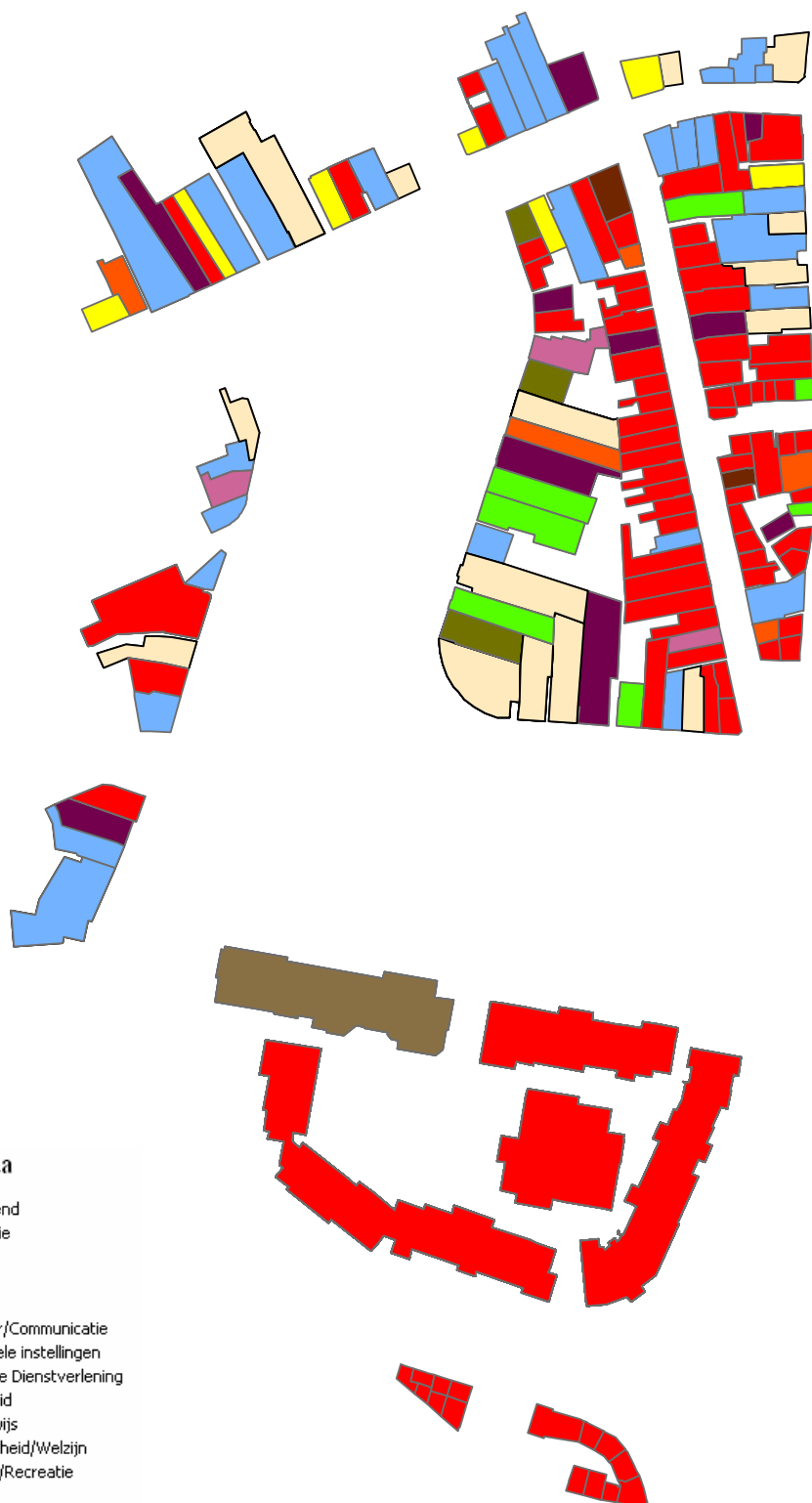

Legenda

- Onbekend
- Industrie
- Bouw
- Handel
- Horeca
- Vervoer/Communicatie
- Financiële instellingen
- Zakelijke Dienstverlening
- Overheid
- Onderwijs
- Gezondheid/Welzijn
- Cultuur/Recreatie
- Wonen

1991

Legenda

- Onbekend
- Industrie
- Bouw
- Handel
- Horeca
- Vervoer/Communicatie
- Financiële instellingen
- Zakelijke Dienstverlening
- Overheid
- Onderwijs
- Gezondheid/Welzijn
- Cultuur/Recreatie
- Wonen

2007

Legenda

- Onbekend
- Industrie
- Bouw
- Handel
- Horeca
- Vervoer/Communicatie
- Financiële instellingen
- Zakelijke Dienstverlening
- Overheid
- Onderwijs
- Gezondheid/Welzijn
- Cultuur/Recreatie
- Wonen